

MAGYAR ÉPÉK
PÉSZT HISTÓRIÁK
ZALAY LAJOS
AZ ÉZTÖSZÁRNYÚ
SZÉKELYMOMI

826.820

- 821

OSZK

MAGYAR ÉLEK

PESTI HISTÓRIÁK

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TÁRSULAT KIADÁSA

1920

(R2)

826.820

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
\$ 841/1989
LELTÁRI SZÁM

ELŐSZÓ.

Valahogy meg ne tévedjen az olvasó: ezek a "históriák" csakugyan históriák, a szónak latin értelmében, köze van hozzájuk a történelemnek, nem afféle léha pletykák, miket tán szívesen sejtének némelyek e könyv címe után.

Az a Pest, amelyről szó van bennük, nem a mai, többnyire a harminc-negyven év előtti, gyakran sokkal régebbi, de mindig egy kedves, finom hangulatú, minden széppel és jóval kecsegtető, kezdődő-nagyváros. Biztos tip arra, hogy világváros legyen, ha tréning közben le nem sántul és be nem kell fejeznie pályafutását.

Még kevés benne a mindenre kész gyülevész aranyásó, akik úgy a 85-ös kiállítás táján kezdtek rohammal idetódulni, hogy Klondyket csináljanak belőle annak reális aranyfedezete nélkül.

Még nem egészen magyar a hangja, de lelkes, honfiúi érzés tölti el a kebelét, mindenestre igazabban a szíve az országnak, mint volt például a vörös hónapok idején.

Az egyetem a Márciusi ifjúság legitim utódaié, a Gránátos-utcában Pest vármegye őrizi a kuruc hagyományokat, az öreg városháza erkélyes óratornya alatt a »Három Károlyok« becsülettel sáfárkodnak. Még megvan

a drága, kedves Belváros, a keskeny Hátvani-utcában áll a Grassalkovich-palota, az Erzsébet-híd még nem sülyeszi gödörbe az Árpád-kori ősi főplébánia-templomot. Kevés a híd, de sok az érzelmi lánc, mely összefűzi Pestet Budával. Mintha öntudatlan élne az emlék, hogy a túlsó part is Pest volt valaha: Pesti hegy a Gellért, Kis-Pest a Tabán és Pesti-Ujhegy (Novus mons Pestiensis) a mai budai Vár. A pesti polgár sűrűn barátkozott budai kollégájával, nyáron kinnjárva a zugligeti erdőben, a sashegyi szőlőkben, télen behúzódva a felejtethetlen és hasonlíthatatlan kiskocsmákba, melyek ajtaján »heurigert« jelzett a borókabokréta.

Történelemben és léleekben is egy volt Pest és Buda, s e históriás feljegyzések írója, ki az Újvilág-utcában született, a Megyeháza, az »Univerzita« és az Arany Sas szomszédságában, a piaristák öreg palotájába járt iskolába, kisgyerekkorától fogva sokat bolyongott Budán, most pedig már jóideje ott is lakik a Rácvárostól egy kőhajításra, az egykori Nyárshegy tövében, joggal nevezi e históriákat röviden »pesti«-eknek, holott »budai« is akad köztük bőséggel.

Emlékezetes események, vén házak, elmult emberek, régi kocsmák, hagyományos szokások és ünnepek rajza vonul fel a következő hasábokon, miket egy becsületesebb mult rajongó szeretetével és egy becsületesebb jövő bízó reménységével írt tele

A SZERZŐ.

A piaristák öreg házában.

Egy minisztráns diák emlékezései a 80-as évek elejéről.

Lassan ébredező szűk utcáin a régi Belvárosnak álmos, káromkodó házmesterek kotorják a havat, a szemetes legény hosszúnyelű csengőjével járja az alighogy felnyitott kapuk alját, a hívó szóra borzas cseléd lányok bujnak elő, jókora láda a kezükben, fázósan topogva várják a messziről feltünedező rozoga bárkát, hogy beleürítsék illatosnak éppen nem mondható tartalmát. A Hatvani-utca sarkára most kanyarodik a milimári kocsija, sunyi, rosszképű asszonyszemély hajtja a félszemére vak gebét a rendes standra. Piszkos hordó a kocsi végén. Hazamenet moslékot gyűjt bele a tehenének az élelmes sváb asszonyság, a jószívű, naiv pesti kuncsaftoktól. Most jófajta dunavíz lötyög benne, kiválóan alkalmas az ütött-kopott bádoggannákban rejtőző tejállomány megszaporítására.

Az öreg városháza égnek meredő négyszögletes tornyának folyosóján körüljár a tűzoltó — hajdani Turnerok ivadéka, — kutató szemmel figyeli a láthatárt, nem száll-e fel valahol a vörös kakas réme a gyanutlan város feje fölé.

Kis diák igyekszik meg-megcsúszó szapora lépéssel a Kígyó-utcán a Városház-tér irányába, a hóna alatt összeszűzött könyvesomó, legfelül Szepesi Imre énekes imakönyve. Piros az arca ezen a didergős, ködös téli hajnalon; rátapad a cipőjére a frissen hullott hó, a csil-

logó szemek azt a formás, kedves tornyoeskát fürkészik, amely ott ül a tetőzetén Glöckelsberg labanc generál's egykori palotájának, ekkoron már vagy százharminc esztendőök óta a piaristák pesti rezidenciájának. Hogy nem kondul-e meg a kis toronyban a zsalugáteres ablak mögött a csengő-bongó harang? Mert hát mit ér akkor az egész korai felkelés, ha más harangozza el a sötét, sejtelmes toronypadláson a »primust«? Ha más szalad fel elsőnek a mosolygós vidám Horváth Pius főtitisztelendő úr misekönyvéért, más vágja zsebre a jó finom malagaszólót, a cifra, színes papirosba takart szaloncukrot, amivel a népszerű öreg úr szokta honorálni a minisztráns fiú szolgálatát.

A toronyablak mögött semmi sem mozdul, az oszlopos barok-kapun is csöngetni kell, hogy előcsoszogjon a pápaszemes, dörmögő portás. A színes üvegeken, ott a kapu szárnyai fölöt még csak a városháztéri gázlámpák fénye szűrődik keresztül, a lépcsőn se igen lehetne látni, ha nem égne az olajméceses pislákoló világa, a kanyarodó falán függő, csinált virágkoszorúval ékes feszület lábánál.

Az emeleti sarokban, a mennyezetén művészi reliefekkel díszített sekrestyében szikrázva pattog a kályha tüze, vidáman fogadja az érkezőt a tréfáskedvű Szabó, a kis kövér, gömböc sekrestyés, egy személyben a piarista atyák reverendáinak is nevéhez méltó szakértő alkotója. Szereti a diákokat, akik nobile officiumból járnak be ide ilyen hajnali órákban, de különösen szereti a kisebbeket, akik boldogan segítenek a misemondóruha, a karíng, a stóla előkészítésében, fűrgén hordják széjjel az oltárokhoz az apró boros- és vizeskancsókat és nem kell félni tőlük, hogy útközben megisszák a bort, amely szentségtörő cselekedetet állítólag nem átallott elkövetni egyszer valamikor egy ördögmegszállotta vénebb diák. Minden héten más osztály szolgáltatja a minisztráló sereget, elsősorban önkéntes jelentkezés alapján, amiben

hiány soha nincsen. Tart pedig ez a kötelezettség az első osztálytól a hatodikig, úgy hogy csak a két legfelsőbb osztály mentes alóla.

Koránkelő emberek a kitűnő piarista atyák. Még messze vagyunk a hat órától, már szól a harang s döngve visszhangzik az ócska falépcső, amely a rendtagok lakásának magasabb traktusából, az eskü-téri szárnyból vezet ide, a kápolnához. Csizma csikorog, súlyos léptek közelednek az ajtó felé, hatalmas, robusztus alkotású férfiú lép be a sekrestyébe. Hetven esztendő nyomja a vállát, de meghajlás nélkül viseli Erdősi Imre, a branyiszkói pap. Túri süvegét az asztalra csapja, kemény, energikus mozdulattal kanyarítja zsinóros köpenye fölé a misemondóruhát, kezébe veszi a kelyhet s indul kifelé a főoltárnak. Oda se néz, hogy mellette van-e a minisztráns gyerek, határozott léptekkel törtet előre, akárcsak azon a véres februári napon, ott a branyiszkói hegyoldalon, amikor keresztel kezében emberfölötti erővel, vakmerőséggel járt mindvégig elől s vitte dicső diadalra Guyon Rikárd 33. honvédszászlóalját. A kis diák szent áhítattal térdel mellette a főoltár előtt és a misztikus esendben megilletődve mormolja a Confiteort. Calasanzi Szent József apró védeneci köréből szelíden mosolyog le az oltárképről, két térdeplő, szárnyas angyal szobra közül, a hős magyar piaristára.

Pillanatok mulva a többi oltár is benépesül. A Szűz Máriáé előtt Kalmár Endre, a nagyhatalmú provinciális hosszú haja csillámlik a vibráló gyertyafényben, amott a József-oltárnál Trautwein Nep. János, a szigorú igazgató és exhortátor, az Oltáregyesület előkelő dámáinak gyóntatóatyja mondja miséjét, félelmetesen kidülledt szemét egészen odahajtja a könyvhöz, amikor az evangéliumot olvassa. Schmidt Ágoston, a híres matheseos professzor aranykeretes pápaszeme is feltűnik a félhomályban s a tanítványai között kegyetlen fegyelmet tartó, de tanítás dolgában hatalmas eredményeket produ-

káló klasszika-filológus Maywald József csendes alázattal mutatja fel az Ūr testét.

A belvárosi kis diák becéző gondoskodással viszi fel az egyszerű szerzetesi szobába Horváth Pius misekönyvét, boldogan majszolja a jutalmul kapott szaloncukrot. Jó napja van, ő minisztrál ma a diákmiséen is, Bartos Józsefnek, a lángoló magyarlelkű história-tanárnak, aki olyan dallamos, bariton hangon énekliz »Ite missa est«-et, hogy gyönyörűség reá felelni a »Deo gratias«. Ha a diákok választhatnák a direktort, hát bizonyos, hogy Bartos József már ezen a régesrégi téli vasárnapon is ott űlne az igazgatói székbiz.

A boltíves hosszú folyosón görnyedve cipeli hátán puttonyát a fűtő. Ajtóról-ajtóra jár, óriási hasábokat lök a kívülről fűlő kemencékbe. Elérkezik a Csaplár Benedek szobájához; szikár, magas homlokú, csontos arcú emberke lép ki belőle. Őszbecsavarodott haja a vállát veri, széles karimájú kalap a fején, földigérő gallérvköpönyeg a vállán. Hogy nyílik az ajtaja, be lehet látni a lakásába, a sok-sok könyvre, kéziratra, amint ellepik a polcokat, szekrények tetejét, székeket, régi bőrkanapét, hogy leűlni való helyet sem hagynak. Tudós Révai Miklós-nak, a piarista rend büszkeségének életét írja Csaplár Benedek véget érni nem akaró munkában, sokszor a földön kuporogva. Fojtogatja a sok könyv, a tengernyi adathalmaz, a Dunasorra, a korszóra menekűl most előlűk szabad levegőt szívni. Ott találkozik a szomszédos görög templom papjával, fehér szakállas tőmzsi kis Gógosz Gregóriosz arhimandritával, akinek amott van a szállása a galamb-utcai Görög-udvarban, amelyet jezsuiták építettek, majd a piaristák lakták és tartották fōnn benne iskolájukon kívül Pest legrégebb színházát, a XVIII. század közepéig, amikor megszerezték a Glöckelsberg-palotát. Gógosz bácsi mélységes zsebében mindig tartogat a jó gyermekek számára egy-két narancsot, amely ott termett az Áthosz hegyén, egy görög kolostor kert-

jében. A két öreg úr kalapja, köpenye egészen egyforma, s amint széles gesztusokkal, hangos szóval vitáznak valamilyen tudományos kérdésen, a goromba dunai szél ellen kapkodva kell védeniök a féltett ruhadarabokat. Meg-megállanak mellettök a járókelők, mosolyogva nézik a kedvesen ágáló öreg urakat, csupa szív, csupa jóság mind a kettő, nem kell komolyan venni, amikor haragosan zsörtölődnek. Nem ártanak öök a légynek sem, s a sors szomorú szeszélye, hogy az egyik — Csaplár Benedek — mégis merényletnek lesz az áldozata. Egy ilyen dunaparti sétán ismeretlen, fanatikus csavargó kerül az útjába és minden egyéb ok nélkül leüti, csak azért, mert a gyűlölt úri és pláne papi osztály képviselőjét látja benne.

A városház-téri kapun befelé gördül a rendfőnöki batár. Nagy, kövér, lusta lovak előtte, kék-fehér zsinóros, magyar libériás kocsis a bakján. Vendéget hoznak : Lutter Nándor, egy csomó matematikai könyv írója, a tankerületi főigazgatói polera emelkedett piarista, jön iskola-látogatásra. Annak idején ő volt az utódja a gimnázium igazgatásában a magyar irodalomtörténet páratlanul lelkes művelőjének, Horváth Cyrillnek, aki oly nyakas, rettenthetetlen szívóssággal védelmezte az iskola, a nevelés magyarságát Bach meg Thun mindent eltipró germanizálása ellen. Lutter a símább, a diplomatább, a szerencsésebb éppen jókor érkezik, hogy elkísérhesse utolsó útjára sokat szenvedett nagynevű elődjét.

Másik vendéget is lát a folyosón a minisztráns diák. A veszprémi házból fellátogat Lévy Imre, a szelíd, a finom, disztिंगvált abbé ; a szép, harmónikus, nemes élet, a kalobiotika az ideálja, értekezéseket ír róla s igyekszik megvalósítani, amikor később a pesti gimnázium igazgatója, majd a rend főnöke lesz.

A sekrestye domborműves kerek sarokerkélyének ablakából kandikál le a diákgyerek, nyüzsög a vásáros nép a téren, a városháza kapujában lótnak-futnak a hivatalos emberek, az ügyes-bajos atyafiak, az ősi plébánia-

templom csúcsíves szentélyének külső zárófalán jól látni tűzoltó szent Flórián szobrát, vasrács van előtte, a térdeplőjén egy öregasszony imádkozik, meg egy koldusformájú féllábú vitéz; a mellén ragyog a vitézségi érem: a bosnyák okkupáció nyomorékja.

*

Harminc esztendővel lett idősebb a kis diák, amikorkorra új, hatalmas épület készült el ki, a városház-téri piac, meg a régi városház helyén. Tornya is van, kereszt villog rajta és néz le az Erzsébet-hídhöz vezető Eskü-útra. Glöckelsberg generális palotája kápolnástul eltűnt, nem-sokára utána megy az eskü-téri rész, a Kaszeli építette, szép klasszicizáló dunaparti front, a sötét, rozoga kötőutcai szárny, az egykori Nemzeti Iskola, meg a gimnázium rideg udvari kaszárnyája is, a legújabb, de egyben legkevésbé hangulatos része az egész nagymultú házkomplexumnak. A piaristák, akik kétszáz esztendeje nevelnek Pesten generációt generáció után, új, modern miliőben, modern tudással, de a régi hazafisággal, a régi ambícióval dolgoznak tovább, hogy gyarapítsák káprázatos névsorát a magyar közélet, politika, művészet, tudomány és irodalom szerepvivőinek, akik az országos nevezetességű pesti piarista-kollégiumból kerültek ki az élet alkotó mezejére.

A Pilvax és a Libasinsky-ház.

Tizek Társasága, Márciusi Ifjak, »magyar nép nyelvét irodalmi értékre emelő« fiatal írói nemzedék, jurátusok, a Jelenkor és Ellenzéki kör emberei, szöghajú, fakóképű, viharzó Petőfi, szőke, kékszemű, ingadozó Jókai, hosszú, nyurga Pálffy Albert (Kaján Ábel), hebegő Sükei Károly, komor Vajda János, a férfiszépség ideálját megtestesítő, gyertyaszáltermetű, villogó nézésű Vasvári Pál, a gyújtó feltalálója Irinyi József, Degré Alajos, Gál Ernő, Pákh Albert, Lisznyay Kálmán, Bérczy Károly, Tompa Mihály, Kerényi Frigyes, Bulyovszky Gyula, komoly, megfontolt Klauzál Gábor, Vahot Imre az ügyes irodalmi üzlet-ember, a Nemzeti Színházból Egressy Gábor, Füredi, Szentpétery — soha és sehol nem volt még kávéház, amelynek a vendégeiből olyan listát lehetne összeállítani, mint a Pilvax forradalmat csináló publikumából.

Mintha már akkor előrevetődött volna az árnyéka, hogy Pest a kávéházak városa lesz, ahol társadalmi, politikai és irodalmi élet a kávéház körül koncentrálódik, az elmaradott, egyébként kicsinyes dunaparti városban született meg a Pilvax s vele a kávéház történetének legcsodálatosabb, legimponálóbb fejezete. A Pilvax, benne a »Közvélemény« kerek márványasztala pattantja lángra a hamu alatt izzó szikrát, hozza világra Március tizenötödikét. Tizennegyedikén este, az Ellenzéki kör halogató tendenciájú népgyűlése után elkedvetlenedett s már tíz óra tájban hazafelé készülő fiataltságot a Pilvaxban keresi

fel a pozsonyi ifjúság kiküldötte, odajön Koplansky keztyűcsináló is Bécsből érkezett fiával, meghozzák a hírt, hogy a császárvárosban kitört a forradalom, Metternich megbukott. Egyszerre sutba kerül a népgyűlés határozata, Petőfi megcsinálja az utolsó simításokat Nemzeti dal-án, Jókai végleges formába önti a Tizenkét pontot, másnap, borongós, esőre hajló szerdai reggelen, alig kilenc órakor a kávéház asztalának tetejéről fülébe dörgi, rikoltja Petőfi az ifjúságnak s az ott reggeliző vásárosoknak a Talpra magyar-t, szelíd hangján felolvassa Jókai, hogy »mit kíván a magyar nemzet?« A Pilvax megindította a lavinát, a magyar nemzet újjászületésének véres, de feltarthatatlan útjára az úri-utcai kávéház pörkölt-kávészagú, pipafüstös levegőjében adták meg a döntő erejű lökést.

*

Újra Városháztérre szürkült vissza a Szabadság-tere, Pilvax kávé Haynau jöttére riadtan vitte a pincébe a »Forradalmi Csarnok« ívalakú cégtábláját, mésszel leöntötte a zöld mezőben fehérre satirozott piros betűket, hogy áruló nyoma ne maradjon, a nevezetes ifjúsági tanya elesöndesedett, világító izgalmas napjai vissza se tértek többé soha. A Pilvax név is nemsokára lekerült a frontról, valami Motz nevű ember lett a gazda a 30-as évek végén Privorszky alapította kávéházban, mire pedig az Úri-utca nevét a Koronaherceg-é váltotta föl, már a Budáról átszármazott Schőja Antal főzte és mérte a kávé a 7. számot viselő Libasinsky-ház földszintjén.

Az udvarig hátranyúló, eléggé tágas négyszögű terem alacsony, feketére füstölődött boltíves mennyezetét két márványozott oszlop tartotta, a keskeny utcai ablakoknál, az oszlopok között, meg köröskörül fecskéfészkek gyanánt a falhoz ragasztott apróbb asztalok, az oszlopokon túl két ósdi billiárd, a sötétebb háttérben jobbra az udvarra néző ablak mellett, közel a szögletfalhoz nagy,

kerek márványasztal, — a »Közvélemény« egykori asztala, 8—10 nádszék körülötte, fölötte (persze csak 67 óta) egyszerű rámban a »Talpra magyar« és a »Tizenkét pont« egy-egy példánya, a sarokban Petőfi dákója. Az udvari ajtó közelében meghúzódó kasszában élemedett asszonyosság, az egész berendezés a régi maradt, csak éppen a társaság változott meg a hajdani Pilvaxban, amelynek még a nevét sem meri megemlíteni az ötvenes évek német »Pesti levél« írója. Az úri-utcai kávéháznak nevezi, hol a tanulóifjúság a »lázadás« ideje alatt »összes privilégiumaival« gyülekezni szokott. »Nagyfontosságú jelenetek színtere volt« — úgymond — »ez a helyiség s historiai jelentőségű események játszódtak le benne.«

Schőja idejében az volt a fő, hogy jó legyen a kávé, elsőrangú a fagylalt, eszményien finom a tubák, amivel — gondosan megkopogtatva az email-pikszist — a vendégeit traktálta. A kávé ott pörkölték az udvaron, az ismerősöknek a gazda maga főzte és keverte s tizenkét krajcár volt egy nagy csészével, vastag föllel, avagy dupla habbal, ahogyan tetszett. A fagylalt is házilag készült a legnagyobb szakértelemmel, az ára pediglen huszonkét krajcárra rúgott egy három óriási szeletből álló nagy porciónak. Uzsonnatájt dült is öblös ibrikjével a sok kis masamód, varróleány a Zsibárus- és Korona-utcák vidékéről; cselédek, kutyamosók és hivatalszolgák tolongtak a kassza körül — az ú. n. »utcán át« való forgalom megközelítően sem volt másutt akkora, mint a belvároszerte híressé vált Schőjában.

Az utcai ablakoknál a Károly-kaszárnyából átlátogató helyi alkalmazásbeli tiszt urak gusztálták a Korona-herceg-utcán korzózó dámákat, a Kis Pipából a hagyományokat ápolgatva néha átnéztek Komócsyék, Zimay László, Reviczky Gyula. Szana Tamás is bekukkant, a forradalmi elemet néhány talentumos fiatal pap képviselte, a »Közvélemény« asztalánál azonban szolid, higgadtan diskuráló öreg urak kevergették a kapucinerü-

ket a főpostáról, vármegyeházáról, a plébániáról. Az egyetemi ifjúság feléje se nézett a hajdan való Pilvaxnak, éjjeli élet meg pláne nem dült az öreg boltívek alatt. Időnkint egy-egy ismeretlen, azaz hogy egyebütt jól ismert alak tűnt fel s nyitott be egy jobbkez felől eső, billiárd-szobának címzett kis benyílóba. Nem törődtek vele. Schőja meggazdagodott, két házat szerzett, leányait előkelő urakhoz adta feleségül, nyugalomba vonult, meghalt, helyét Schovanetz néven Johann, az addigi főpincér foglalta el, már emléktáblát is tétetett Március 15-ike ötvenéves fordulóján a koronaherceg-utcai ajtó fölé, amikor egy megkopasztott áldozat leleplezte, hogy a titokzatos benyílóból tapéta-ajtón tovább vezet az út át a szomszédos Seiffert-féle házba — egy csinosan bútorozott kártyabarlangba. A botrány szele csapott át a »történelmi levegőn«, az öreg stamgasztok felháborodtak, talán szerencse is, hogy egy vállalkozó csoport lebontásra ítélte a házat, a Pilvaxot becsukták, a »Közvélemény« asztala, Petőfi dákója a Petőfi-házban találta meg méltó és végleges helyét.

*

A Pilvax és a Márciusi ifjak a históriában vágta helyet a Libasinsky-háznak, ennek a minden architektonikus stílus nélkül való hosszú, mély épületnek ott az Űri- és Gránátos-, ma Koronaherceg- és Városház-utcák között. Három emelettel kezdődött az Űri-utca felől, szemben a konzervatív Gyüldé-vel, a Haris-bazárral, meg a Párisi-utca büszke nevét viselő »suszterbazár«-ral (egykor Brudern báró háza), szomszédságában az Ellenzéki Kör-nek és a Trattner-Károlyi-háznak, hogy két szűk sikátoron s ugyanannyi keskeny udvaron keresztül széles kapuval, de már csak két emelet magasán torkolljon ki a Gránátos-utcára, reátekintve a megyeháza oszlopos frontjára. A Komlókert, hol idők divatja szerint Volks-sängerek, avagy cigánymuzsikuskok lelkesítették az esti

publikumot, az »Arany ökör«, később »Régi zenélő óra« egyemeletes sarokháza, az invalidusok palotájából lett gránátos-, másként Károly-kaszárnya, aztán a Sarkantyús- és Rostély-utca közén terpeszkedő földszintes mézsárszék alkották környezetét az innenső oldalon.

A szerteágazó Libasinsky-familia volt a tulajdonosa. Ezt a nevezetes családot a lengyel eredetű Libasinsky Károly alapította meg Pesten. Legendák ködéből emelkedett ki e kétségtelenül szívós, energikus ember alakja. Kinn Lengyelországban püspök volt a nagybátyja, egyben gyámja s őt is papnak akarta nevelni. A rakoncátlan gyerek azonban nem vágyódott az egyházi fegyelem után, megszökött, Pestre került s itt jobb híján inasnak állt be egy akkoriban divatos, jómódú »mágnás«-szabóhoz. A szabónak lánya volt, úgy-e mi sem természetesebb a legendák világában, mint hogy fiú és leány megértik egymást, a lengyel szökevény beházasodik mestere családjába, hogy idővel átvegye apósa üzletét. Ambícióját nem sokáig elégítette ki, hogy a pesti arszlánok divatját dirigálja, szokatlan éleslátással telekspekulációba kezd, lovakkal kereskedik, arannyá válik, amihez hozzányúl, az övé a palota az épülő Lánchíd előtt a Diana-fürdő mellett, azt eladja Coburg-Koháry hercegnek, maga az úri-utcai nagy átjáróházában telepszik le, ott lakik a Pilvax-kávéház fölött, már tizennyolc lovat tart saját használatára, politikai tanácskozások vannak szalonjában, szaporodó familiája benépesíti csaknem az egész nagy épületet át a Gránátos-utcáig.

Az ő fia Libasinsky Vince cs. kir. inzsellérkapitány, jeles katonai építő, a krakói vár restaurátora. Finom érzékű, művészi hajlandóságú ember volt ez a mérnök-katona, képekből, antik ékszerekből, értékes régi hegedűkből egész múzeumra valót gyűjtött össze, kár, hogy a halála után mindez széjjelszóródott — egy része a családdal rokonságba jutott s Prohászkból Pesti-re magyarosodott belvárosi előljáró ismert gyűjteményének

lett az alapja, mígnem néhány esztendő előtt az is kótyavetyére került. Libasinsky Vince lendülettel indult életét tragikus esemény zavarta meg: elkészítette a gellért-hegyi citadella terveit, de elplagizálták tőle, más használta fel s mikor nem tudott igazához jutni, beleőrült, üldözési mániába esett. Tíz esztendeig nem mert kimozdulni a lakásából, folyton azt hangoztatta, hogy a vérét akarják venni, bezárkózva élt hegedűi, képei között.

A Pilvax márciusi napjainak elmúltával még nem zárult le a Libasinsky-ház krónikája a szabadságmozgalmak körül. 1848 szeptember 28-án, amikor Lamberg gróf császári biztost a pesti hídfőnél agyonverte az izgatott tömeg, az özvegységre jutott öreg Libasinsky Károlyné családjának házitanítója, a szörnyű népítélet egyik főszereplője, Kolosy György, ott bujt el a Gránátos-utcára nyíló egyik üres lakásban. A konyha kéményüregében rejtőzött egy nap s egy éjjel a szangvinikus fiatalember, aztán — újra itt a romantikus elem — a menyasszonya, az üres lakás alatt levő kocsma tulajdonosának a leánya, női ruhát csempészett fel hozzá, abban menekült Kolosy György Erdély felé. Vitéz harcosa lett a szabadságnak, századosi rangra emelkedett Bem hadseregében, de végzetét el nem kerülhette. Világos után elfogták, majd 1850 január 23-án kivégezték a »Nájgebáj« udvarán.

Amikor Hentzi elvakult dühében Pestet bombáztatta, 1849 májusában, a vármegyeházának is a pusztulás sorsát szánta. Az idecélt lövés azonban rövidre sikerült, az óriásgolyó a Libasinsky-ház gránátos-utcai tetejére csapódott, keresztülszakította s a két emelet és a földszint padmalyát is átütve a pincébe zuhant. Sokáig jártak csodájára a szomszédok a földben hatalmas üreget vájt szörnyetegnek.

Haynau átkos emlékezetű bevonulása is közelről érintette következményeiben a Libasinsky-ház gazdáit. Pest városa kényszerű küldöttséget menesztett a »bresciai hiéna« elé. Ságody Sándor, a németül csak gyengén beszélő

helyettes polgármester vezette a deputációt, szólván: »Wir kommen unsere *Aufwartung* zu machen...« — tovább nem folytathatta, Haynau dühösen felhorkant: »Was, *Aufwartung*? Ihr Hunde! *Unterwerfung!*« — üvöltötte tajtékozva, aztán odafordult a többi tanácsnok felé: »Ist der der gescheidteste unter Euch? Wie könnt Ihr solchen Bürgermeister wählen?« Ságody kétségbeesve nézett hátra segítségért s hívására nyugodtan, elszántan előrelépett Aigner Miklós fiatal ügyvéd, városi tanácsos, néhány ügyes, tapintatos szóval lecsillapította az eszeveszett kényúr haragját.

Aigner Miklós veje volt az öreg Libasinsky Károlynak: szép jövő állott előtte a városi szolgálatban, de Haynauhoz tartott kényszerű dikcióját félreértette a választóközönség s a legközelebbi alkalommal kibuktatta a tanácsosi pozícióból. Bécsben megütközéssel hallották a rebellis választási aktust, magas hivatallal akarták kárpótolni Aignert az »üldöztetésért«, a korrekt, hazafias érzésű ember azonban nem reflektált semmiféle bécsi kárpótlásra, idehaza maradt, ügyvédi irodát nyitott s csak az alkotmányos érában fogadta el a királyi tanácsosi címet. Három leányát, Libasinsky Károly unokáit, jól adta férjhez: az egyiket Ádám Károly, a városháztéri piarista-ház sarkán trónoló »cérnagróf«, a másikat Oeffner Ferenc kuriai bíró, a harmadikat Dulácska Géza doktor kórházi igazgató, a főváros modern közegészségügyének egyik kiváló munkása vette feleségül.

Igy terjedt a familia, amelynek tagjai, kevés kivétellel, mind ott laktak a családi házban, ahol valami patriarkálisan meleg együttérzés uralkodott. Egész külön kis birodalom volt ez az épületkomplexum, az egyre növekvő, egyre zajosabb nagyváros rengetegében. Kávéház is, vendéglő is talált benne helyet, de mindegyik csendesen, megértően illeszkedett bele az egésznek a harmóniájába. Az idegen lakók, az udvarokon végigsorakozó üzletek bérlői is érezték az odatartozást, a tulajdonosokkal együtt

ápolták az öreg falakhoz fűződő tradíciókat, a keresztüljárók, a piarista-gimnáziumba igyekvő diákok is halkabban lépegettek a macskafejes kövezeten, bizonyos megilletődéssel — Petőfi dübörgött itt az udvaron, a sötét folyosón, galléros Lendvay-köpenyébe burkolózva; most lépten-nyomon ifjú, bájos leányfejen akad meg az ember vágyakozó pillantása — a Libasinsky-ház híres szép leányain.

A gránátos-utcai széles kapu fölött malomkeréknyi óra mutatja — ha kedve szottyán — az idő múlását, alatta az egyik oldalon a kocsmá, a csak nagyritkán csinnadrattázó »Zenélő órá«-hoz (össze nem tévesztendő a Vármegye-utca sarkán levő »Régi zenélő órá«-val), a szép Buchner Tercsi sűrög-forog benne, megyei hajdúk, szelíd spíszbürgerek söröznek a söntésben, vagy nyáron künn az udvaron a rózsaszínűt nyitó oleanderek között, a másik oldalon madárkereskedés kalitkái hivogatnak, sárgabóbitás fehér kakadú rikácsol, zöld amazonpapagály tanulja a planétahúzás mesterségét, kis makákó-majom vicсорítja a fogát, bozontos farku mókusz kering egy kis ördög-motollán, gyerekhad nézi óraszámra boldog gyönyörűséggel. Tietz bácsi antikváriusboltjának, Greiner Mór becsületes fűszerüzletének — Szápáry főispánné tanácskozik benne a legújabb rendelésekről, Verhovay Gyula issza mellette tízórai szilvóriumját — már csak a szomszédságban jut hely, bár ők maguk családotul őslakói közé tartoznak a Libasinsky-háznak. Schlingloff Károly ezüstművessel persze, aki 53 évet tölt egy helyen bérlői minőségben, nem versenyezhetnek. Az érdekes, fiúsan rövid, göndörhajú, szemüveges Málesi kisasszony szeretetreméltó kedvességgel fogadja a legapróbb emlékhatóst csiszoltató kuncsaftot is apja, az öreg Schlingloff kicsiny műhelyében. Népszerűségén nem is ront az idő és a konkurrenca, pedig egymásután telepednek le az ötvösök az udvarban, jön Haller, jön Heuffel díszesebb üzlete s a »suszterbazár« (Párisi ház) és »masamód- (Zsib-

árús- és Korona-) utca» mintájára megszületik az »ékszer-udvar« elnevezés is. Némi jóindulattal Kornis, a vésnök is ebbe a céhbe sorolható, ellenben Borzenski, a könyvkötő és Kalchgruber, a szalmakalapformáló csak olyan megtúrt idegeneknek látszanak az ötvösök dominiumában. Az Űri-utca felé eső udvaron ebéd után pörkölik a kávé a Pilvax legényei, száll a zamatos füst, a pincében az első pesti gázvilágításhoz fejlesztik a légszeszt, a gránátos-utcai traktusban nyikorog a szivattyúskút húzója, korszokban, puttonyokban hordja a környék népe a bőven bugyogó friss vizet, híresebb, jobb, üdítőbb nincsen nála még talán a Dorottya-utcai Lloyd-épületben sem.

*

A »Belvárosi Udvar« és a »Belvárosi Házépítő Részenyitársaság« bérpalotái elsöpörték a Libasinsky-házat és közvetlen szomszédait. Útca is telt a helyükből, folytatása a néhai Haris-bazár utcájának, teli ragyogó üzlethelyiségekkel, az egyiken ott van a hamvaiból feltámadt felírás : »Pilvax«. Új helyen, új palotában vajjon emlékeznek-e régiekről, március idusa táján a pesti kávézó emberek ?

Szálloda »Az Arany Sashoz«.

Egyemeletes hosszú, sárga ház a hajdani bástya mentén, a Hatvani-kaputól északra épült soron, az »Újvilág«-ban. Szomszédságában a Hatvani-utca sarkán a kétemeletes Ilkey-ház, az »Irói kör« első tanyája, szemben vele a jezsuita kolostorból lett ódon, sötét orvosi egyetem. A széles kapu fölött a cégér: kovácsolt vasból való hajlított, díszes leveles ágon lógó, medaillonszerűen koszorúba foglalt aranyozott sas.

Balra a kapu alatt nyílik a hosszú, keskeny, bolthajtásos étkező, ablakai az udvarra néznek, belőle megint csak balra kanyarodva, kisebb különszobába jutunk, amely már az Újvilág-utcára tekint. Az udvaron tágas, üveges veranda, a »Tivoli«, hátrább hatalmas kocsiszín, amögött a földszinten, meg a pincében is istállók. Fenn a nyitott folyosós emeleten köröskörül, de lenn is az utcai traktus nagy részében vendégszobák.

Sűrű ostorpattogás hallik, négyes-ötös fogatok robognak be a kapun, nemes urak jönnek a megyegyűlésre. Magyar sziget a német Pesten az »Arany Sas«, a magyar gentry szállóhelye, ahol a magyar író és művész is szíves otthonra talált már 48 előtt is, de még inkább azután. Itt mulat Nyáry Pál, a híres vicispán, az öreg Jókayné is ide szállt, mikor fiát látogatta, Petőfiék meg innen hozták az ebédet dohány-utcai lakásukra, a Síp-utca sarkán máig fennálló Schiller-féle házba.

A Pesten lakó, meg a vidékről felránduló magyarságnak az elnyomatás éveiben is kedves találkozó helye maradt az »Arany Sas«. Pröttmann embereitől ott nem kellett tartaniok, vendéglős és személyzet egyaránt megbízható volt — nem vitték tovább a szót — a kis külön szobában vacsoránál lehetett beszélni politikáról, a haza ügyéről, bajáról. Biztatgatták egymást, élesztgették a jobb jövő reményességét: »Megvirrad még valaha, nem lesz mindig éjszaka.« A jó étel, jó ital, baráti diskurzus mellé néha egy kis cigánymuzsika is akadt, persze csak szordinóval.

A rokonérzésű emberek egymásra találtak. Azok, akik naponta, vagy legalább gyakrabban odalátogattak, lassankint asztaltársasággá formálódtak s a kocsmá cégeréről elnevezték magukat »Sasok«-nak, a kis különszobát »Sasfészek«-nek. Egy-egy emigráns is hazakerült már, a börtönökből is kezdtek kiszabadulni az üldözött hazafiak, népesedett a »Sasfészek«, az ötvenes évek végén szabadabban lélegzett az ország.

Aztán megjött a kiegyezés, az országos politikával nem kellett többé a vendéglői különszobákba húzódni s a Sas-társaság — különösen, amikor a főváros egyesítése megtörtént — a városi politikára vitte át törekvéseinek súlypontját. Teljes erejükkel dolgoztak Budapest felvirágoztatásán, úgy lévén meggyőződve, hogy egy hatalmas magyar főváros az egész ország s abban a magyar államesszme megizmosodásának legnagyobb erőforrása lehet. A baráti összejöveteleken, a kedélyes, kellemes együttlétben, vidám poharazás között születtek az ötletek, a »Sasok« hatalommá nőttek Budapest életében.

A kis különszoba már szűk is volt nekik, áttelepedtek a »Tivoli«-ba, az udvari nagy üveges verandába, a tagok létszáma elérte az ötvenet. Hivatalos alapszabályt tulajdonképpen sohasem csináltak, a baráti érzés melege kötötte őket egybe. A kedvet tartották a társaság igazi napjának, ilyenkor a családos emberek is ott vacsoráztak,

akik egyébként csak vacsora után jelentek meg egy kis eszmeeserére.

Tréfát értő, vígkedvű társaság volt a Sasoké, élcélődésen, csípkelődésen megsértődni szigorú tilalom alá esett. Már a 60-as évek dereka óta minden kedden egy-egy erre a funkcióra kinevezett »Sastárs«-nak vacsorával kellett megvendégelnie az egész társaságot. A »Sasnagy«-nak nevezett titkár, a lelkes és nagytudású magyar úr, Sigray Pál küldötte szét ilyenkor az elmésen megszövegezett meghívókat. Szólott például az egyik ilyen meghívó a következőképpen :

Rád fényes vacsora várakozik, oh Sas!
 Am, hogy élvezhessed, kell jó gyomor és has.
 Talán azt kérdezed, ki légyen a gazda?
 Ha olvasni tudsz, e vers feje megmondja.
 Kár oly soká törni a fejedet rajta.

A »Fősas« kárán a Sasnagy.

Az akrosztichon kezdőbetűiből s az utolsó sor első két szavából kiderül, hogy a gazda Ráth Károly főpolgármester, akit a társaság a »Fősas« mellett az elnöki címmel is kitüntetett. A »Fősas« titulust aztán még Királyi Pál, a puritán politikus és író, a »Jelenkor« egykori főszerkesztője és Kléh István, a Pesti Hazai Takarékszövetkezet elnöke viselték. Nevezetes »Sastárs« volt Szabó János caesarum regalium director, akinek pompás hangja és éneklő kedve a »dallos« melléknevet szerezte meg, Kaas Ivor báró, Gerlóczy Károly, Kármán Lajos, Győry Elek, id. Apáthy István, Feleki Miklós, a Nemzeti Színház művésze, Bánhid József báró, Krajcsik Ferenc, Dániel Ernő, Cselka Nándor püspök, Horánszky Nándor, Polónyi Géza, Török József patikus, ifj. Ábrányi Kornél, Urváry Lajos, Radocza János, Hahóthy Sándor, Halász Géza, Gebhardt Lajos dr., Luczenbacher Pál.

Ma a legtöbbben közülök odakinn pihennek a temetőben.

Míg az Újvilág-utcára nyíló kis szobában, majd a »Tivoli«-ban a »Sasok« rendezték be fészüket, a keskeny, hosszú nagy étkezőben, amelynek az ablakai az udvarra néztek, más változatos társaságok keveredtek egymással. Haláláig odajárt panyókára vetett prémes »krimer«-kabátjában, pörge kalapjával s az elmaradhatatlan paruplival Bernát Gazsi, ott ebédelt, vacsorált, előre nyúló álla komikusan mozgott, amint nagy komolykodva adta elő leghetlenebb vicceit, bekukkant exotikus öltözetében a »nemzet bárója«, a pirosra festett arcú, fekete parókás nagy potyázó, az örök hazug Bizai, eljött a javíthatatlan humorista Don Gunárosz (Lauka Gusztáv) s a kolosszális evő »Mohácsi báci« óriási hasa is ott rengett időnkint, mert hogy »vérszagra gyűl az éji vad« s az »Arany Sas«-ban mindig akadtak jókedvű, pumpolható vidéki urak.

A Sas különböző évtizedeinek alakjai voltak: Sárossy Gyula, Vas Gereben, Bajza József, Fáy Lojzi, a három Ilkey-fiú, az idősb Lendvay Márton, a nagy vörös szakállú, elhanyagolt külsejű Blaskovich, Beóthy alispán, kovásznai Kovách Zsiga, Beniczky Márton, az öreg Ságody, a Földváryak, Csiky Sándor és Patay István, a híres vén kurucok, a rác nábob Dungyerszky Lázár, Huszár Imre, később Fazekas Ágoston, majd a baloldali első hosszú asztalt megszállva tartó »Gyökértársaság«, benne Lisznyai Tihamér, Kosztká Emil, Gulner Gyula, Gyenes László, az örökké harsogó jókedvű Püspöky Gyuri.

Balázs Kálmán, Balogh Károly, Radics Béla, ifj. Rác Pali muzsikált napról-napra felváltva a kitünő »Gyöke-
rek«-nek. Egy másik asztalnál ebédre-vacsorára abonnált jogászlegények kosztoltak: Wekerle Sándor (lord Beefsteak), Ugron Gábor és Ákos, a Jellenffy-gyerekek, a Gajzágó-fiúk. Pompás volt az étvágyuk; ha estére más-hová ígérkeztek, ebédre mindjárt a vacsorajussukat is kikérték Kommer vendéglőstől. A harmadik asztal a Nemzeti Torna-Egyletből származott Nemzeti Hajós-Egylet jeles evezőseié volt: ott ült Cziráky Béla gróf,

Matolay Elek, a nemzeti tornász apostola, Kún Gyula fővárosi tanácsnok, aki bár felül van a 70 esztendőn, ma is aktív tornász s elnöke a Nemzeti Torna-Egyletnek.

Az emeleti lakásokat az utolsó évtizedekben sűrűn frekventálták sportemberek is: Szemere Miklós, Keczer Miklós, Miklóssy Ferenc (cav. Sciampanelli), Königswarter báró és mások.

*

Csak kevesen látták, még kevesebben ismerték, de szállongó hírből igen sokan tudtak Áldássy Ignácról, az »Arany Sas« legendásan csodálatos lakójáról. 1838-ban, a nagy árvíz esztendejében szállott meg a vagyonos fiatal úr az újvilág-utcai fogadóban, két udvari szobát nyitattott az emeleten, eleinte lejárt ebédelni és uzsonnázni az étterembe, de mind ritkábban és ritkábban mutatkozott, aztán egészen elmaradt a vendéglő asztalától. Elzárkózott a világtól, az ablakain örökösen le volt bocsátva a függöny, nagynéha nyílt meg az ajtaja, ha meg akarta rázni az ósdi húzós csengőt a folyosón, hogy egyetlen bizalmas emberét, Rudolfot, a szobapincért hívja. Riadtan menekült vissza ilyenkor is minden megszólítás elől, csak a szálló egy másik vendége, az öreg Berzeviczy volt mégis kivétel, akivel megállott egyyszer-másszor pár szóra. Évek, évtizedek múltak el egymásután, Áldássy Ignác fehérhajú aggastyán lett, önkéntes rabja maradt a két szobájának, mindennap linzer-tortát és meleg krumplisalátát ebédel, egyébként örökösen fehérceukrot majszolt. Kommerrenováltatta az »Arany Sas«-t, de a különös öreg lakó pandurokért, hajdukért kiabált, ha porlepte lakásán valamihez hozzá akartak nyúlni, — azt képzelte szegény, hogy még mindig a régi megyei világban él, bár régen elmúlt már a 48, el a 67 is. Függyönei összeszakadoztak, bútorai elkorhadtak, az egyesített Pestből és Budából hatalmas nagy város lett, a különös öreg semmiről sem akart tudomást venni, félszázadnál tovább élte csodálatos életét az »Arany

Sas«-ban. Csak koporsóban vitték ki onnan — kilencvenhárom éves korában.

Más zsánerű — vidám és közismert — szállóvendégei voltak a Sasnak a Jurenákok, egy népes, soktagú vidéki familia, akik farsang idején heteket töltöttek idefenn s formális bálakat rendeztek a fogadó legnagyobb szobájában, a 29-esben, a földszinten, a kapu alatt jobbra az utcára nézőben. Hozzájuk számított az áldott jó kedélyű öreg úr, Oláh Miklós, a ki a Károlyiak birkaenyésztésének volt a főintézője s akit ezért senki sem hívott másként, mint »kosbátyánk«-nak.

*

Blum János volt a tulajdonosa a múlt század elején a nevezetes fogadónak, amelynek földszintjén akkoriban a vendéglő mellett kávéház is nyílt. Később veje, a belvárosi közéletben nagy szerepet játszó Wimmer Antal, a szerencsétlen végű Piufsich Lajos apósa, bérelte ki, majd a tulajdonjogot is megszerezte, hogy idővel a vendéglő- és szálló-üzletet — a kávéház akkor már megszűnt — Kommer Józsefnek, az ismert vendéglőscsalád megalapítójának adja árendába, aki szintén Blum-leányt vett nőül. Kommertől unokaöccse, ugyancsak József vette át a bérletet s vezette a ház lebontásáig. A Sasban kezdte karrierjét, mint borfiú, a nemrégiben elhunyt Gundel János, a kocsmárosvilág népszerű Gundel bácsija is, akit állítólagos hasonlatosságára célozva, Napoleonnak becéztek a vendégek. Ő is a családból házasodott: Kommer-leány lett a felesége. Ezek a német származású emberek mind derék, lelkes magyarokká váltak az »Arany Sas« légkörében, diszkrét vendéglátói az abszolutizmus idején náluk gyülekező hazafias társaságoknak. Nem csoda, ha meghitt, mondhatni familiáris viszony fejlődött a Sasban a vendéglősök és vendégeik között.

*

Az öreg különöc Áldássyt eltemették, nemsokára rá — a 90-es évek közepén — lebontották az évszázados hosszú sárga házat, a telke, mivelhogy az Ilkey-ház beleesett az új szabályozási vonalba, kijutott az immár Kossuth Lajos nevére átkeresztelt Hatvani-utca szögletére. Most az Országos Kaszinó palotája áll a helyén. A szemközti oldalról eltűnt az orvosi egyetem is, de hogy benne tanított az »anyák megmentője«, Semmelweiss Ignác, annak az emlékezetére a tudós professzor nevét kapta meg az Újvilág-utca. A tiszteletreméltó »Sasok« maradékai elköltöztek új hajlékukba a Kalap- (ma Irányi-) utcába. Azóta meghalt Kléh István, az utolsó »fősas« is, a becsülettel betöltött szerepet, »Sasok« régi dicsőségét emléktábla hirdeti s a zárókőbe letett írás örökíti meg a »Sas és kórház«-ban.

Az »Univerzita«.

Agácavirág nyílik a napsütötte, hepehupás udvaron, az újvilág-utcai gyerekek hancúrozva szaladgálnak, a fal tövében kalapok, sapkák sorakoznak, hol egyikbe, hol a másikba esik bele a rongyokból jó keményre összekötözött »stukk-labda«, még messze Angliában szunnyad a football, »kalapos dominót« játszanak a gondtalan, vidám elemista fickók, a cukor-utcai iskolából hazafelé jövet stációt tartván. Nagyon alkalmas játszóhely a jezsuita prokurátorok hajdan való rezidenciája, a Hatvani- és Újvilág-utcák sarkán, vis-a-vis az »Arany Sas«-sal, meg az Ilkey-házzal. Talán csak a megyeháza versenyezhet vele pár lépéssel odább, annak több az udvara, a folyosója, ám nincs boncolóterme amfiteátrális padokkal, nagy, kerek, forgatható asztallal, amin olyan pompásan lehet ringlispilezni, ha az előadás végeztével beereszt a német világból itt ragadt Sippélius bácsi, a mogorvaképpű, jószívű öreg pedellus.

Úvegszekrényben drótra fűzött emberi csontváz ijesztgeti az avatatlan idegent, mi gyerekek nem félünk tőle, jó ismerősünk, külön dolgokat is látunk a sötétlő szürke házban, ahol a jezsuita-rend eltörlése után 1777-től kezdve a királyi ügyigazgatóság, a causarum regalium directoratus lakozott, hogy 1786-ban a vallásalap kapja meg s beleültesse a Budáról Pestre áthozott egyetem orvosi fakultását természetrajzi gyűjteményestől, kémiai és bonctani intézetestől, klinikástól együtt.

Az ölnyi vastag falak között örökös a homály a földszinti helyiségekben, különösen a hatvani-utcai traktus földött folyosóin, hátsó kis udvarán, ahol a kísérleti nyulakat tenyésztik s amerre a »terem«-nek tisztelt boucolószoba rejtőzik. Hogy arra haladunk, nem is csodálkozunk, ha preparálásra váró lábszár vagy koponya mered elénk valamelyik sarokból, az udvaron is megszoktuk, hogy embercsontokat dobál az öblös szemetesládába az anatómiai famulus, a rőtbarjuszú, goromba »vörös gibic«. A spirituszba rakott szörnyszülöttek sorozata, a különböző betegségeket demonstráló viaszalakoknak József császár ajándékából idekerült gyűjteménye is mindennapos látványosságunk, kik ott lakunk a szomszédságban, az »Univerzita«-ba jövünk játszani, krumplicukorért meg édesfáért Hubenay fűszeresboltjába visszük a krajeárkáinkat az Ilkey-házba, a Hatvani-utca szemközti szegletére. Ennek a specerájosboltnak is volt valami köze az »Univerzita«-hoz, amelyet a kapu fölött kopott fekete betűkkel szerénykedő »universitas scientiarum« felírás önkényes megrövidítésével nevezett így a Belváros népe. Valamikor a tudós szülészmester, Semmelweis professzor öccse dirigált ott a pult mögött, szolgált jófajta szilvóriummal, valódi veronai szalámival, a tízóraira átlátogató tanár uraknak, Csasz Mártonnak, a nevezetes anatómusnak, Stockinger Tamásnak, Balassa Jánosnak, a világhírű magyar kirurgusnak, meg Birly Flóriánnak. Aztán valami Rakodczay vette át az üzletet, tanárok és medikusok továbbra is hívek maradtak hozzá, mikor meg Hubenay Józsefre szállott, a Nemzeti Színház törzsökös gárdája is odaszokott, a Szigetiek, Feleky Miklós, később Náдай, Ujházi, Vizvári jártak a tízórai tudós- és színész-zsúrra Hubenayhoz, akinek rokonsága közel vonatkozásban volt a színészettel. Egyik Hubenaynéról látott napvilágot a szép asszony művészetéért áradozva lelkesedő emlékezetes vidéki kritika, amelynek szerzője így szólott Petőfivel:

— Szegény hazám, szegény hazám, neked kevés van ilyen csillagod. — Aztán hozzátette immár a sajátjából :
 »Kár, hogy kissé pösze !«

*

A hatvani-utcai földszintes, később egyemeletes részen csak keskeny bejáróajtó nyílt, a barokkdiszes főkapu a kétemeletes úvilág-utcai fronton vezetett az épület belsejébe. Fölötte kőből faragott női fej, kétoldalt egy-egy lombozatos kapitél volt a portálé ékessége. Fenn a két emeleten a szerzetesi cellákból, folyosókból átalakított, összetoldozgatott szűk, alacsony szobákban a klinikák és »előadótermek«. Belgyógyászat, sebészet, szülészet és szemészet, a gyógyszer-tani, élet- és körvegy-tani és törvénytudományi orvostani intézet, a természetrajzi szertár, a viaszpreparátumok gyűjteménye, a laboratóriumok, mind ott szorongtak összezsúfolva a nagynak éppen nem mondható s egyébként is alkalmatlan jezsuitaházban. Egy 1820-ból való pesti német kalauz mégis dicsekszik, hogy milyen nagy itt a rend, a tisztaság, hogy Bécsben sincs párja, még gőz- és kénesfürdő is szerepel a pesti klinika gyógyító eszközei között. Persze, mások voltak akkor az igények, s egészen más a medikusok, de a klinikai ápolást kérő betegek száma is. Később, a század második felében, — már az abszolutizmus alatt is — bezeg mentek az instanciák a kormányhoz, hogy gondoskodják az orvosi egyetem új, méltó elhelyezéséről. De bizony sokáig kellett várni, az »Univerzita« vagy száz esztendő volt kénytelen kihúzni a jezsuitaházban. Pedig még vízvezeték is csak nagy későn kapott, dézsában hordták a vizet az udvaron csikorgó szivattyúskútból az operációs szobákba, meg a boncolóterem asztalára. Balassák és Semmelweissek tudása és energiája kellett hozzá, hogy e középkori viszonyok között megmentsék a magyar orvosi tudomány becsületét, hogy

ebből az ócska, sötét épületből csodálatos operációk híre szálljon világgá, e tisztán csak emberfölötti erőfeszítéssel tartható klinikán találjon megfojtójára a gyermekágyi láz.

*

A labdázásnak vége, a boncolóasztalt is elűntük forgatni, az öreg félszemű Lojzít, a ház előtti komfortáblis tand nagycsizmás kocsimosóját és lóitatóját hallgatjuk a kút körül. Solferinóról beszél az öreg, ott lőtték ki a jobbszemét, fekete-sárga szalagos rézmedáliát kapott érte cserébe. Nem igen hordja, beszédjében is hamar áttér a 48-ra. Gyerek volt akkor, de ama nagyszerű március 15-én ő is ott leste Petőfiéket az »Univerzita« udvarán. Szakasztott itt a kút mellett, — mondja. A Pilvaxból legelőször is idejött a márciusi fiatalság, hogy csatlakozásra hívja a medikusokat. A hatvani-utcai szűk bejárón tódultak befelé, az eleinte kicsiny csoporthoz akkor már sokan csatlakoztak az utcán. Őles természetű jurátus vitte elől a háromszínű magyar lobogót: »Éljen a szabadság! Éljen az egyenlőség!« Jókai székre állott: »Testvéreim, követeljék jogainkat, legyen béke, szabadság, egyetértés!« — invitálta az orvosnövényeket, ezek otthagyták az előadást, Petőfi tomboló hatással elszavalta a »Talpra magyar«-t, az »Univerzita« egy ember gyanánt állott a szabadság zászlaja alá, Petőfit, Jókait, Vasvárit, Egressy Gábort vállukra emelték s hatalmas seregben mentek tovább toborzó-útjukon az Egyetem-tér felé, a pálosok egykori klastromához, a jogászokért, filozopterekért.

*

A 70-es évek végén, a 80-as évek elején lassan-lassan megüresedett az elaggott szürke ház, elsőnek a sebészetet vitte el belőle Kovács József tanár úr, a »magyar narkózis« hírneves apostola, utána ment a szülészet, aztán a

szertárok, muzeális gyűjtemények következtek, utoljára maradt a belgyógyászat, végre az egész orvosi »Univerzita« ott volt az Úllői-úton fényes, új hajlékban, Auspitz-Rémi Róbert sistergő, recsegő gőzfavágójának terjedelmes telkén. A jezsuiták egykori kolostorát reparáció alá fogták, boltokat telepítettek bele, a Hatvani-utca felől műtermet húztak Klösz fotografusnak, az újvilág-utcai traktus emeletein meg az állami felsőbb leányiskola sikkos, szoknyás diákjai tanulták a magasabb tudományokat. A falak komor, szürke színe is derűsebbre változott vagy tíz esztendőre.

A Hatvani- — most már Kossuth Lajos- — utca kiszélesítése 1894-ben elvitte a fiatal bőrbe bujt öreg házat, szép, nagy agácafaival. Négyemeletes palota kelt ki a poraiból, csillogó kávéház él benne zsibongó életet, nagy konfekciós-üzletben rőfössegédek mérik a divatos női ruhaszöveteket, a szögleten, az Újvilág-utca táblája helyén a Semmelweiss nevét olvassuk egyetlen emlékeztetőnek elmúlt időkre.

Uraságod, úgy látszik, idegen?

És eljött az éjszaka, — keddről szerdára virradóra — amelyen Torinóból, »Európa virágoskertjéből« lecsapott közibénk a hír, hogy Kossuth Lajos meghalt. Március volt, mint akkor, amikor a magyar szabadság indult dicsőséges útjára, nagyhét, mint mikor Rákóczi tért nyugovóra Rodostóban, a Marmara-tenger partján.

És gyászfátyollal vontuk be a félárbcera bocsátott nemzeti lobogót, fekete szalagot kötöttünk a balkarunkra, elhallgatott a zene, elnémultak a mulatók. Az utcákon izgatottan nyüzsgött a tömeg, fojtott hangon beszélgettek az emberek, nem volt sem zaj, sem csendesség: »non tumultus, non quies« — mindenki várt valamit, mindenki tartott valamitől, súlyos feszültségű villamos áram bujkált a levegőben.

És csütörtökön délután nem volt gyászoló zászló a nemzet szívének vérén, verejtékén épült színházon a Kerepesi-út elején. A színlap ellenben előadást hirdetett, a rendes nagycsütörtöki darabot, Váradi Antal »Iskarioth«-ját. A kegyeletrontó farizeusok provokálták az összejövetelt.

*

Az impozáns termetű, ezüstgombos, díszruhás portás, Tóth uram keze nyomására csikorogva fordul a szárnyas kapu, világ gyúl a pénztár kis ablakában, kinn

idegesen hullámzik a sokaság, egypáran letépi a hirdető-táblákról a színlapokat, nyomtatott cédulákat ragasztanak a helyükbe :

Tekintettel Kossuth Lajos halálára, ne tessék ma színházba menni !

*A főváros függetlenségi és 48-as
párti polgárai.*

A foyerben elegáns urak, a pesti társaság színe-java, a M. A. C. tagjai, délceg atléták, Asbóth bajnok a vezérük, hármásával állják el a bejárókat, kész a haditervük, aki be akarna menni a nézőtérre, bemutatkoznak neki és megkérdezik :

— Uraságod, úgy látszik, idegen, nem tudja, hogy hazánk legnagyobb fia meghalt. Reméljük, ön is csatlakozik a nemzet gyászához s ma nem néz végig színelőadást ?

Mintha csak az Irás-beli Kleofás szólana Emmausban, mondván : »Csak Te vagy-é jövevény Jeruzsálemben és nem tudod-é, minemű dolgok lettek abban e napokon ?«

Öreges úriember érkezik, Beniczky főispánhoz hasonlatos, a pénztár felé tartana, megérti a kérdést, zavartan mentegetőzik, hogy csak érdeklődni jött. Csávossy Béla, a képviselőház háznagya, családotul páholyba igyekszik, visszafordul, elmegy. Egy vidéki bácsi sajnálkozik : ritkán kerül Pestre s nagyon szeretné látni az Iskariothot ; az atléták biztatják, csak írjon, ha legközelebb feljön, majd kieszközlik, hogy műsoron legyen. Valaki potyajegyet lobogtat a kezében : hát ezt már mégis csak fel kellene használni ? — Asbóthék öt forintot kínálnak neki, hogy a legközelebbi előadásra pénzért mehessen. Persze nem fogadja el s röstelkedve távozik. Egy közöshadsereg-

beli főhadnagy jön, két hölgy a karján, Andreánszky Jenőtől megtudja, miről van szó, összetépi a három jegyet, szalutál, hazakíséri hölgyeit.

Felzúg az éljenzés, semmi komolyabb incidens, minden símán, tapintattal történik, a rendőrségnek nincs alkalmja a közbelépésre. Az előadást azonban mégis megkezdik; felhúzzák a kordinát, az Iskarioth római és zsidó kosztümös, parókás alakjai megjelennek a színpadon.

Ezrekre menő tömeg tolong az utcán, az előcsarnok teli a tüntetést rendező fiatalsággal, kíváncsian érdeklődő színészekkel és színésznőkkel, de a nézőtér tátong az ürességtől. Összesen öt ember van benne, az inspekciós tűzoltó, az ügyeletes rendőrtisztviselő és három őrszemnek rendelt — atléta. Tétovázva kezdenek mondókájukba a szereplők, egyszerre széjjelesapódnak az ajtók, bezúdul a méltatlankodó sokaság, fel az erkélyekre, a páholyokba, a földszinten előrehatol a zenekarig. Gerlóczy Tamás felugrik egy elsősorbeli kaszinói támlás-székre, a színpad felé szónokol:

— Uraim, hazafias kötelességünk megakadályozni a mai előadást! Kérjük, ne játszanak tovább!

Szigeti Imre lekapja fejéről a parókáját, földhöz csapja. Bercsényi Béla, Egressy Ákos követik a példát: »nem komédiázunk ezen az estén, nem akarjuk a magyar ifjuság vére hullását látni!« Sem azelőtt, sem azután nem volt többé ilyen viharzó sikerük. A függöny legördült, az alig megkezdett előadásnak vége. A diadal első állomására eljutottak a nagyszerű tüntetés rendezői.

De hátra volt még a zászló kitűzése. A kocsifeljárót már lovasrendőrök tartották megszállva, a tüntető seregben gyalogos konstáblerek portyáztak, már el is törték a rúdját egy készen tartott fekete lobogónak. Hamarosan másik kerül a közeli Otthon-körből; arra téved egy kirakattisztogató legény, kölcsön adja pirosra festett, három-

szögű kis létráját, ráállítják valakinek a széles hátára, vagy harmincan támogatják, egy fiatalember — tartalékos tiszt — felkúszik rajta s pillanat múlva büszkén leng a zászló a kocsifelhajtó üveg-ereszén. A főváros népe meghódította a Nemzeti Színházat az országos gyász közösségének, hogy tovább folytassa kényszerű harcát az Andrássy-úton, az Operaház közönye ellen.

Az »Uraságod, úgy látszik, idegen« jelszó pedig bevonult a magyarság szállóigéinek sorába.

*

Az Operaházban »Szent Erzsébet legendáját« próbálták színre hozni ezen az emlékezetes Nagycsütörtökön. Erkel Sándor ott ült a karnagyi pulpituson, a muzsikuskok javában hangolták szerszámaikat, mikor berontott a fiatalság kis csapata — Hollósy Géza újságíró jár előttük — s a második emeleten a királyi suite páholya fölött hatalmas gyászlobogót tűzött ki.

Bérczi kapitány rendőrei eltávolították a néhány szál tüntetőt, letépték a zászlót, az ajtókba álltak, úgy hogy vagy harminc főnyi közönség előtt mégis hozzá tudtak fogni az előadáshoz. A zenekar kissé zavarosan játszott, a kórus ingadozott, de abban a pillanatban, amint Veress Sándor belekezdett az első szólótaktusba, a rendőröket félrelökve bennterem a tüntetők derékhada. Bartók Lajos buzdít, lelkesít az élükön. A zene elhallgat, a kórus s a statiszták tábora széjjelrebben, néhány balecina amúgy trikósan, túllszoknyásan az utcára szalad, tomboló lárma tölti be a házat, Zichy Géza gróf intendáns nem tehet mást, minthogy lefujja az előadást. Tehát ma itt sem sértik tovább a nemzet kegyeletét.

Gyászlobogó azonban egyelőre csak egy lámpaszlopon függ az épület előtt. Majd lesz másutt is. Egyremásra hordják őket — Isten tudja honnan — buzgó fiatalok s minduntalan megindul egy-egy roham az emelkedő

kocsifeljárón sűrű kordonban sorakozó rendőrlovasok ellen. Immenzussá nő a tömeg nyomása, néha rés is támad a meg-megingó kordonon, de a besurranó zászlóvivőt lefognak a kapualjában. Minden hiába, míg eszébe nem jut egy gyerekképző mesterlegénynek, hogy a hajósutcai vilálmhárító drótján kell felkapaszkodni az első emeletig s ott a keskeny párkányon végigmenni a nagy erkélyig. Az ötlet pár pillanat alatt a végrehajtás stádiumához jut, a halotti csendben figyelt nyaktörő produkció fényesen sikerül, a fiatal suhanc átveti magát a korláton, alulról egyszerre két zászlót is dobna fel neki s már harsog az éljen, fenséges komorsággal lobog mind a kettő méltó helyén, a gyönyörű erkélyen. A rendőrök is a bravúros stiklit bámulják, egy kis csoport hirtelen meglepi őket, utat tör köztük, be az épületbe, fel az emeletre s a büffé ablakát kitörve, ők is ott állanak a terrazon egy harmadik lobogóval. Az operaházi expedíció diadala is teljessé vált, a nemzet gyászát néhány óráig nem merészelte megzavarni senki.

*

Hajnalban hatalmi szó leszedette a zászlókat a két színházról; izgalmas tanácskozások után, délben a Nemzetire, mint »országos« intézmény épületére, végre mégis hivatalosan is kitűzték, a »királyi« Operaház csupaszon maradt. A főváros huzatott később elébe a gyalogjáróra két magas póznára széles fekete drapériát, hogy ne bántásák a rideg falak a gyászolók szemét. Közben vér folyt a Zrínyi körül, a »tüntető négyszögön« és környékén, huszárlovasok dühörogtek a Múzeum-körúton, meg a Sándorutcai parlament előtt, a Bátori-kávéházban sebesülteket kötözték, Pázmándy Dénes polgárőrséget szervezett, aztán áhítatos csend lett, egy hét multával, feledhetetlen, csudálatos éjjelen őrt állottunk a Múzeum csarnokában. Lobogtak a fáklyák, magasra csapott a kandeláberekből

a borszesz kékes lángja, ezernyi koszorú, káprázatos virágrengeteg a szent ravatal körül, a széles lépcsőzeten, lenn a kertben, Arany János szobrának talapzatán. Az ország vándorolt előttünk méltóságteljesen hömpölygő, ki nem apadó folyamban, boldog volt, aki egy babérlevelet, egy kis pálmafoszlányt vihetett el emlékül.

Másnap világ soha nem látta manifesztációval tettük le a hazai földre pihenni a »turini remete« hamvait.

Búcsú a Gellért-hegyen.

»Ketten mennek vala azon napon egy faluba, mely Jéruzsálemtől hatvan futamatnyi föld vala, melynek neve vala Emmaus. És szólnak s beszélnek vala magok között mind azokról, amelyek lettek vala. És lőn, mikor beszélgetnének és egymást kérdeznék, maga Jézus hozzájok méne és velek együtt megyen vala az úton...«

*

»Emmausba megyünk«, — mondták a régi, jámbor pestbudai polgárok s a feltámadás ünnepének második napján — tavasz születésének idején, mikor megtörik a tél hatalma — évszázadok óta Szent Gellért hegyére, melyet hajdan Kelenhegynek, Pesti hegynek, a török időkben Gürf Eliasnak neveztek, özönlött az ikerváros népe.

Hajdan templom állott a hegy tetején, I. András király emelte a mártír püspök tiszteletére, akit pogány lázadók onnan vetettek alá a mélységbe vértanuhalálra. Istvánffy említi krónikájában, hogy meg volt még a mohácsi vész idején is, ő szól Corrogiani Péter vitéztől, utolsó ivadékáról ama Corrogianinak, aki a szent főpapot halálba taszító sokaság vezére volt. Corrogiani Péterről, aki ott pusztult el a mohácsi csatában, fel vagyon jegyezve, hogy valahányszor be akart lépni Szent Gellért templomába, már a küszöbön elfogta s gyors visszatérésre kényszerítette egy hirtelen fellépő testi bánatalom, amit a magyar néphumor a »német« jelzővel kapcsolatosan szokott emle-

getni. Ez a különös jelenség a monda szerint örökletes volt a családban — emlékeztetője az egykori pogány cselekedetnek, amelyért Péter vitéz csaknem félezer év multán hozta meg az engesztelő áldozatot a kereszténység védelmében kiontott vérével, családjának magvaszakadásával.

Mohács után nemsokára a török lett az úr Buda várában és vidékén, Szent Gellért templomából »blokkházat« csinált (innen a hegy német neve: Blocksberg s az alatta levő Sárosfürdőé Blocksbad), de a hagyomány templom nélkül is fenntartotta a hitvalló püspök emlékezetét, hogy a török világ eltűnésével új erőre ébredjen kultusza.

*

A rácvárosi (egykor Kispest) plébánián Rudnay primás 1822-ben canonica visitatiót tartott. Az országúti kapisztránus-zárdából dirigált »illyr« barátok adminisztráltak itt még akkor a felesen Boszniából ideszakadt »illyrsokác«, felesen német katolikus hívők lelkiügyeit, — egyik héten illyr, a másik héten német volt a kis török mecset helyén épült tabáni Katalin-templomban a prédikáció nyelve, az ájtatoskodók éneke, hiszen csak a mostani plébános közvetlen elődje, a kedves öreg Leimetter János idejében aratott végleges és teljes diadalt a tabáni, más-ként rácvárosi egyházban a magyarság.

Erről a canonica visitatióról szép kalligrafikus jegyzőkönyvet írtak ékes latinsággal a derék barátok. Ebben olvasható egyebek között, hogy a Gellérthegy hátsó részén Fühl Mihály tabáni polgár jóvoltából kis kálvária emelkedik, amelyhez a hívők, különösen a nagybőjtben sűrűn járnak ájtatoskodni. A mostani Hadnagy-, ekkor Hosszú-utca végén balra fordulva a Stáció-, most Sánc-utcán vezet fel hozzá az út a Krisztus szenvedéseiből vett jelene- teket ábrázoló képekkel díszített, szabályszerű tizennégy stáció között. Egy töviskoronás, ülő Krisztus-szobor is tartozik hozzá. Fundációja nincs, — jegyzik meg a barátok, — ingatlana, melyből fenn lehetne tartani, szintén

nincs, de »Fühl és családja megígérték, hogy gondozni fogják, míg tőlük telik«.

Gondozták is becsülettel és sokáig az ő kálváriájuk volt a magja a Gellérthegy húsvéti életének. Nagypénteken délután a plébános processziót vezetett a kálváriára, ott volt az egész Rácváros, eljöttek a krisztinaiak, a várbéliek is, komor zsolozsma fenséges hangja áradt szerte a hegy ormáról.

A szomorúság, a gyász napja elmúlt, megjött a vigaság: húsvét hétfőjén, a pirostojás, öntözködés vidám ünnepén újra csak a Gellérthegyre tódultak Buda lakói a nagyheti bőjtölés, templombajárás után egy kis testi üdülésre. De átjöttek a pestiek is s régi írások regélik, hogy ezen a napon üresen maradt az Orczy-kert, a Városliget, meg a Margit-, avagy Palatinus-sziget. Ladikokon és hajóhídon — később már a sülyedésig telt propelleren — átkelve, az Áttelepedési-soron (ma Gellért-rakpart) a Rudas- és Rácfürdő mellett a meredek, girbe-görbe sikátorokon, vagy a bizarr sziklák között nyaktörő, korlát nélküli ösvényeken törtetett fel az áradat, kora reggeltől késő estig ellepve a kálvária környékét, az egész hegy minden járható pontját. Ringlispilek, mutatványos bódék, élelmes kocsmárosok laikonyhái mindenfelé, játékkal, eszem-izszommal telik a nap — ha meg nem zavarja a hagyományos eső.

*

A kálvária még ma is ott áll a hegyen, de a stációkból már csak három van meg, a Krisztus-szobrot valami kontrá ijesztő figurává »restaurálta«, el kellett vinni a helyéről, Fühl Mihály meghalt, a stációkat állító többi buzgó polgár is, családjuk is nagyobbára kipusztult, nincs aki gondozza a keresztutat. A városszabályozásnak is áldozatul esett egynéhány stáció. Nagypénteken nem járhat fel már a processzió, egyházi vonatkozása egészen megszűnt a Gellérthegy húsvétjának, Emmausról nem igen beszél

a pesti ember, a hétfői kirándulás egészen világi nép-
 ünnepéllé alakult, amely azonban arányaiban még ma
 is növekvőben van. Nem ladikon »lulajozunk« át a szél-
 verte hullámokon, az Erzsébet-híd, meg a Ferenc József-
 híd egyenesen a hegynek szalad, széles, kényelmes
 lépcső visz fölfelé Szent Gellért szobrához, onnan enyhén
 emelkedik a kanyargós serpentina. Élvezzük a nagyszerű
 panorámát, a Mátráig terjedő kilátást, amit semmiféle
 agyonszabályozás el nem ronthatott, még az a hóbortos,
 cifra kerítés sem, ott alant a Dunaparton, annak a hosszú
 házsornak a helyén, amely a Sárosfürdő földre sülyedt
 sárga házatól, meg a melléje csatlakozott Xenodochiumtól
 (vendégfogadó beteg katonák számára) és a mögöttük
 levő barlanglakásoktól terjedt a Rudas fürdőig, illetve az
 Arany Bárány-szálló ma is fennálló épületéig.

*

Szent Gellért templomából — mint mondtuk —
 blokkházat csináltak a törökök, ennek a romjaira épült fel
 a gellérthegyi obszervatórium, forgatható fedelű két kerek
 tornyával. A pesti egyetemhez tartozott, 1813-ban tette
 le az alapkövét József nádor s 1815-ben már fel is avatta
 egy sikerült napmegfigyeléssel. Nagyhirű intézet volt ez
 a csillagvizsgáló, már építés közben megnézte Ferenc
 császár- király s egy üstököskutatót, meg egy heliométert
 adományozott a számára. 1820-ban újra eljött Karolina
 anyacsászárnéval együtt s nagyon meg volt elégedve a lá-
 tottakkal. Gazdag felszerelésével, refraktoraival, aequato-
 toriáljával, culminatoriumával és teleszkópjaival, amelyek
 egy részét a budai Rauschmann készítette, a benne végzett
 csillagászati megfigyelésekkel az egész tudományos Európa
 figyelmét magára vonta a gellérthegyi obszervatórium.
 Tudós asztronómusok vizsgáloztak a távcsövein kitartás-
 sal, önfeláldozással. Az akkori primitív viszonyok közt
 télen sokat szenvedtek a hótól, nyáron pedig nélkülözték
 a friss vizet és a jégvermet. 1849-ben a kitünő Montedegói

Albert Ferenc volt a vezetője ; amikor Hentzi ágyúgolyói oda is ellátogattak, s tönkrelőtték a csillagvizsgáló épületét, élete ismételt kockáztatásával maga hordta le a veszedelem elől az értékesebb műszereket a Rudasfürdőbe.

*

A szabadságharc után a citadella ágyúi meredtek Pest felé onnan, ahol előbb a csillagász teleszkópjai figyeltek a csillagokat. Egy darabig a citadellában is megszólalt még a déli harangjel, amely után a városháza toronyóráját igazították s megjelent az árbocrúdon a kosár, hirdelve, hogy hajó érkezik Bécsből vagy Mohácsról. Aztán megszűnt ez is, de megszűnt maga a citadella is, mint ilyen ; 1900-ban megváltotta a főváros, előbb az óvatos katonai kincstár jókora réseket töretett a falaiba. Most ott áll megcsonkítva, senki sem tudja, hogy mi lesz vele. Egyelőre rendőrszoba van benne, meg egypár szükséglakás. Szabad a bejárás az udvarára ; ez is egyik programpontja lett a gellérthegyi búcsúnak. A kazamatáinak gyepes tetején pompásan lehet footballozni, vagy »Kinn a bárány«-t játszani. Gyorsfotográfusok, körhinták, komédiásbódék, bábossátrak kelnek ki húsvéthétfőn körülötte a földből, a »Búsuló Juhász«-ban cigányzenekar játssza a legújabb kabaré-nótákat ; az »Újvilág«-ban Bombik Mátyás budakeszi bandája fújja a ceppedlit. A Rácvárosnak a hegyoldalba ragasztott, piszkos, de romantikus, pittoreszk vityillói közül már alig áll egynéhány, hivalkodó ál-várkastélyok épülnek a helyükön, a törökültette fügefabokrok, a világhírű őszi barackot termő fák még virulnak a remek klímájú déli lejtőn, de szőlő a filloxéra dülása óta nincs a Gellérthegyen, a füstös, alacsony padmalyú kiskocsmákban jobbára homoki bort mérnek, a jó öreg »Frau Godl« nem süti már a Holdvilág-utcában a ropogós libapecsenyét, a pesti ember azonban ma is kitünően mulat a gellérthegyi búcsún, kinn a zöldben, virágjukba borult fák alatt.

Pünkösd hétfőjén a Svábhegyen.

Az öreg Ignác madzaggal össze-vissza kötözött kocsija, az egyetlen svábhegyi »fiáker«, kínlódva kapaszkodik a magasba a Teremtés-utcából jobbra fordulván; csánk-pókos, kiálló bordájú, világtalan lovai meg-megállnak, nem használ az ostor boldogabbik vége, egy-egy marék szénával biztatja gazdájuk a továbbhaladásra az elvénhedt állatokat. Az ülés foszladozó párnáján természetes asszonyosság, vastag aranylánc a derekán; fehérruhás leányka ül mellette, ragyog az arca, keskeny, kék szalagocskán lóg a nyakában a bérmálási ajándék, a kékköves aranyozott ezüst kereszt. Néha, észrevétlen pillanatban áhitattal simítja végig.

A lassan bandukoló »fogat« körül — még nem szuszog a fogaskerekű — gyalogosan törtet fölfelé szőlők, majd valóságos őserdő övezte utakon Pünkösd hétfőjén a svábhegyi búcsúra a pesti és budai nép. Fiatal anyák ölbeli gyerekeiket cipelik, verejtékező homlokát törülgeti a gondos családapa, jókorá batyuban viszi az elemózsiát, pintes üvegben kotyog az uzsonna-kávé, zsiros papirosban olvadoz a kövér libacomb.

Csengőszavú harang hívogat az istenhegyi Szent László-kápolna tűvékonyságú tornyából, piros ruhában miséz az egyszerű oltárnál a krisztinavárosi plébános a Szentlélekisten szeretetének ünnepén. Bazsarózsa piroslik a kertekben, pirosan izzó a kalászt érlelő napsugár piros Pünkösd másodnapján. Diáklegénykéek kibetüzik a kis templom kronogrammjából, hogy épült 1858-ban.

A Nádor kútjánál, honnan valamikor fából való esővek vezették a vizet a várbeli márványmedencébe, a szorgalmas vízhordó csacsik puttonyait töltögetik a hajcsárgyerekek, a Vezérhalom platóján, hol Lotharingiai Károly lépdelt fehér lován, a bábsütők sátrai sorakoznak. Piros mézeskalácsosszivet adnak cserébe egymásnak a fiatalok, isszák az édeskés márcot, mandulás pusszerlit harapnak melléje.

A »mariandlis« asszony is feljött a Városmajorból. Nagy asztal mellett bádognemesszelyben golyót rázogató s hirtelen az asztalra borítja. Hat színes alak van a perdülő golyóra festve, reverendás papot ábrázol az egyik, tarsolyos huszárt a másik, pirospozsgás, sarlós aratóleányt, napbaruított parasztfiút, puskájával lövésre célzó vadászembert, büszke agancsú szarvast a többi. Amelyik legfelül kerül, mikor pörgésében megáll a golyó, az a nyertes. Azaz hogy, aki a körül tolongó játékosok közül arra fogadott. Egy krajcárra ötöt fizet a nyerőnek e már félszázada divatozó speciális budai szerencsejáték ügyesen számító bankárja, a kezdetleges rulettből szépen meggazdagodó mariandlis néni.

Harsog a budakeszi sváb trombita, stájer landlerre illegetik magukat a gyepen lányok és legények; Jókai kertjétől balra, Sauer kocsmájába — hétköznapiokon írók, színészek élvezik ott a szép kilátást és Sauer mámi főztjét — cigány is kerül, toborzót járnak előtte vigadó magyarok. »Kovácsné lelkem«, a Nemzeti Színház egykor nevezetes kómikája sűrög-forog a táncolók között régi színpadi kosztümökből összeállított csudálatos toalettjében: világoskék bársonymente, barhet szoknya van rajta, csipkés, rikító szalagos főkötő a fején, ennek tetejében nagy, kerek szalmakalap, hosszú zsinórral odakötözve a kötényéhez, hogy a szél el ne vigye. Az udvarra néző hónaposszoba ablakában feltűnik pillanatra az emberkerülő »Wilde Gräfin« (egy Montecuccoli gróf elvált felesége) szőke haja, szomorú tekintete.

Az oszlopos, tornácos Óra-villában — innen intézte 49-ben Görgei és vezérkara Budapest ostromát — vidám társaság koccint, jóval amodébb észak felé az erdőszéli tisztáson viharverte gyönyörű formájú fa áll, Vörösmarty, Schodelné, Benza, Szigeti József, Szerdahelyi, Balázs Sándor Normafája. Szerelmes párok törrel átdöfött szivet vésnek bele. »Hic mortui vivunt, et muti loquuntur«, hirdeti korhadó derekán Sigray Pál bádogtáblája. Itt csakugyan élnek — legalább Pünkösd hétfőjén — a halottak s beszélnek a némák, az élet zaja tombolva hangzik, vén verklis örökké a Radetzky-marsot nyikorogja, körbefogódzó fiúk-lányok kórusban éneklik, hogy: »Szabad péntek, szabad szombat, szabad szappanozni, szabad az én galambomnak csókot osztogatni.«

A távolban, a Disznófő táján remek parkban halastó vize csillog, öreg emberek mutogatják unokáiknak, a kis tó partján, az »Isten szeme« nyaralóban fogta el Kossuth Lajost, 1837-ben egy májusi éjszakán a bécsi kormány parancsára Eötvös József királyi fiskus vezetése alatt egy kapitány, egy strázsamester és negyvennyolc gránátos . . .

Erzsébet királynéről is szó esik. 1866 pünkösd hétfőjén ő is odafenn volt a Svábhegyen. A Budakeszi-útról jött a kis Rudolfal és nagy gyerektársasággal, a Kochmeister-villából, ahol a porosz veszedelem idején lakott a magyar lovagiasság oltalma alatt.

*

Miként Húsvét hétfőjén a Gellérthegy, május elsején a Városmajor (Stadtmayerhof) és Városliget, úgy Pünkösd másnapján a Svábhegy zarándokait is gyakorta zavarja meg a »hagyományos eső«. Ilyenkor nyár idején erőszakosabb, vehemensebb, mint kora tavaszon, kopogó jéggel, fől-ségesen cikázó villámokkal, félelmetesen csapkodó mennykővekkal ijesztget. Ma van előle menekvés szállókban, vendéglőkben, menedékházakban, de az 1837. esztendő-

ről szomorúan jegyzi fel a krónikás, hogy Pünkösöd hétfőjén sok emberélet esett áldozatul a tomboló felhőszakadásnak, a szokatlan nagyságban és tömegben hulló jégdaraboknak, a Svábhegy lejtőin alázuduló s a megdagadt árkokban el nem férő vízáradatnak. (Össze nem tévesztendő a 75-iki katasztrófával, amely nem Pünkösödkor történt.) Pál árka, a mai Ördögárok, viskók romjait, ünneplőbe öltözött budai kirándulók tetemeit usztatta tarajos, szennyes hullámain a Vérmezőn, a Horváth-kerten keresztül, — a mai Árok-utca helyén végig a Dunába.

Tavaszi kocsikorzó.

A Király-utcát folytató fasor végén a ligetben, a valamikor cirkusznak, később köröndnek meg körsétánnak avagy rondónak nevezett, jegenyék övezte kerek térségen robognak körbe-körbe a pesti fogatok, vágtatnak az úri lovasok. Megérkezik a Harmincadhivatal szomszédságából induló omnibusz hátsó rekeszében Deák Ferenc tekintetes úr, széleskarimájú, szürke kalap a fején, szünetlenül füstölgő szivar a szájában, letelepszik a körsétány szélén, a »kis országgyűlés« karosszékében. Szentiványi Károly, a képviselőház tisztos elnöke csibukozva hallgat mellette, a kevésbeszédű Kemény Zsigmond báró is nagyritkán szól egyet-egyet, Türr tábornok napoleonszakálla, Horvát Boldizsár szúrós bajusza, komoly pápaszeme, Gorove István hetyke monoklija tűnik szembe a legközelebbi környezetben. Horvátországi deputátusok jönnek köcsögkalapban, szalonkabátosan, az »Angol királynő«-ben nem találták az »öregurat«, itt fognak tárgyalni vele, mit is írjanak arra a bizonyos »fehér lapra«.

A kocsik és lovasok útján egymást kergeti a sok fényes fogat. A la Daumont-hintó ringó damaszt-párnáin kocsi-kázik Mária, a nápolyi királyné, Erzsébet királyasszony huga: Mária Valériát tartotta keresztvíz alá a budai várban. Komoly, ünnepi ábrázattal ül a nyergesen a parókás, hajporos fullajtár, rövid ostor a kezében, úgy hajtja a gyönyörű négy lovat. Csekonics Jánosné, Andrássy Gyuláné Kendeffi Katinka kocsiját lóháton udvarló urak

veszik körül: Wenckheim Béla báró, a fehér hajával is élénk, jókedvű belügyminiszter, a kedvesen selypítő Podmaniczky Frici báró (még koromfekete az állán kiberetvált szakálla, délceg a termete s nem is olyan túlságosan kockás a ruhája), telivér paripáját táncoltatja a híres ifjú gavallér, az elegáns Károlyi Pista, a szép Csekonics Margit vőlegénye, az ünnepeelt miniszterelnök Andrássy Gyula is arra száguld pejlován, köszönti feleségét; gondosan ápolt fürtjeit, hódító barna bajuszát, szépen kétfelé fésült szakállát szeretettel simogatja az asszonyok tekintete. Sötétén, komoran, pongyola tartással, »felette közönséges öltözetben« poroszkál szürkéjén a zsbongó fergetegben Tisza Kálmán, a balközépi vezér. A pompás fogatok közé pedig belevegyül egy-egy zöldre festett milimári-kocsi, vak ló húzza, rikítóan kiöltözött, népes ferencvárosi familia örül rajta a vasárnapnak, amelyet libapecsenye fog megkoronázni, tejfölös uborkasalátával a »Bimbóház«-nak nevezett szomszédos zöldbeli kocsmában.

*

A »kørsétányra« a Király-utcán járt a kocsizó társaság, lóversenynapokon a Soroksári-utca meg az Üllői-út látta felvonulni a régi rákosi pályára kocsin, lovon igyekvő urakat és dámákat, gyakran magát a királyt s még gyakrabban a királynét is. 1880-ban megnyílt az új versenytér az Aréna-út és Csömöri-út között, nemsokára kiépítették háta mögött a bájos Stefánia-utat, elkészült s Andrássy-úttá változott a Sugár-út világvárosias avenueje, a »kørsétány« szerepe megszűnt, a pesti kocsikorzónak az Andrássy-utat passzirozó fogatai a Stefánia-úton találtak alkalmas helyet a maguk és gazdáik szépségeinek bemutatására. A Hyde Park, a Bois de Boulogne, a berlini Thiergarten, a bécsi Prater hippikus látványosságai keltek életre májusi délutánokon, tavaszi futtatások idején a Stefánia-út fái alatt. Egy bizonyos magyaros vonás

speciális érdekességet is adott ennek a nagyszerű korzónak, a korszakot jelentő magyar kocsi, a világhíres magyar ló, a magyar szerszám és viselet sűrűn tarkították a nemzetközies sokadalmat. A 85-ös kiállítással kezdődött a Stefánia-úti kocsikorzó fénykora, a kulminációja pedig a 90-es évek közepén következett el s e rövid idő alatt nevet alapított az egész világon. Hogy oly gyorsan szállt el a híre mindenfelé, nemcsak a lovak és kocsik kiválóságának volt tulajdonítható, hanem mindezeknél inkább annak, hogy talán még sohasem volt olyan nagyszerű a termés a tündöklően szép mágnásdámákban, aminők éppen abban az évtizedben pompáztak a pesti korzón.

A víztoronytól az artézi-kút Andrásy-úti »fogpiszkálójáig« (azóta a Svábhegy Széchenyi-ormára vitték ezt a lépcsős emelvénybe tűzött zászlórudat) szédítő keveredésben hullámszánk a fogatok. Károlyi Pista almásszürke négy lovát hajtja jukker-kocsiján, Andrásy Géza mail-coach-át hat irlandi röpíti, sárgakék-dresszes vadászlegény vidáman fújja a harsonát, az imperiálon finom, rózsásarcú mágnáslányok kacagása cseng, bársonykabátos kocsis a bakon; a beodrai ménes drága neveltjei mögül, impozáns mylordkocsi mélyéből a solymári rózsaleányok patrónusának, Karácsonyi Guidónak torzonborz tipikus feje látszik; az őszülő, göndörhajú Csekonic Endre két nagy, kényes járású fekete karosszrierjét nyeregből hajtja az angol groom; Széchenyi Béla világszép két lányát kocsikáztatja komoly, lassan mozgó landaueren; a fiatal Lónyay Menyhért a hugával, az istenien graciózus Margit grófnővel ül egy csinos kis kétkerekű laptikán.

Pálmai Ilka két szürke muszkát kormányoz Orczy Elek hódoló figyelméből, könnyű női kucsirozó alkalmatlanság bakjáról, piros szekfű a lovak füle mellett, az ostor is körülfonva virággal, mintha lakodalomra mennének.

Mosolyog az »aranyos«, szőke haját kapkodja a májusi szellő. Cziráky Jancsi híres fehér lovai is feltűnnek a láthatáron, aztán Harkányi Mariskát látjuk egy pillanatra. Rohonczy Gida monoklija megcsillan az alkonyati piros világításban, hosszúfarkú, parádés járású, összetanult négy feketéjéről földet söpri a sallangos magyar szerzőm, jó kocsisarcú, virtuosos, mulató Sennyey Pista nagyokat csörögt magaidomította tarka paraszti lovai fölött a négyesostorral, viharzik mint a szélvész, káprázatos ügyességgel kerüli az előtte haladókat. Edelsheimné Kronau Friderika phaetonjának vékony kerekei alig érintik a kavicsos utat, Royston lord, a rettenthetetlen úrlovas, az angol diplomata hideg eleganciájával ül Mandelbaum Lipót híres 131-es fiakerén, melybe Esterházy herceg adta a sötétpej Orlov-trappereket.

Bódító, édes illatár sodródik az arcunkba, gíggjén teljes pompájában közeledik Carola Cecilia, a Somossy-orfeum észvesztő tündére, félig nyitott buja ajkai mögül elővillan a hófehér foga, vorösrre festett dús haja körülhullámozza az arcát, gyűrökkel telirakott kezével maga fogja a gyeplőt, kergeti bele a kimérten hosszúkat lépő, idomtalan fejű amerikai ügetőt a legnagyobb forgatagba. Smith, az eunuchosan kövér és csupaszarjú championzsoké gubbaszt mellette, nemrég nyerte meg Achilles II-vel azt a hírhedt derbyt a Freudenauban. Lazarevics Mihály, a »kisszeredistyei nábob« dúlt képpel hajszolja lovait az isteni Carola után, el is éri, aztán rohan tovább, meg sem áll Amerikáig, ott is a newyorki cigánytanyáig, a nagybőgőhordozói pozícióig.

Thaisz Elekné, a még mindig szép Reich Fáni élveztegen dől hátra díszes viktóriája ülésén, keresztbefont karokkal ül a kocsis mellett a kéklivrés inas, tenyérsnyi sárga szegély az angol csizmáján. Számozatlan fiakeren suhan el vörös szekfűje, fanyar ábrázata Péchy Andornak, örmény koponyája Jakabffy Tódornak. Kégl Pista négyes char à banc-on — lovaglülésben — siet, a vég-

zetes pisztolygolyót még sem kerüli el. A kebedús Csá-volszkyné feltűnő termete vonja magára a figyelmet, szép négy magyar ló húzza a kocsiját. Üchtritz Zsiga, Batthyány Elemér Vampetics 17-esén jönnek a turfról, onnan jön Williamson, a nagyszerű steeple chase-zsoké bérkocsiján Daisy, az utolérhetetlenül karcsú és disztinvált »szőke csoda« is, fehér a toalettje, világoskék a szalag a nyakán.

Laudon Muki, az egykor nevezetes fiákeres dirigálja Károlyi Viktorné két sötétpej lovát, a derék Varga kocsis a Károlyi Sándorné nagyszerű hintósait. Károlyi Istvánét és az érdekes, gyönyörű Melinda komteszt lipizzaiak viszik, Andrassy Aladár Czindery-féle szürkéivel büszkélkedik, egy daliás ifjú ezredes — Jenő főherceg — két szénfekete orosz csődört kormányoz, Mihajlovics doktor kis kordéján Küry Klára ajka nyílik vidám kacagásra. Károlyi László grófit szélesebb kancái röpitik, Zichy Livia, a szakértő lótenyésztő (buzavirágkék test, barna sapka) saját nevelésű pejcsikókat mutat be, Petheó, a német császár volt »leibkutscher«-je vigyáz reájuk. Apponyi Lajosék bájos leánykáikkal anglo-normann fogaton vonulnak fel. Wimpffen Simon szürke ötöse, Atzél Béla, Bethlen Andrásék, Szápáry Gézáék, Wenckheim Frigyesék, Andrassy Tivadarék, Hunyady Imréék jönnek és tűnnek el egy pillanat alatt; az utas mögül, a kocsi tetejéről hajtott hansom-cabek, cabriolet-k, napernyős tilburyk kerin-genek, forognak a kíváncsi nézők tömege előtt, mígnem leszáll az éjsza a Stefánia-úti korzó káprázatosan színes társasága széjjeloszlik a Nemzeti Kaszinóba, a főúri esté-lyekre és a — Blaue Katzba.

*

Eszkendők során nagyot hanyatlott Pest hajdan híres kocsikorzója. A fogattartás nagyúri passziója a hajtás nobilis sportjával együtt, mondhatni, már az ezredévi kiállítás óta divatját multa, színt, hangulatot hiába keres

az ember a Stefánia-út sivár fiakertömegében, a Park-klub rácsos kerítése előtt fojtó benzingőzt pöfögő autók táboroznak, mióta nyakunkon a háború, polgárjogot nyert ez előkelő területen a kukoricán tengődő, zörgőcsontú, dülöngő konflisgebe, csak ritkán bukkan fel a millenáris oszlop felől egy méltóságteljesen gördülő — lipizzaiak vonta — hintó, meggyzínpiros, zsinóros magyar ruhában a kipödrött bajszú kocsis és hajdú. Habsburg-koronás címer a lámpásokon, Erzsébet királyné unokája, Augusztina főhercegasszony hajtat a külső perifériákra, kórházlátogatásra, sebesült magyar daliákat ápolni. (1916 május.)

Májusi bor.

Krecsányiék a Boccacciót adják az alagúton túl az egykori Niczky grófi parkból lett Horváth-kert arénájában. Komáromi Mariska szopránja csattog Fiametta áriáiban, Serédi Sarolta parádéz a trikós címszerepben. »Ha már enyém a szíved« — hangzik olvadékonyan a dal, »Kis levélke, drága kis levélke, nem tudod, mily boldoggá tevéel te« — dúdolják halkán, szentimentálisan a primadonnával a pesti dámák, Budára kelvén, hogy az idei libának és gyöngyöző májusi bornak Suppé lágyan hullámozó muzsikájával vessék meg ágyát a szellős fabódében. A Krisztina-téri Kéményseprőkápolnából belécsendül a dalba az esti harangszó, a Mészáros-utca végében éleset füttyent a Délivasút, a vár fokán áradó keserűséggel fujja a mélabús capistrángot egy babájához kívánczó bakalegény, néha, pillanatra szerelmes párok kacagása hallatszik be a park gesztenyefái alól.

*

A festői napsütötte Krisztina-völgyben, amelyet »Székesfejevári völgynek« híttak (Mátyás idejében Villa Solita) eleink, míg egy lojális kor (1763) fel nem ruházta az osztrák főhercegkisasszonyból (Mária Terézia leánya) Albert szász-tescheni herceg és magyarországi helytartó feleségévé lett nagyrangú hölgy nevével, terem emberemlékezet óta a legropogósabb, legpirosabb idei liba, a

legfinomabb töpörtyűvel garnirozott öntött saláta, a legillatosabb májusi bor. Az Attila-utcai »Burgzsandár«-tól, Buzik András »Öreg diófá«-jáig a Koronaőr-utca meg a Karátsonyi-utca szögletén, a koronaőr-utcai »Politische Greisler«-ben, a Márvány-utcát ékesítő mirtuskoszorús »Marmorbraut«-ban, a Vérmezőre pillantó s főleg taliánok kultiválta »Rana rossa«-ban, a »Három 7-es«-ben, Romlehner gazda családi üvegszaletlijében, a tréfás Bleichler hegyre kapaszkodó kertjének művészasztalainál s talán mindenekfölött a hófehér főkötős, jóságos »Frau Godl« tenyéryni udvarán a romantikusan piszkos, kanyargós Holdvilág-utcában a Kis-Gellérthegy oldalán, az ínyes mesterség e népszerű produktumainak jegyében pezseg az élet, tavaszvégi, nyáreleji éjszakákon. Pörkölt csirke is akad frissen vert galuskával, vékonyra nyújtott, gondosan összecsavargatott, tejföláztatta, borsos káposztás-rétesért sem kell a szomszédba menni.

Citera szól, gitár peng, a kedvesen primitív szájharmonika egészíti ki a srammli-zenekart, jódlizni kezd egy cingár kamasz, tollas tiroli kalap a fején, sipító női hang segít neki buzgón, fáradhatatlanul. Űrül a pohár, az első a szomjúságé, a második az élvezeté, a harmadik a mámoré, a negyedik az önkívületé . . .

Mikor még szóló borította a Krisztina-völgyet övező hegyeket, a vén házakon sorban mindenfelé csomóba-kötött gyaluforgácsot lengetett a szél — a maguk természet szabadon mérhették a budai sváb és rác vincellérek. Füstös, alacsony a hajlék, de szederfa virul az oleánderes udvaron, vadszőlő fut a mohos tűzfalon; otromba súlyok húzzák a kakukoló óra hosszú láncát, abrosz nincs a zöldre mázolt kerek asztalon, kristályüveget csak fantasztá szem láthat a budai kiskocsmában, de ami a hatkrajcáros pohárban tündöklök, az valódi, hamisítatlan sashegyi vörösbor, ami a cseréptányéron párolog, annál Lucullus sem evett különbet tiburi hajlékában.

És mindig több és több pesti ember zarándokolt át

a Duna jobb partjára, a »borszakértők« tábora egyre nőtt, aztán a férfiakat csak nem hagyhatták magukra az asszonyok, a budai kiskocsmák divatba jöttek, az élelme-
sebbje civilizálódni kezdett, néhány konzervatív öreg azonban ijedten csukta be kapuját az abroszt és finom evőeszközt követelő invázió elől.

Elegáns gummirádlisok, számozatlanok, karcsútestű automobilon sorakoznak a Koronaőr-utcában és vidékén, frakkos pincérek hordják a bowlés-tálakat, a szájharm-
onika és a gitár külsőbb perifériákra szorult, itt a szalon-
cigányok, Radics Béla, Balogh Károly, Berkes húzzák a fülébe színház után a lipótvárosi szépasszonyoknak Zerkowitzot és társait. Csak az ecetfás, vadgesztenyés udvarok, itt-ott az alacsony házak a régiek, meg a májusi illatoktól terhes budai levegő, a tíz óra tájban érkező, frissítő svábhegyi »tramontána«.

De ha körülnézünk a hegyeken, a lankás dombokon, szőlőnek nyomát lig találjuk. Ahogyan szaporodtak a krisztinavárosi kiskocsmák barátai, úgy tündözött el a budai bor. Elvitte a filoxéra s hogy ide a belső részekre vissza se jöhessen többé, telekspekulánsok ormótlan kaszárnyákkal tömik mindjobban tele az elpusztult szőlők helyét.

*

Innivaló azért, ha nem is éppen budai bor, persze akad ma is bőven odaát, — szállít a becsületes kecskeméti homok, sőt elvétve a sörkartell is, — »maitrankli«-val is szolgál a vendéglőssé előlépett egykori vincellér, a hangulatot megadja a milió és a balzsamos éjszaka. Ám sokáig visszajár az emlékezet a Politische Greisler udvarára, a rövidnyakú, vérmesen vörös ábrázatú, potrohos Gürsch bácsihoz, akinél nagyobb szeretettel és szakértelemmel sohasem fog senki májusi bort csinálni. Hogyan rakosgatta az öblös levesestálba a gondosan összeválogatott, pirosuló szamócaszemeket, szórta rá a törött cukrot, öntötte

hegyébe egy-két stampellivel a jófajta curaçaót. Nem takarékoskodott a rubintcsillogású sashegyi vörösborral, kétannyit adott hozzá a fehérből, amelyet gellérthegyi rizlingnek tisztelt a termelője, Kerkápolyi Károly, ráhintett egy csipetnyi ingerlően fűszeres, fehérvirágú Waldmeistert (*asperula odorata* = szagos erdei müge), s csak azután következett a forrongó, lelkesítő pezsgő, — »Old England«-márkával szállította Pommery & Greno. Most hamar rá a fedőt, egy félóráig senki fia sem nyúlhat hozzá, ennyi idő kell az öreg úr szerint a zseniális keveréknek, hogy mesés harmóniába olvadjon egybe a sok raffináltan nagyszerű íz, illat, zamat . . . Királyokhoz méltó ital volt a Gürsch apó májusi bora, áhitattal tette az asztalra, s a törzsvendégek áhitattal koccintották vele az első poharat.

Fejezetek a vurstli multjából.

1915-ben egy júliusi estén, hintáslegények borgőzös danája szállt a liget fái között, a bécsi gyors sípolva fujtatott a nyugati pályaudvar felé, a barlangvasút boszorkánya szünetlenül élesztgette a kemence tűzét, hogy szép pirosra, ropogósra süsse a szegény kis Jancsit, az Angolparkban szédületesen zuhanva keringett a modern, újfajta hullámvasút, mazochista kéjjel sikoltozó nőcskék ültek rajta, a »Zöld vadász« beszappanozott pallóján tánعرا riszálták magukat facér eselédlnányok lábbadozó katonákkal, Barokaldi József néparénájában tombolva úzték a muszkát a »vörös ördög«-nek öltözött Könyöt-testvérek, a régi gazda, a pesti vurstli koronázatlan királya, Barokaldi apó, szép csendesen itthagya birodalmát. Meghalt, nyolcvannégyesztendős korában, végelgyengülésben. Feketére festett harsabajusza, tiszta fehér mellénye, örökös szalonkabátja eltűnt vele, hosszú ostorát nem csörteti zsörtölődve az agácafák természetadta tribünjein kuporgó ingyenpublikum felé.

Ködbevésző őskora a pesti mutatványostér történetének ez elmagyarosodott kedves talián komédiással lép át a mai nemzedék emlékezetének fogalmi körébe. Ássák már a nagy szökőkút medencéjét a fasor végén a városligeti rondóban, a lóvonatállomás mögött, de Barokaldi még ott számoltatja tudós pónilovát a kifeszített kötéllel jelzett manézsban a régi helyen, a sárgára festett, oszlopsoros fővárosi söresarnok szomszédságában, ahol a 70-es évek elején telepedett meg. A kocsikorzó a rondó

jegenyéi közül átköltözött a Stefánia-útra, Deák Ferenc nem tartott már »kis országgyűlést« a platánok tövében, az echós zöld omnibusz a Két pisztolytól jövet — Berecz Károllyal szólván — árván vágatott, azaz hogy csak haladt a városligeti gesztenyefák alatt, elvonult a ringlispil, amelynek fantasztikus paripáit, struccmadarait és tevéit létra tetejéről forgatták egy-két ingyen menet fejében vállalkozó gyerekek. Lassan végre mégis odább hurcolkodott Barokaldi néparénája is.

Befelé, a liget mélyébe, hogy később onnan is tovább kergesse az állatkert felé a 85-ös kiállítás. A nagy Iparcsarnok mögött ekkor csak a Ringer-kávéház maradt még egy darabig hírmondónak, meg az útvesztő, másként tömkeleg, amelynek furfangos útain öt krajcárért igen alkalmasan lehetett eltévedni. Ha aztán valaki megúnta, kiugorhatott a palánkon, nem követelte tőle senki, hogy az ajtón távozzék. »Itt a világ közepe, ki nem hiszi, jöjjön be«, — hirdette a büszkélkedő firmatábla s vasárnaponként sokan akadtak, civilek és katonák őrmestertől lefelé, akik személyes meggyőződést akartak szerezni e kevély szavak igazságáról. A tapasztalatok megbeszélésére volt idő a Hermina-út mentén húzódó Garibaldi-kertben, a Diogenes hordájában, a Három rózsában, de leginkább a Cserebogárban, ahol olyan önérzetes hadfiakból alakult ki a törzsközönség, akik csak a legalább dupla katonai kitüntetéssel dicsekvő — Boszniát járt — rendőröket respektálták mégis valamelyest. Az igaz, hogy a Diogenes hordájában sem voltak sokkal békésebbek az erkölcsök, ami nem is csoda, mivelhogy ebben a hordóban nem annyira a lámpával kezében kipingált cinikus böles lakott, mint inkább sok-sok alkoholtartalmú nedű. A Garibaldi-kertben a vörös inges, nagykalapos marsalai hős a kapu cégére, bár jobban illenék ide a Barokaldi portréja, hisz tudvalevő dolog, hogy őt és cirkuszát hívta a vurstli új nevet nehezebben tanuló népe Garibaldinak, s ómiatta volt hangos a liget ettől a névtől még akkor is, amikor már fele-

désbe ment a magyar nóta, amely Kossuthtal, meg Türr Pistával kapcsolatban éltette az igazi Garibaldit.

A Tüzijáték-téren, a Hermina-út és az Állatkerti-út között, ahol időnként a Bécsből lerándult Stuver mester ragyogtatta pirotechnikai művészetét, zajlott le a pesti vurstli fénykora. Ha a bécsi Práternek tűzkarikájával az esti égbe rajzolódó kolosszális »Riesenrad«-ját, nagyszerű »Wasserrutschbahn«-ját nem is találtuk meg benne — az arányok általában kisebbek voltak, — mulatságos, nagyvárosiasan mozgalmas hely volt ez mindig. Ott nőtt egyre nagyobbra Barokaldi néparénája, a kerítést jelző kötelet improvizáló palánk váltotta fel, a tudós póni helyén gyönyörűen kihízott pompfünéber-mén vágatott körbe a manézsban, széles hátán »nudlbrett«, rajta valóságos műlovarnó csinált kacér piruettek. A talán még Taljánországból hozott rongyos pokrócot eldobták, az egykori elkényszeredett gyerekpojáca utódai: »Ugye la Pacs«, a kitűnő Auguszt, meg az első magyar klaunok, a Gusztóna-fivérek széles, nagy szőnyegen úzték mókáikat, a kígyóember és a fogával asztalt s az asztalon ülő tornászcsoporthoz levegőbe emelő akrobata társaságában. Barokaldi papa, ki közben egész dinasztia nevelt a magyar cirkuszművészet szolgálatára, még körüljárt néha, hogy megsarcolja a palánk fölött bekandikáló potyázókat, a balletszoknyás, kitömött trikójú műlovarnónek azonban már nem tartozott a kötelességei közé, hogy tamburinját csörgetve, kövesse a sarcoló körúton az immár Wulffékkal konkuráló »igazgató urat«.

Barokaldiékkal együtt nőtt, terjeszkedett a többi mutatványos. A Paprika Jancsi felvette a Vitéz László titulust, már ülőhelyekkel is szolgált az elegáns mamákkal, csinos bonnokkal érkező előkelő gyermekvilágnak, elszántan viaskodott a halállal, az ördöggel, meg örökös vetélytársával, Krumpli Miskával, naponta több házinyulat kínozott agyon s fektetett koporsóba, hogy papos, minisztránsos díszes temetést rendezzen nekik. Már öt-hat »sze-

mély» szerepelt kicsinyke színpadán, a gyermekeknek is szabad volt közbeszólniok s a sok »vérdráma« mellett »erkölcsnemesítő színjáték« is került a műsorra.

A ringlispilek ördögmotollából »körhintává« előkelősödtek, cifra, fényes téglapületekbe kerültek, gépezet hajtja őket, az egykori hintáslegények »gigerlinek« öltözve, cilinderesen, nagy kockás, sárga kabátban, felgyűrött nadrággal, tulipiros nyakkendővel, zsebükbe dugott rövid, vastag bottal ellenállhatatlan pózban támaszkodnak egy-egy zsiráf vagy elefánt hátának. A mesterségükhöz ez új formában leginkább hang kell, ők mutatják be a legújabb bécsi vurstli-nótákat, a »Habn'san Idé«-t, meg a »Gigerl sein, das ist fein, Gigerl kann nicht jeder sein« kezdetű s ehhez hasonló nőbűvölő zenei termékeket. Amolyan csalogató hangulatesinálók, aminők hajdan a Kerepesi-út ruhásboltjai előtt fogdosták a járókelőket.

A híres pékcsalád népszerű kocsmájában, a Bresl-mayerben recsegnek a budakeszi sváb banda bombardonjai, szaporán fogy a hanzlitól barnálló, szódavízzel habzásra serkentett árpalé, a három krajcáron vesztegetett félkilós »friss óriás« sóskifli, künn hosszú rúdra fűzött portékájukat áruló perces legények riadót fújnak tülökhangú sípjukon, nyikorogva közeledik a fagyaltos kocsi, csengőjét rázza az olasz cukrász, kis babatányérkán egy krajcárért vesztegeti a legfinomabb vaniliás fagyaltot, kanál nincs hozzá, úgy kell kinyalni more patrio s a tányérkát szépen visszaadni. Piros fezes, kaftános »Ibrahim effendi« — különben derék óbudai zsidó — bárdjával szeleteli a nyúlós, fehér törökmézet, a halvét, a rózsaszínű, mandulásbélű rahatot, »sorbet« felírású vödörből gyanus folyadékot szűr öblös poharakba.

Tatár Péter írói művei (kiadja Bucsánszky Alajos) szanaszét hevernek az út porába terített hosszú ponyván, nagy hangon olvas fel belőlük egy nyurga legény. Hazafi Veray János árvalányhajás Kossuth-kalappal a fején, fokossal a kezében, borízű hangon megrovási kalandó-

kat szaval s egy hatoskáért gyönyörű, szerelmes rigmusokat költ a jelentkező leányzóknak. A lövöldében porrá mállik a vízsugáron táncoló tojáshéj, a »csúzlifta« mellett csattog a pofozógép, tagbaszakadt mészároslegény óriás fakalapáccsal nagyokat üt egy rúgós szerkezetre, ütése nyomán tarkára mázolt bádogemberke szökik a magasba, kilókban fejezve ki a mérőpóznán az »izzomerőt«. Mezítlábás, fejkendős csitri-lányok bádogkannákban friss vizet cipelnek. Olyiknak már megcsillan a szemén a korai tudás visszfénye, egy-két esztendő múltán a rendőri krónikákban találkozunk vele — vagy a fogata után bámulunk a Stefánia-úton.

A menaszériás sátra új attrakciókkal gyarapodott. Dobos Janit, a madárképű gyereket mutogatják benne; szörnyű, vad szerecsennek maszkirozva itt működik Köteles Vég Mihály is, a kiérdemült utcai bűvész, akrobata, kardnyelő és csepürágó, ezúttal valódi, hamisítatlan, emberevő kannibál. Pokoli üvöltéssel veti magát egy ártatlan — csirkére, elevenen megkoppasztja, elharapja a nyakát, kiszívja párolgó vérét, egypár gyöngébb idegzetű néző rosszul lesz, megjelenik a rendőrség, betiltja a durva produkciót, Köteles Vég Mihály, az alacsony, tömzsi, szélesvállú ferencvárosi kannibál kénytelen visszatérni a csepürágás nemes hivatásához.

Átellenben a Breslmayerrel Fisch Variété »színház«-ának ajtajában vasrúdra dőlve lebeg egy trikóba öltözött, azaz hogy vetkőzött kebeldús dáma. Lehunyja a szemét s csak akkor nyitja ki és ugrik talpra, amikor varázsvesszejével megérinti a kikiáltó. »Melusina, a szép habléány — magyarázza — felébredt delejes álmából, a zenekar megadja az utolsó jelt s az előadás azonnal megkezdődik.« A szép habléány, aki láthatóan a legszebb férfikorban van, belibben az ajtón, a zenekar — vagyis egy hallatlan erejű, minden egyéb zajt elnyomó mechanikus verkli — rázendíti a Toreadort s az előadás csakugyan megkezdődik.

Pár lépés csak innen a Fényes-féle panoptikum és

plasztikon, amelyben életnagyságú viaszbabákon lehet megismerni — csakis felnőtteknek — az élet rejtelmeit a pihegő, bűbájos odaliszktól kezdve szegény III. Napoleonnig, akit abban a pózban mutat be, amint éppen az operációs asztalon szenved.

Hullámzó járású hajóhinta csábítgatja a tengeri betegség ellen beoltottakat, a »hoppla-hopp« bódéjában karikákat lehet dobálni fába tűzdelt bicskákra, bemegyünk a szomszéd kalyibába is, itt impozáns, üvegszemű bűvársisakot, teljes gumitoalettet s vagy ötven kilónyi ólomtálpalt ölt magára egy marcona férfiú, aztán belép egy piszkos vízzel teli ócska hordóba s míg két társa egy hatalmas légszivattyún teljes erejével pumpálja számára a levegőt, leguggol, nagy zajjal kettéfűrészsel egy fadarabot s már száll is kifelé, mutogatva »búvárkodása« eredményét.

Helfgott Sam, az első amerikai gyorsfotográfus is népszerű funkcionáriusa Barokaldi széles birodalmának. Negyven krajcárért örökíti meg jó, tartós bádoglemezen a vurstliban nászutazó ifjú párokat, a mirtuszos, fátyolos, fehérruhás menyasszonyt, a cilinderes, szalonkabátos, ünnepi díszben pompázó vőlegényt. S még olyan jó vicceket is mond hozzá, hogy egészen bizonyos lesz a képen az a sokat emlegetett »barátságos arc«. Legfeljebb attól lehet tartani, hogy egy kicsit túlságosan is barátságos lesz s a nagy nevetéstől hatszögletűre formálódik. Ez se nagy baj, mert hát hiszen az esküvői képen a cylinder a fő, meg a sleppes fehér ruha.

A derék fotográfus egyik kartársa, a szerencsétlen sorsú szép Horvát Mici apja, már nagyobb stílusban dolgozott. Galló György népszínházi gépésszel a 90-es évek legelején megalapította a vurstli első igazi színházát az egész vidék fölött uralkodó dombon s a Népszínház egy, akkoriban igen népszerű gyerekdarabjáról, a »Hököm Matyi«-ról nevezte el. Jórészt egészen fiatal lányokból került ki az első társulat női része és a primadonna is a népszínházi »Hököm Matyi«, a szép szóke Burchardt

Boriska volt — egypár hónapig. Az ünnepekt kis primadonna férjhez ment s a legszolidabb polgári élet mezejére vonult vissza, hogy átengedje a teret a fehérarcú, lángvörös hajú, pikánsan pösze Hében Annának (aki különben később, magyarszínházi szereplése után, szintén férjhez ment s visszavonult a szinpadtól), a kitünő táncosnő Toronyi Birinek, a széphanjú Nyitrai Marcsának, Haulik Vilmának, a táncosnő karrierjében Párisig eljutott Musz Terkának s a szegény Tomcsányi (Tometz) Rusinak, aki már a Magyar Színház pompás szubrettje volt, amikor egy feldőlt petróleumlámpa a gyötrelmes tűzhalálnak dobta martalékul.

A tornyos, erkélyes, tágas színházban (húszkrajcáros belépődíjért) apró jelenetekből ügyesen összeállított kabarészerű előadást kapott az ember, zsúfolva is volt mindig, a közönség együtt énekelte a refréneket a színészekkel, virágot dobált a kedvenc primadonnának s nagy volt az intimitás, a kedélyesség mindaddig, míg valaki egy délután spárgára kötött szafaládét és sóskiflit hajított az egyik szereplő, egy Sanyaró Vendel külsejű színész felé. Szegény gyanutlanul kapott feléje, de az imposztor visszarántotta az étvágygerjesztő ajándékot; csinos botrány kerekedett s másnapra szigorú rendelet hirdette, hogy »a szinpadrai feldobálás és a vele éneklés rendőrileg tilos«. A páholyok ifjú jogászgyerekei, akik egyszer-másszor egy darab vajaskenyérrre meg egy üveg libapezsgőnek tisztelt málna- vagy citrom-gazózzal látták vendégül tamburaszó mellett a khartumi hős Gordon basához címzett közeli apró kis kávéházban a szerény igényű Hököm-primadonnákat, persze a drákói rendelkezés után is hívek maradtak Horvát és Galló műintézetéhez.

A Hökömből később Sziklai Kornél Kis színekre lett és Shakespeare népszerűsítette a Hermína-út vidékén, de — miként az ibolya a hóból — kimaradt a vurstliból, amelyet az új Ártézi-fürdő miatt az Állatkert levágott csücskébe zsufoltak össze a Barokkdival egyetemben.

A sugár-úfi vurstli.

A Stein-ház már készen állott a Könyök-utca és Váci-körút sarkán, az első öngyilkos fel is avatta a hirhedtté vált negyedik emeletét, Ybl mester renaissance remekműve, az Operaház, már-már kiszorította a Hermina-térről a zsiárúsokat, átellenben Lechner papszi — akkoron nagyra-törő tervektől duzzadó ifjú legény — serényen járt-kelt a vasútas-nyugdíjpalota állványain, hogy lássa, mint rögzítődnek anyagba lehelletszerűen, csipkésen finom álmái, egynéhány bécsies bérkaszárnýába beköltöztek a lakók, a pesti vurstli azonban egyelőre még ott zajongott mellettük, közöttük, a ligetből jövet, végignyújtózva az épülő Sugár-úton, csaknem a Váci-körútig.

Amint a bontó csákány bevégezte munkáját, eltiszto-gatta a Könyök-utca meg a Kőműves-utca piszkos viskóit és helyet vágott a világvárosi ambiciók számára, az egyidőre felszabadult területre megkezdődött a komédiások, minden rendű-rangú kóklerek özönlése. A 70-es évek végén, a 80-asok elején úgy tanyáztak ott, mint valami szédületes arányú, állandósított országos vásáron s az utolsó talán csak azon a lobogódszes, pompázó májusi napon költözött odább, amelyen a »Sugár-út« helyébe a zseniális úttörő, Andrassy nevét hirdető táblákat szögezték fel a házakra. Amikor ujjongó sokaság sorfala közt hajtattott ki a ligetbe a magyar főváros első országos kiállításának megnyitására, világoskék ruhájában, szőke fiatalságának ragyogásában a belga királyleány, magyar trónörökösne, Stefánia főhercegasszony.

Amíg kifelé nőtt a földből az impozáns palotasor, a beépítést váró telkek rikító plakátos, hangos, lármás kiáltós bódéknak adtak szállást. Holden bájos marionettjei, Donato, a híres féllábú táncos, Kratky-Basik keleti bűvészei és akrobatái, messzi tájakat mutogató panorámák, Daguerre világítási effektusait kiaknázó diorámák, bömbőlő menaszériák csalogatták a sétálót, a Gyár-utca sarkától a Két szerecsen-utcáig benyúló házhelyen valóságos komoly cirkusz tartotta előadásait. Délutánonként hosszú gyermeksereget vezettek a tanító bácsik Berger vörös fényben úszó szellem-színházába a cukor-utcai elemi iskolából, ahol minden új attrakcióra kedvezményes jegyet árultak.

A »liliputi pár« cerelet tartott a bonnok és guvernánatok között, »Kolibri herceg«, a korrekt francia uniformisba öltözött, alig méternyi férjeeske, szorgalmasan emelgette a kezét szalutálásra a képíjéhez, kacér mosolygással lépegetett mellette a felesége. Uszályos, turnürös, dekoltált rózsaszínű selyemruhában pompázott a kis hölgy, mosolygott, de nagy volt a szíve fájdalma, mert pont három centiméterrel magasabbra nőtt az uránál s ez Liliput országában öreg hiba. Hiába mondott le magassarkú cipellőről, a divatos, tornyos frizuráról, a három centiméter kérlelhetetlenül többletnek maradt. Az asszonyi hiúságon esett sérelmet vajjon ki szenvedte volna meg más, mint a szegény, jámbor férj: mosolygós képpel haragvó b. neje átlag minden öt percben alaposan megcibálta kackiás fekete bajuszát, á la III. Napoleon szakállát — persze, csak azért, hogy bizonyosságot adjon a kételkedőknek azok valódiságáról. Bámulatosan fejlett, arányosan graciózus apróság volt ez a miniatür emberpár s hogy a hatásuk minél közvetlenebb legyen, mögöttük sétált, azaz hogy dübörgött egy óriásleány, aki tizenhat éves korára két méterre növekedett s vagy másfél métermázsára hízott. Közkívánatra térden felül emelte a szoknyáját, megtapintásra átnyújtotta trikóba bujtatott zongoralábát — mert hát bizal-

matlan volt a világ már akkor is. Az óriásgyermek azonban nem csalt, protézisnek színét se látta, hírét se hallotta, a maga becsületes, csontból, húsból való lábán járt liliputi barátai kíséretében. A gyengébb nemet sikerrel képviselte még miss Pastrána, a szakállas hölgy, aki imponáló keblére tetoválva, büszkén hordozta magán az egész zodiákust.

Kutya-, majom-, sőt bolhaszínház is kerütközött időnként a töméntelen látványosság során legelsőrangú primadonnákkal és hősszerelmesekkel. Pokrócaiba burkolózva eljött »a világ legnagyobb« *boa constrictora* is, mely állítólag naponta megevett egy eleven borjút. Róla szólt a nevezetes terézvárosi kikiáltó, Löffelholtz Sámuel, mondván :

— Itt látható a híres óriáskígyó, a fejétől a farkáig húsz méter, a farkától a fejéig harminc, összesen ötven méter !

Az ilyen barnumi reklám nélkül is akadt vendég bőséggel a vándorkomédiások világában mindenfelé előnyösen ismert sugár-úti vurstliban. A Városligetbe irányuló forgalom a Király-utcából lassan ide terelődött, a kocsikorzó mind nagyobb arányokat öltött s volt idő, amikor a mágnáskörökben is a bon tonhoz tartozott megállítani a Nagymező-utca táján a kocsit s kiszállni egy kis vurstli-tanulmány-útra. De repültek az esztendőők, az üres telkek rohamosan fogyni kezdtek, a komédiás-bódék egyre kijebb szorultak, a pütkösi királyság megbukott, a pesti vurstli visszahúzta előrenyújtott csápjait, gyerekeknek és felnőtteknek újra csak a ligetbe kellett menniök, ha foltos hiénát vagy szakállas dámát akartak látni.

Az állatkert.

Még lobogós-ingujjas, árvalányhajas, pörgekalapos kocsislegény ült az omnibusz bakján, karikásostor pattogott a négy ló fölött, úgy vonult ki a pesti polgár a Harmincadhivatal, avagy a Két pisztoly elől, a Gyertyánffy-ház meg az Orczy-ház között a Király-utcába kanyarodván, a stadtvaldliba. Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum érdemes direktora, Römer Flóris, Rottenbiller Lipót, Szabó József állatkert alapításán buzgólkodtak. Gerenday József professzor úr már gyűjtögette is a ritkább hazai példányokat az üllei-úti botanikuskertben, a görög eredetű család tüzes somogyi magyar sarja, a tudós etnografus és utazó, Xántus János Mexikóban szedegette össze az exotikus fajtákat. 1865 nyarán megalakult az »Állatkerti részvénytársulat« (1871-től fogva »Állat- és növényhonosító társaság«), megmozdították a város tanácsát s évi egy darab császári arany lefizetése ellenében használatba vehették a mai állatkert területét: harmincegy holdat és hatszáz négyzetölet a pestvárosi Városliget északnyugati részében, az Aréna-út mentén. Sivár homoktenger volt ez, egy kis faiskola csemetéi, meg egy régebbi parkból maradt néhány nagyobb fa képviselték rajta a vegetációt. Becsületes, hozzáértő munkával mégis gyorsan ment a parkozás, a berendezkedés, 1866 augusztus 9-én megnyitó ünnepre gyülekeztek Pest notabilitásai a medvebarlangnál. Déli harangszókor »zászló elővitelével« indult el az avató szemlére a társaság, sorra került a ra-

gadozó madarak »röpdéje«, a rom formájában épült csonka bagolytorony és rókaodú, az oroszlankec, a majomház, a tevék és zsiráfok lakóhelye, a szarvasól, a juh- és kecskeistálló, a vidramedence. Büszkén mondja a beszámoló, hogy mindez sok ízléssel, a legnagyobb európai állatkertekben elfogadott eszmék alapján készült s hogy »csinos miniatűr tájképet nyújtott a vízimadarak tava kis szigetével és parányi zuhatagával«. Az új látványosság tetszett a pesti népnek s pár nap múlva Klotild főhercegasszony társaságában maga Erzsébet királyné is ellátogatott az állatkertbe, hogy megelégedésének egy gyönyörű zsiráf ajándékozásával adjon kifejezést.

*

Szinte nemzeti ügyé vált támogatni az ismeretterjesztésre és mulattatásra alakult tudományos vállalkozást, innen is, onnan is érkeztek az ajándék-állatok, a ketreceken csinos táblák hirdették az adományozó nevét, eleinte legtöbbször a Xántus Jánosét, aztán feltűnt a jeles vadász József főhercege, aki 1873-ban elvállalta a pártfogói tisztet is, amelyben még Haynald kardinális, az európai hírnévű botanikus és Semsey Andor, a páratlanul bőkezű mecénás, a madárpalota építtetője osztoztak vele, míg az elnöki székbe Xántus után Gelléri Szabó János került. Batthyány Elemér gróf Indiából hozott és Ikerváron felnevelt tigrist adott, vadásztársa, Csetvertinszki Boris muszka herceg is követte a példát. Deák Ferenc sűrűn járt ki, egész délutánokat töltött el, barátkozván Kristóffal, a nevezetes barnamedvével. Húsvétkor, Pünkösdkor, falusi magyarok özönlése idején: Szent István napján hallatlan sokadalom tanyázott a szép fákból és ritka növényekben is mindinkább bővelkedő állatkertben, sokgyerekes familiák telepedtek a gyöpre, magukkal vitték az uzsonnát, a maradékból jutott cukor, dió, mogyoró az örökké vidáman haneurozó majmoknak, egy-egy

csont a mindig éhes Zsófi farkasnak. Murad, a nagyszerű sörényes hímoroszlán méltóságteljesen lépdelt rácsos ketrecében, ha megúnta a sok bámulót, hátat fordított, néha egyebet is tett, amit talán még ma is emlegetnek az akkori turnürös dámák, akik sikoltozva rebbentek széjjel, látható jeleit vivén magukkal virágos kalapjukon, színes napernyőjükön a fejedelmi harag váratlan megnyilvánulásának. Ali, a sóskifliért térdet hajtó elefántóriás, egy vérforraló májusi napon szintén elveszítette az önuralmát, dühöngeni kezdett, úgy járt, mint később utóda, Sziám, láncra verték, kifürészték méternyi agyaráit, aztán megnyugodott a jövő tavaszig.

Minden társaságban sűrűn volt beszéd tárgya az állatkert, megvitatták a szegény víziszárnyasok, flamingók, ibiszek, pelikánok esetét, amelyeknek táborában alapos pusztítást végzett télvíz idején a liget rengetegéből a rozoga palánkon beszabadult rókahad. Rettegve meséltek az óriáskígyóról; ez a félelmetes anakonda pokrócokba csomagolva szunnyadt a napon, künn a szabadban az ápolója mellett s egyszerre csak eltűnt: két hét múlva találták meg az Aréna-út szélén a kerítés aljában. Hol járt, hol nem járt a vállalkozó szellemű hulló, míg hazakerült, sohasem lehetett megtudni.

Az állatkert törzsállományát gyakran vendégszereplők tarkították: eljöttek Hagenbeck szelidített állatai, Casanova Fáni értékes, idomított sereglete, elhozta fenevadjait madame Marguerite is, majd a 85-ös kiállítás sokadalmában ismertük meg miss Corát, amint kövér nyakát nagy passzióval hajtotta a legnagyobbik oroszán állkapcsai közé. A hátborzongató mutatvány után egy kéthetes kis oroszláncolyket vitt körül karjain, szabad volt megsimogatni az apró bestiát, élt is mindenki az alkalommal, csak egy öreg falusi pap bácsi (borostás az álla, vatermörder a gallérja, tükörfényes a szalonkabátja, a kiállítás debreceni csárdájának egész étlapja rajta a mellényén) húzódott el tőle nagy komolyan, mondván

megdönthetetlen filozófiával: »Mégis csak fenevad ez, ha kicsi is.«

1873 óta Serák Károly volt az igazgató odakinn, hogy lassan korlátlan hatalomra tegyen szert. Ötletesen, agilisan intézte a dolgokat: minél több látványossággal szolgálni, ez volt az elve s attrakciókban ő alatta csakugyan nem volt hiány, bár ezek legnagyobb része ugyan csak laza összefüggésben állott az állatkert eredeti rendeltetésével. Kötéltáncosok, óriások, törpék, szörny-szülöttek, léghajósok és tűzijátékosok, a sziámi ikrek, miss Crao, a szakállas hölgy, különböző vad népek karavánjai egymást váltogatták s a pesti állatkert a nemzetközi artisták legnépszerűbb bemutakozóhelye lett. Az elsők közt volt, akik idejöttek, Blondin, a »levegő királya«, a Niagara világszerte ünnepeelt bajnoka, magas, erős testű, hegyes szakállú férfi, aki egy tisztás fölött 5—6 emelet magasan kifeszített, vagy száz méter hosszú kötélén végezte produkcióit. Kis sparherdet vitt magával s mikor a kötél közepére ért, tüzet csinált és palacsintát süített. Aztán egy-egy kis kosárba dugta a lábait s úgy ment végig nyaktörő útján, majd zsákba bujva cselekedte meg ugyanezt, hogy végül talicskán tolja maga előtt a szédítő ösvényen egy talán még nála is vakmerőbb barátját. Hihetetlen sikerei voltak nálunk is, de néhány esztendő múlva a hálátlan publikum már »Blondin legyőzőjét«, miss Spelterinit (pesti becéző nevén a Gspaltene Tinit) részesítette viharzó ovációkban. Ez a fess, jóalakú hölgyecske balanszrúd helyett piros napernyővel libegett a kötélén s míg a zenekar a Gasparone-t játszotta, valcert táncolt odafenn keces fordulatokkal. Később a bécsi Brunner toronykötélművész igyekezett elhomályosítani Blondin úr és Spelterini kisasszony dicsőségét.

Carver, a műlövők fejedelme is régi, jól ismert vendége volt az állatkertnek. Cowboy-csapattal jött, vágató lovon száguldott a tágas térségen, a nyeregből csaknem a földig hajolt s lefelé lógó fejjel, kifordított kézzel csinálta

végig a legnagyobbszerű lövészetű mutatványokat a levegőbe hajigált golyókra, vagy egyéb mozgó és álló célpontokra. Stüwer, a bécsi pirotechnikus népszerűsége vetekedett az eddig felsoroltakéval. Gyakran rándult le Pestre, ezerféle színes rakétái, forgó, sistergő napjai, tűzzuhagjai mindig óriási publikumot vonzottak; a legnagyobb hatást akkor érte el, amikor Budavár visszavételét mutatta be izzó, lángoló, tüzes képekben. Bednárz, aki utána próbálkozott, nem tudta találékonyságban, ügyességben pótolni őt. Az osztrák bookmaker-képviselő, sportlaptulajdonos és léghajós Silberer Viktor Vindoboná-ja is az állatkert területéről szállott fel egynéhányszor, valamint egy-két esztendővel későbben miss Leona Dare, egy bájos fiatal leány, aki pusztán a fogaival kapaszkodott a léghajójáról lógó kötélbe s egy bizonyos magasságot elérve, ejtőernyővel szállott alá. Egy ilyen alkalommal a Sacré Coeur István-úti kertjébe zuhant. A szigorú apácák megdöbbenve látták az egy szál trikóba öltözött léghajós nő közék pottyanását, de mikor észrevették, hogy a kissé vehemens eséstől elájult, keresztényi szeretettel vették ápolás alá s persze köpönyeggel is ellátták, hogy hazamehessen.

Minden esztendőre jutott egy-két ú. n. etnográfiai bemutatás is, értve ezalatt különböző exotikus népek csoportjainak idehozatalát. Felvonultak iramszarvasvontá szánokon a nyers állatbőrökbe öltözött szamojédok és lappok, eljöttek idomított elefántjaikkal s plasztikus, párdúc-hajlékonyságú asszonyaikkal a szingalézok, tevéikkel a gyapjas hajukat vörösre festő kávébarna szomáliak, az asanti négerok, az ébenfekete szudáni mahdisták, a zulu-kafferek, a dahomeyi amazonok; eljárták nemzeti táncaikat, rendeztek egy kis műháborusdit, a végén persze ünnepi tort csaptak. Legtovább maradtak emlékezetben a sioux-indiánok. Ezek egész nagy táborral jöttek, cowboyok is voltak velük s amolyan Buffalo Bill előadást tartottak, lövöldözéssel, postarablással, skalpgyűjtéssel,

kémek nyomozásával és elfogatásával, vértörvényszékkal; aztán nagy megbékélés következett a »sápadt-arcu kkl«, a wigwam előtt elszívták a békepipát, elásták a tomahawkot. Nagy munka volt a forró júliusban ez a komplikált produkció, nem csoda, ha beleizzadt földet söprő tolldíszével »Nagykígyó«, a cinóbervörös képű, harcias sioux-főnök. Egy tucatnyi skalp lógott a szalagokra fűzött, félelmetesen csörömpölő kecskekörmökből összeállított övében. Odatámaszkodott a mutatványostér kerítéséhez, törülgette gyöngyöző homlokát. A közönség már oszladozott, de mégis éppen elegen hallották, amint megszólította az ott álló rendőrt: »Tyhű, komám, de kutya meleg van!« A másik pillanatban már ijedten szíttá volna vissza a jó magyar kiszólást, de későn, a rendőr elárulta, hogy a magyarul beszélő »Nagykígyó« hétköznapiakon halvéárús »török« a Harisbázárban.

*

Megépült a Wulff-féle cirkusz vasháza az állatkert területén, Masson, »Marseille bikája«, birkózásra szólította az atlétákat, a vendéglőbe Vampetics költözött át harsogó katonazenével a délibáb-utcai »Tyúkketrecből«, e kedves művészkocsmából, a millénium évében Marmorek felépítette Óbudavára remek gót és renaissance-palotáit, mecsetjeit és Abdi basa konakját. Serák Károly nagyszabású fajbaromfitenyésztést alapított, évente sorsjátékot rendezett, amelyen igen alkalmas kis nyeremények gyanánt egy-egy medvebocs, farkaskölyök s efféle szerepelt. Egyik üzleti próbálkozás a másikat hajszolta, a legtöbb sikerült is, de — másoknak. Az állatkert a sok kísérletezésben kiszorult önmagából, pusztulni kezdett, csapás csapás után érte, a Jónáson kívül már alig volt négy lábú lakója, a pesti élce azt hirdette, hogy vasárnapokon hordárokat bujtatnak a kimult oroszlánok bőrébe Potemkin-fene-

vadaknak. A közönség eljárt a Vampeticsbe, a cirkuszba, Ósbudába, de magától az állatkerttől hovatovább elszokott. Serák meghalt, az utóda Lónyay Géza nem tudott már lendíteni a dolgokon, végre is beleszólt a kormány, felozlatta a nemes felbuzdulással alapított társulatot, mindent átvett a főváros s milliós költséggel, de igazán nagy stílusban Hagenbeck modorában 1912-ben megnyitotta a régi helyett az új állatkertet.

A nagy árvíz.

Pest, Martius 13, 1838.

Éjfél volt, szomorú, mély esend s a hajdani város
Mint egy kísértet, fölkele kínjaiból.
És hogy látta magát elképtelenítve magától
S feldúlt utcáin a zabolátlan özönt,
S annyi halált és annyi veszélyt s a századig élő
Inségnek kezeit művei hosszú során :
Megrendült fájdalmában s erejének alétlan
Lassu sohajtással a vad özönbe rogyott.

Vörösmarty.

A vár fokán megdördült az ágyú, a belvárosi főtemplom tornyaiban siralmasan kongtak a félrevert harangok, a pesti Dunasoron báméskodó tömeg halálüvöltéssel menekült az Újpiacra, meg a Barátok terére, a víz átlépte a váci és soroksári gátakat, jeges áradatával rázuhant az utcákra, mentő útjára indult Wesselényi Miklós, »az árvízi hajós«, az ifjú István főherceg is csónakba ült, prédára leső martalócok ladikja suhant a roskadozó házsorok között. Budán, a hajdani Pesti új hegyen József nádor kinyitatta Mária Terézia palotájának harminchat szobáját a hajléktalanoknak s 1500 kenyeret süttetett naponta a veszedelem elvonultáig az éhezőknek.

*

Vásárhelyi Pál, a nagyszerű magyar mérnök neve csillan fel az elmúlt idők ködéből, ő figyelmeztetett elsőnek a pusztulásra, amely e tavaszba nyúló csodálatos

télen a testvér fővárosokat fenyegette. Kevesen hittek neki: a töltések biztosak, felette vannak a legmagasabb vízállásnak — az 1775-ikinek — amit a krónikák feljegyeztek. De megindult a zajlás ott fenn Visegrád körül, míg szilárdan állott a jégtorlasz Pest-Buda alatt, Csepel szigeténél. Hirtelen felduzzadt a víz, négy lábbal magasabbra (29'4'') hágott az 1775-iki rikordnál, s elveszett Pest és vele Budán, meg Óbudán minden, amit a hegyek meredekje meg nem ótalmazott. Rombadólt vagy három-ezer ház, erősen megrongálódott másfélezer és százötven halottat fogtak ki a habokból vagy húztak elő a romok közül. A kanálisokon betóduló víz ezernyi gejzir gyanánt tört elő a házak udvarain.

A váci-úti temető kriptáit is felszaggatta az áradat s a régen eltemetett koporsók borzalmas vándorútra indultak a város felé. A gellérthegyi obszervatóriumban lefelé fordították a messzelátó csöveket Montedegoi Albert Ferenc tudós csillagásza, a tengerré változott földet vizsgálgatták, amelyből keskeny sáv szigetje emelkedett ki az Uj-tértől indulván, az evangélikus templomot, az invalidusok kaszárnyáját, a vármegye új oszlopos palotáját, a barátok templomát, a Kuria öreg házát, az egyetemi könyvtár épületét s a Pálosok kolostorából lett univerzitást hordozván hátán. Itt szorongott, jajveszékelt a puszta, életét mentett sokaság, a büszke Pest megalázott népe az áradás ellen védelmező Joannes Nepomucenust híván, Istenhez kiáltván szörnyű nyomorúságában.

Négy éjszaka, három nap tartott a vizek tomboló uralma, végre engedett a csepeli jégtorlasz, az öreg Duna kijózanodott hatalmi tébolyából, lassan visszatért medrébe, de a Teréz-, József- és Ferencvárosok mélyen fekvő utcáin még hetekig ladikon, tutajon, teknőben jártak dolguk után az emberek. Pest olyan volt, mintha földrengés döntötte volna össze, miként hajdan Limát, Lisszabont. Ferdinánd császár és király húszezer forintot küldött le Bécsből a lojális purgerek fölsegítésére, Sina György

báró negyvenezer pengővel duplázott reá. Lónyay János consiliáriust királyi biztosnak rendelték ki Cziráky Antal gróf országbíró és Teleki József gróf koronaőr társaságában Pestre és Budára, Bécsben Friedrich Witthauer albumot adott ki »unter Mitwirkung vaterländischer Schriftsteller« az árvíz szerencsétlenei javára. Schedius Lajos királyi tanácsos és a pesti királyi egyetem professzora írta meg benne az árvíz történetét, Lenau gyönyörű prológust költött a szívek megindítására s még a magyarfaló Grillparzer is átengedte egy tragédiája töredékét az album számára, nyilván azért, mert a magyar iker-fővárosban minél kevesebb magyar lakott akkoriban.

Április 27-én az egy évvel előbb megnyitott pesti Nemzeti Színházban Laborfalvi Róza elszavalta Vörösmarty Mihálynak alkalmi költeményét, »Az árvízi hajós«-t. Fejedelmi alakja, gyönyörű hangjának muzsikája viharzó tetszésre ragadta a publikumot, amikor felhangzott az ajkáról:

»Ki él még itt?« — riad
Most egy hajós közel,
Sajkája telve bár
Menekvők terhivel.

S még jókor érkezik;
A féltett kőfal áll,
S kikelt remény után
A nő hajóra száll.

A sajka partot ér,
S a megmentett sereg
A bátor férfinek
Hálás búcsút rebeg.

József, az öreg, beteges palatinus, ki könnyezve látta ablakából, hogyan lesz semmivé oly sok fáradozása »szépítő bizottságának«, új munkához fogott s megérte, hogy Pesttel is megtörtént, ami később Szegeddel: szebb lett, mint valaha volt.

A megmaradt régi házak falára piros márványtáblácskát illesztett a kegyelet, aranykéz kinyújtott mutatóujja, vagy aranyozott nyíl hegye jelezte rajtuk a magasságot, ameddig a Duna árja elért a legrémesebb éjszakán a március 15-éről 16-ára virradón. Persze német volt a felírása a legtöbbször, így, hogy: »Wasserhöhe von 15-ten auf 16-ten März.« Haladt az idő, a Belváros utcáit sorra feltöltötték, ilyenkor a gondos háziurak megfelelően magasabbra helyezték az aranykezes táblácskát, hogy el ne vesszen a respektus, aztán nemrégiben eljött a nagy rendezés, a renaissancenak szánt, de korcsnak sikerült agyonszabályozás, árvíz sem kellett, hogy kő kövön ne maradjon. A finom kis házak sorra eltűntek az emléktáblákkal együtt, Kriszt kocsmáros kötő-utcai gyönyörű, de már erősen az úttest alá kerülő barokk palotáján (egykor a Grabovszky-család kúriája) tudok kettőt, egyet a kapu alatt, egyet meg az utcai fronton, a Klarisszapácák klostromából zálogházzá vedlett vénhedt épületen a Szerb-utca sarkán is van egy — láthatóan az eredeti helyén, a vén Rókus-kórház Rákóczi-úti része is dicsekszik eggyel. Budán, a hajdani Alhévíz, most Döbrentei-utca 15. sz. kétemeletes, finoman művészi empire-háza (hosszú, pompás veretű rácsos erkéllyel) és mitológiai jeleneteket ábrázoló reliefekkel) őrzi a legszebb emlékét az árvizeknek, kapuja mellé illesztett két érdekes vörös márványtáblát. Az alsó 1775 február 17-ére figyelmeztet ezzel a háromnyelvű szöveggel:

EXUNDATIO DANUBII.

A' DUNÁNAK ÁRADÁSA.

ÜBERSCHWEMMUNG DER DONAU.

A felső a rikordot verő 1838 március 15-éről emlékezik. Csodálatos, hogy ezen nincs német írás, hanem a magyar »Ár-Víz« szó alatt cirill betűkkel szerb nyelven olvasható ugyanez. Ebbe a klasszikusan szép házba is

már lépcsőkön kell lemenni az erősen feltöltött kocsútról. Ki tudja, meddig marad a helyén? Lehet, hogy nemsokára majd csak a szegény Holló Barnabás kifejező, mindent megmondó reliefje juttatja eszükbe a sétálónak a barátok templomának falán a nagy árvíz borzalmait, a daliás, aranyszívű hercules, a bebörtönzött, megvakított Wesselényi Miklós báró, az árvízi hajós dicsőségét.

Nyolevannál több esztendeje él s nem halványul el ez a dicsőség soha, amíg magyar ember jár a Hatvani-utcán.

Valahányszor arra megyek, Jókai Mór is eszembe jut, Tarnaváry szeptemvir úr estélye a József-téren, a szomorú Kőcserepy Vilma, Abellino és felcsúfolt arszlán barátai, a kedves fráter Bogozy, a felejthetetlen »Kárpáthy Zoltán«, a nagy árvíz halhatatlan monumentuma.

Nepomuki szent János.

Vízmenti városokban rendszerint nagy a tisztelete Nepomuki szent Jánosnak. Halászok, molnárok és egyéb rendű emberek is sűrűn fohászkodnak hozzá. Védelmet a vízáradás ellen, háborús időkben oltalmaz az árulástól. A pest-budai hajóhídon, amelynek pallója száz dereglyén nyugodott, — a Nagyhid-utca (Deák Ferenc-utca) végében — sokáig vigyázott csendesen, hallgatagon az ikervárosra a vértanúságot szenvedett szent férfiú kőből faragott szobra s bizonyára nem rajta múlt, hogy 1838 március 15-én mégis lecsapott a rettentő árvízveszedelem... (Talán azért is történt a baj, mert a sokáig tartó tél miatt március derekára még nem lehetett felállítani a hajóhidat s a szent szobor nem volt ott órhelyén a katasztrófális napon.) De mintha mégis megnehezteltek volna reá kissé a követelőző pesti emberek, a Lánchíd elkészültével nyugalmába tették. Elfeledve álldogál az Eötvös-tér 2. számú ház udvarán. Négyszögű birétuma, kanonoki gallérja, karinge, hosszú reverendája, egyaránt fekete a füsttől és koromtól. Szomorúan tartja karjain a feszületet. Hajdan József, a palatinus tisztelgett előtte, fényes kísérettel hajtattván át a hajóhídon, most ládákat hengerítének körülötte kegyetlen zajjal a közeli lebontásra szánt, komor, vedlett ház udvarán, a szivattyús kutat, amelynek díszétül rendelték, régen nem használják, a szomszédos falból kényelmes vízvezetéki csap nyúlik kifelé.

Budán tizenhárom nyilvános szobrát számlálták

össze egykoron a halászok népszerű patrónusának. Jutott belőlük a János-hegyre (Hensch János kamara-gróf buzgóságából), a szegények háza, a Xenodochium elé, a várbeli Szentháromság-szoborra, a Horvát-utca 37., Corvin-tér 3., Bécsi kapu-tér 6., Uri-utca 58. sz. házak homlokzatfülkéibe, a zugligeti temető síremlékeire. A róla elnevezett »öreg« János-kórház előtt ma is magas oszlopon áll fehérre és lilára kifestett alakja, amelyet 1820-ban faragott az alkotó művész. Épségben áll a legnevezetesebb is, a patetikus barokkszobrászat tipikus alkotása a krisztinavárosi Horváth-kert déli szögében, a Szent János-téren; készült 1838-ban Jámborfi Ferenc uram kezdeményezésére, az előző évi felhőszakadás emlékezetére s az arra folyó Ördögárkon átvezető hídnak volt az ékessége, amíg e minden szentekkel dacoló gyalázatos, rakoncátlan árkot egy újabb felhőszakadás után, mely a hidat elsodorta s a szobrot ledöntötte, be nem boltozták. Szinte vonaglik a fájdalom az arcán a barokk-mintára dolgozó kőfaragó sikerült alkotásának; lábánál szárnyas angyalka ül; mutatóujját az ajkára illeszti. A krisztinavárosi plébániatemplomból, amelyet még ma is »kéményseprő-kápolnának« hívnak a régiek, évről-évre könyörgő körmenetben jár május 16-án, János napján, a plébános vezetésével a pestisre, árvízre, háborúra emlékező, csapásoktól féltő nép. Májusban általában nem múlik el nap, hogy friss virág ne hirdetné taláztatán a hívők buzgóságát.

De volt idő, nem is olyan régen, — csak a nyolevanes évek elején szakadt vége — hogy Nepomuki szent János napjának előestéjén poétikus ünnepléssel áldozott a mártir emlékezetének Buda és Pest partjai között a halászok céhe.

*

Vibrálva égnék a gázlángok a pesti Dunakorzón, táncol az árnyék az aszfalton, a Hangli gömbagácai alól zsidongó, fecsegő úri nép tódul flirtjei végeztén kifelé a

forgó, csobogó kis szökőkút mellett a rácsos kapun. Még nem fonnyadt le az orgona, de finom, az érzékeket gyöngéden simogató illatába már belecsapódik a fehér, fürtös agácavirág édesízű szaghulláma. A bűbajos Maja istennő, az évig magasló komor Atlasz leánya, a vidám, bohókás Hermes anyja uralkodik a földi tájakon.

Ott, túl a nagy folyón, az öreg Gellérthegy oldalában, a lekívánkozó sziklák mellett, ahol Abdi basa siralmas veszte után jobbára serény rác és illir mesterember, meg kalmárnépség szállotta meg a lejtőket s épített fecskéfészek formájú apró vityillókból pittoreszk, romantikus fertályt, kigyúl a petróleumlámpák reszkető fénye. A Felsőhegy-utcán, a Fürj-, Fácán-, Flórián-, Kőkény- és Bagolysikátorokon kivilágosodnak az ökölnyi ablakok, harmonika érzelgős, nyúlós zenéje rezeg végig a tájon, az egykori Hosszú-, most Hadnagy-utca meredeken vág a magasba, düledező lépcső vezet belőle a hírhedt Horgony-utcába. Itt szelíd, szemérmes tekintetű tabáni leányok helyett festett képű, kényszeredetten vigyorgó némberek laknak, kinn ülnek a kapu küszöbén, akad-e préda mára: részeg, duhaj matróz, vagy rettegve, kalapot a szemére húzva arra osonó diákgyerek? Buja izzással kacsint a bűn vörös lámpája át a part felé, egy nagyobb házban vak zongorista bütykös ujjá üti, veri, pofozza a lehangolt, rozoga pianinón a Melanie-valcert. Az utca közepén folyik a bűzös csatornalé — pár lépcső csak és milyen messzire jutottunk tőled drága, szép, hasonlíthatatlan Május.

Ám leán, a titokzatosan villódzó vízen ünnep készülődik. Fanda apó, Singhoffer mester legényei diszítik az Eskü-tér alatt horgonyzó halászbarkákat. Színes papiros-lampion kerül a klasszikus csiga alakjára kunkorított hajóorrokra, a védőszent képét a hajófenékebe vezető ajtón apró libegő-lobogó mécesekkel rakják körül. A budai oldalon kelepelő vízimalmok a Császárfürdőtől felfelé és a Sárosfürdőtől lefelé maguk is kivilágosodnak. A Lánchíd felől mozsárlövések szalvéja hallatszik, nagy tutajon

égő lámpákat, fényárba borított óriás üvegcsillagot usztatnak az öreg Duna közepén. Emlékezetére szent Joannes Nepomucenusnak, a hallgatás mártírjának, kit ama kegyetlen cseh király, Venceslaus a Moldva hullámárjába vettetett, minthogy nem akarta neki elárulni bűnét vagy büntelenségét a királyi asszonynak, az alázattal gyónó felséges hívőnek. A Moldva vize — mondja a legenda — nem nyelte el a megkínzott testet, lassan ringatta lefelé, csillagok úsztak fölötte, mint most itt, a gyönyörű májusi estén a pesti korzó előtt.

A népies ábrázolásokon mutatóujját ajkán tartó, csillagkoszorús szent férfiú az idők folyamán patrónusa lett a derék halászcéhnek; azért-e, mert a vízen tette meg utolsó útját, azért-e, mivel hallgatott, miként a hal, ugyan ki tudná megmondani. A halászok, mint afféle vízen élő emberek, általában komolyak, kevésbeszédűek, hasonlóan a patrónusukhoz s az bizonyosan nem haragszik meg reájuk, hogy a nevének ünnepén a hagyományos ceremónia befejeztével egy kissé megoldódik a nyelvük. Vidám nótázás, muzikaszó hallatszik a bárkákról, a bográcsban rotyogó pontyból, harsából, kecségéből fővő halpaprikás, a tálon gőzölgő, forró tejjel nyakon öntött, sonkapörccel kicifrázott, pattogós túróssesusza, a kulacsban csobogó sashegyi borocska mellől.

1882-ben volt az utolsó ilyen János estéje a pesti Dunának.

Felhőszakadás Budán.

Délben harmincfokos rekkenő hőség nehezedett a szűk budai sikátorokra ama júniusvégi szombati napon. Délután súlyos felhők gyülekeztek a Svábhegy fölött, hat óra tájban tompa dördülés hallatszott, a Krisztinában, a Rácvárosban óvatosan csuktak be ajtót, ablakot az emberek Egy óra múlva tomboló, szennyes áradat özönlötte el a teknőformájú völgyet, amelyet a Vár, a Svábhegy s Naphegy és Gellérthegy övez körül. Mázsányi köveket görgetett, derékvastagságú szálfákat sodort faltörőkosok gyanánt neki mindennek, ami útjába állt. A sárga fellegekből harsogva zuhogott alá a jég, régi házak apró ablakai csörömpölve zuzódtak szilánkká. Árkok, esatornák nem tudták befogadni a hegyekből gigantikus erővel lezuduló özönvizet, utcák, terek, kertek hullámzó tavakká, örvénylő, tajtékozó folyókká változtak.

Már befolyik a rohanó ár az alacsony ablakokon, kapukat fordít ki sarkaiból, az otthon nem nyujt menedéket, megkondul a vészharang a toronyban, a fogaskerekűvel szemben a Drasche-féle téglagyárba feltarthatatlanul tör be a víz, felrobban a gőzkazán, a széjjelszóródó tüzes zsarátnokok lángra lobbantják a tetőt, óriási fáklyája rémesen világít bele a sötétségbe. A Zugligeti-úton, a Szép Ilona fölött, Trefort miniszter leányai nevelőnőjükkel egy fa alá menekülnek, hajnali három óráig kuporognak ott halálos félelemben, míg értük mehetnek a mentők; tehetetlenül látják, amint egy hazafelé tartó kiránduló társaság lovastul, kocsistul fordul s pusztul bele egy hirtelen

támadt, vízzel teli mély szakadékba. A Generális-réten (Vérmező) kissé megnyugszik az áradat, hogy aztán újult erőre kapva rohanjon tovább.

Újlakon is pusztítanak a fékevesztett elemek, a templom kriptájából, összetört koporsókból emberi koponyákat hoz fel magával a beletóduló áradat. De az igazi veszedelem lejobb van, a rácvárosi templom környékén, hol boltozott mederben folyik a Duna felé az Ördögárok. Az Árok-utcában, a Döbrentei-tér helyén, a Dunaparton, házak épültek a biztosnak hitt boltozat fölött, de színültig telik a meder, az egyre növekvő víz feszítőereje dinamit hatásához hasonlóan veti széjjel börtönét, szökőkút gyanánt tör fel a piszkos ár, hogy a következő pillanatban házat s benne lakókat, magával ragadjon a mélységbe. A tabáni fő-utcai (Attila-körút) kétemeletes Mauksch-ház derékban szakad ketté, így jár a Jankovich-ház, a torokat fölött épült emeletes Csekeő-ház a Dunaparton (a Döbrentei-téren) a levegőbe repül, hogy visszahulljon a fundusa helyén támadt feneketlen tóba. Egy mérnök vacsoránál ül a feleségével és kis fiával, siketítő robbanással megnyílik a padló, asszony és gyerek eltűnik a borzalmas mélységben, ő maga ottmarad őrijító fájdalomával, egyedül. Megmenekül. Egy kis lisztesüzletben őrizetére bízott unokájával hal szörnyű halált a szegény öreg boltosasszony.

A Horváth-kerti színparkban, amely mellett vadul tombol az Ördögárok, a »Stradella« operát adja Temesváry Lajos társulata, beomlik a hátsó fal, rettentő pánik tör ki, vége szakad az előadásnak, fut, aki merre lát, derékig gázolva az iszapos hullámokban. A Szarvas-kávéház erkélyére önfeláldozó mentők csónakokon hordják a düledező házak kétségbeesett lakóit.

*

Másnap ezrivel tódul át a veszedelemtől megkímélt pesti nép a pusztulás nézésére. A rudasfürdői propeller-nél verekednek egy-egy helyért.

A rácvárosi Templom-tértől (ma Döbrentei-tér) a krisztinavárosi Templom-térig (ma Krisztina-tér) a leg-rémesebb a pusztulás képe. Hajlékuktól, vagyonuktól megfosztott, elveszett szeretteik után jajgató, lerongyolt emberek kóborolnak a Rácfürdő körül, a Virág-utcán, Szarvas-téren, Fő-utcán (a mai Attila-körút és utca), lábnyi magas iszapban, összedőlt viskók romjai között. A szárazabb, népesebb pontokra, a Szaryas-kávéház dombjára cipelik a vízből kimentett, töredezett bútort, a sárból kihalászott ruhaneműt. Apró gyerekek sirdogálnak, csecsemőiket szoptató asszonyok görnyednek az útszélen, tányér a kezükben, rimánkodva nyujtják a sleppjüket felfogó kíváncsi, de jószívű pesti dámák felé egy kis könyöradományért. A tányérok hamarosan megtelnek.

»Vészbizottmány« alakul, népkönyha nyílik meg Kersch Ignác Szarvas-téri házában, melynek erkélyén régebbi katasztrófáról szól a németszövegű vastábla. Ezt a tűz okozta 1810-ben, négyszáz házat emésztvén el a Tabánban.

Wenckheim Béla miniszterelnök jelentést tesz a királynak, átjön intézkedni Tisza Kálmán belügyminiszter, átjönnek a polgármester urak, sőt megérkezik végre főkapitány úr Thaisz Elek is, minekutána a rendőrséget az egész rémes éjszakán három szál konstábler képviselte a Horváth-kert körül. Ellenben emberfölötti munkát végeztek és végeznek még napokon át a tűzoltók, utászkatonák és honvédek.

Az iszapból itt is, ott is holttestek kerülnek elő, a Dunán, az Ördögárok torkolatánál csónakos legények csákyával állnak szomorú őrséget. Harmadnapra harminchárom áldozat összezúzott, felpuffadt teteme fekszik a Szent János-kórházban, az Aszalay-kaszárnyában, meg a pesti Rókusban, a Duna vize Paksnál, Földvárnál, Bajánál hetek mulva is vet ki hullákat a budai felhőszakadás szerencsétlenei közül. Egy frakkba öltözött férfi a halálban is göresösen átölelve tartja a menyasszonyát,

a templomból jövet ragadta el őket az ár az Ördögárkon át a Dunába.

*

Hárommillió forintnál több volt a kár, amit e szörnyű estén — 1875 június 26-án — Budának népe elszenvedett. És megmozdultak a könyörületes szívek a pusztulás hallatára szerte a világon. A messze Afrikából pénzt küld az egyiptomi alkirály. Franciaországot, Angliát immenzus vízáradás sújtja, de Páris, London tekintélyes summával siet a magyar főváros támogatására. A lordmayer gyűjtést indít s július 17-iki számában így szó! a mozgalom érdekében az angol publikumhoz a »Daily News«:

— Magyarország közelebb áll az angol szívhez, mint több más nemzet, amely pedig földrajzi szomszédunk. A magyar függetlenségi harc a legdicsőbb volt, amelyet az újabb kor látott s amely kitűnők a magyarok a fegyverben, épp oly bátrak és kitartók az alkotmányos küzdelmekben. Az a makacs szívósság, amellyel ősi jogaikra támaszkodva, egyedül politikai érvek és a felvilágosított közvélemény segítségével visszaszerezték a helyet, amely őket Európában megilleti, erősen emlékeztet bennünket saját régi konstitucionális küzdelmeinkre és diadalainkra.

Budapest főváros egymillió forintós hitelt szavaz meg a budai ház- és szőlősgazdáknak, a »Nemzeti Ujság«, a »Pesti Napló«, a »Vasárnapi Ujság« hosszú hasábokon közli az adakozók névsorát, előkerül a ládafiából a »szegény özvegy asszony emléken őrzött ezüst tallérja«, a Tabán, Krisztinaváros, Ujlak lassankint magához tér, a Kéménysöprő-kápolnában, a Vére hullató Szűzanya képe előtt, az Ecce homo-réten a töviskoronás Krisztus szobornál letompult fájdalommal csendesen imádkozik, pislákoló mécesest gyűjt az emlékezés,

A pesti piac.

Hogy büszkélkedő csarnokokba költözött a pesti piac, sokat veszített a színéből, változatos, hullámozó elevenségéből. A sok jó, amit a vásárcsarnok-rendszer ígért, nem következett el reánk, a drágulás rémét nem tudjuk vele elijeszteni, de legalább az élelmiszerhamisítás is javában virágzik még mindig. Elpusztult ellenben miatta az a pittoreszk, az a mozgalmasságában megragadó kép, amelyet az egykor Szénapiacnak nevezett Kálvin-tértől a Dunához, azután a Dunasoron, a Petőfi-téri görög templomig és onnan be a régi Városház-térre s a plébánia mellé húzódó hosszú vonal nyújtott.

Kedden és pénteken, a hetivásárok napjain nyüzsgő, zsibongó tömeg tolongott erre. Apró mokány lovak ropogtatták a zabot a falusiak szekerei előtt, túlköelve közeledett az emeletes újpesti lóvonat, tűzről pattant, ezerszoknyás palotai pancamárik ugráltak le róla tejeskannával a kezükben, fehér lepedőbe kötözött batyukkal a hátukon, gyümölcsöskosárral a nyakukban. Óriás ernyők alatt trónoltak a terebélyes, gögös »nagy«-kofák, fényesre tisztogatott alma, körte, hamvas szőlő előttük, odább óriási, uborkából és zöldpaprikából épített hegyek mögött ültek a szorgalmas, becsületes bolgár kertészek, a zöldségtermelés, a földkihasználás diploma nélküli professzorai, akiket maiglan »rác«-nak nevez az etnográfia finom disztinkcióival nem igen törődő pesti nép.

Trentinói meg krajnai félig olasz, félig szlovén kucsé-

ber-fajzat — szezonja idején — nagyszemű marónival, vérbélű narancsal, veronai szalámival kereskedik. Varrottast, szóttest kínál egy harisnyás székely atyafi; borovicskát, fenyvesmadarat árul a zólyomi tót, kirakottnyelű bieskát, szivarszikpát a bőbugyogós, fezes bosnyák, csoportokba verődött asszonyok csöbröt, seprőt, kefét, hosszúnyelű meszelőt tartanak a kezükben, készséggel vállalkoznak arra, hogy segítsenek az ünnepi nagytakarításban, zergeszakállas kalapú stájer legény hatalmas káposztagyaluval várja a kuncsaftot.

Tassi, vecsei, bajai káposztás, gabonás, gyümölcsös hajók horgonyoznak a Dunán, mélabús magyar nóta, harmónika-, tamburaszó hallik, az egyik halászbárkán, a szolgafára akasztott bográcsban rotyog a paprikáshal, felénk kapja a gőzét a dunai szellő. Széles tepsivel a fején szalad erre egy gyerek, ropogós pirosra sült, szépen bevagdosott — megirdalt — sóval, paprikával meghintett lapos kárász a tepsijében. Minduntalan megállítják, mint azt a másik gyereket is, akit friss, gőzölgő túrósbélessel küldött ki az anyja a piacra. Tízóraiznak a kofák és cselédek, lenn az alsó parton a víz színéhez közel meg nagy keletnek örvend a laci-konyha ágyúgolyóbis nagyságú és halmazállapotú zsömlegombóca, bizonytalan színű ritkás bablevese. Bádogtányérról, töredezett fakanállal habzsolják a zsákhordó legények. Három krajcár egy porció. Ott eszik velük a hajlott hátú, fáradt, öreg puttonyos asszony is, aki ma már három »nagyságának« segített hazavinni tíz-tizenöt kemény krajcárokért az összevásárolt holmit.

Etnográfiai stúdiumra, festői témagyűjtésre nagyon alkalmas hely volt ez a pesti piac. A maga sokféle, káprázatos népviseletével, bábeli nyelvzavarával, pompás típusaival. Kár, hogy olyan kevés emlékünk maradt róla. Hogy nem akadt neki is egy igazi, megértő Pettenkofene, mint a szolnoki vásárnak.

A rózsaszínűt nyíló vadgesztenyefákkal beültetett

Városház-tér — már felépült a helyén az új piarista-gimnázium és rendház — volt a legcesendesebb, mondhatni az elit-része. A Haris-bazár előtt talált helyet a gyönyörű virágpiac viruló, illatozó portékáival. Télen az üresen maradt sátrakban félelmetes, torzonborz nyúlszőr-krampuszok, csillogó karácsonyfadíszek és játékfélék helyezkedtek el, míg körülöttük egész erdő termett a szebbnél-szebb karácsonyfákból. A régi piarista-ház barokk kapujával szemben a soroksári sváb asszonyok, többnyire ráncosképű anyókák sorakoztak. Ők is, mint budakeszi fajrokonaik, alapos ismerői voltak mindenha a piaci tudományoknak. Nagyszerűen értették hozzá, hogyan kell — egy szó magyar tudás nélkül — jó drágán túladni a szőlőlevélre fektetett, sáfránnyal csalogatóan sárgára festett vajon, a cserépkorsóban tartogatott tuskésmagvú hecsedli-lekváron, no meg mindenekfölött a lapos, kerek soroksári kenyéren, amelynek olyan fényes, fekete a felső domborulata, mintha subickkal kennék ki ilyenre s olyan savanyú az íze, mintha ecettel szaporítanák meg a kovászát.

Az öreg városháza magasba nyúló, tompán kondító óratornya alatt, a párkányról szigorúan alátekintgető kőszobrok szemeláttára kevergeti, javíttatja tejét a minden hájjal megkent budakeszi milimári. Ahol megáll kocsijával, csillogó szappanbuborék formájú habot ver fakanalával és nagykegyesen belécsap egy csomót a lábasba, amit boldogan mosolyogva tart elébe a zsoldjában levő cselédleány.

A piarista-kápolna domborművekkel ékes sarokerkélyének tövében ütött tanyát egy derék kofaasszony-ság, akire szent borzalommal néztem gyermekkoromban. Öblös veidlingban száz meg száz kékes-fehér kecskebécacomb, nagy uborkás üvegben kígyóformán fickándozó csík, jókora kosárban egymás hátán mászkáló nagyra-nőtt éti csiga volt az árúja ennek a jó néninek. Vevője ritkán akadt: a kirántott bécacombot, a madeira-szószosz töltött, vagdalt csigát, az ínység e perverzusz fogásait

nem sok ember méltatta még akkoron Pesten, sőt a jóféle csíkos káposztának is kevés ismerője akadt.

A századok viharait megállott eskü-téri plébánia-templom körül, melynek falait apró boltokkal (foltozóvarga műhelye, gyorsajtó-nyomdász és lisztkereskedés egymást váltogatta ott) tűzdelte meg az üzleti élelmeség, a baloldalon volt a nagyobb forgalom. A mészáros-és hentes-patriciusok: a Heuthaler, Reichl, Kurzbacher, Russ és Brauch dinasztiaiák sátrai állottak ott, elsőrendű húsfélével kecsegtetve a vásárló asszonynepet. Mögöttük a nevezetes Zöld-udvar: kopottas, zöldszínű falaihoz illett az a rengeteg zöldségféle, amivel tömve volt a deszkapallós, alacsony boltozatú kapualja, egészen át a Duna-utcáig. Ebben a Zöld-udvarban volt a »8-ashoz« címzett jeles kávémérés, a zöldséges kofák főhadiszállása, ahol is a cégtáblára festett, embernagyságú kávéspohár hirdette, hogy itt 8 krajcár egy óriás-kávé, olyan vastag föllel — pestiesen bőrrrel — mint egy »bundadarab«. Hogy csakugyan ilyen vastag volt-e ez a bőr, nem állok jót érte, de nekem így ajánlotta a piaristák sekrestyése, amikor kis gimnazista koromban hajnalonként minisztrálni jártam s reggeli után sóhajtoztam.

Ha tovább ment az ember a »8-as« ablakai alatt, hamarosan eljutott a Torony-utcáig, amely a plébánia-templom frontjának meghosszabbítása gyanánt haladt a Duna-utcáig, azaz hogy a Hal-térig. Már ennek az utcának is csak az emléke él, pedig ennek a végében állott, a Duna-utcának a Rózsa-tér felé eső sarkán, Pest legrégebb háza, amely valamikor állítólag Mátyás királyé volt (kápoltát is találtak benne) s amelyben egykor — a legenda szerint — XII. Károly, a jeles vitéz svéd király is töltött egy éjszakát, amikor rosszul végződött orosz-török hadi vállalkozása után hazájába menekült. Erősen a földbe süppedt emeletes ház volt ez — utoljára a Küttel-családé — telidesteli rövidárú-üzletekkel, ruhásboltokkal, miket tréfásan »cseléd-monaszterlynek« nevezett a néphumor. Az

ablakokból zászlóformán lógott kifelé a sok színes rékli, fejkendő, pántlika, a tarka-mintás perkál és karton, a komolyabb ternó, a súlyos barhet. A sok bolt kitűnő, olesó beszerzési forrásuk volt a szolgálóleányoknak, de a falusi árúsoknak is. Kirakodóvásáros napokon az utca közepén is egymást érte a sok »pandlkramer« sátra s késő délig folyt a szaporabeszédű, zajos alkudozás, a próbálgatás.

Innen csak egy lépés volt a Hal-tér, közepén halászeleányt ábrázoló érdekes artisztikus kútjával. Fanda és Singhoffer mester meg kartársaik szeletelték itt az óriás dunai harsát és a monstruózus vizát, a tartókban vígan fickándozott a csuka, meg a »Tisza-gyöngye«: a kecege, a velencei tóból hozott, de mocsárízét a dunai bárkákban már kilúgozott ponty, jeges ládákban halomszámra hevert a Balaton mesés specialitása, az ezüstös fogas. Az igazi »szalai« rákból is akadt még, amiből »szóló« rákot formált a német koesmai étlap nyelve.

A Kalap-utcán kikanyarodunk a Dunához, görög-dinnyehegyek mellett érünk a Vámház-térre. Itt tanyáznak a szigetszentmiklósi asszonyok, a puritán becsület képviselői az üzleti szellem eme könnyűvérű világában. Ők hozzák a legjobb tejfelt, túró, meg a finom, gyenge »bürge« sajtot. Gáspár Török Szabó Mária, meg Cs. Endör Imréné asszony derék magyar menyecskék, patyolatfehér »bíborba« (sűrű túll) szedik bele az aludtej fölét, hogy az utolsó cseppje is kicsurogjon belőle a savónak. Sűrű is az ő tejfelük, hogy megáll benne a kanál, pedig lisztnek, miegymás hamisságnak nyoma sincs benne. Távolabb, a Sóház-utcában — hol ma a negyvenes évek emelkedik — már nem ilyen kellemes a táj, sőt az illat egyenesen orrfacsaró, de a tolongás itt is nagy, a baromfi-piac élénk vonzóerő; a némediek, lacháziak holmija gyorsan vevőre talál. A rántani való csirke, a rikoltozó gyöngytyúk, az idej liba, a báránynagyságúra hájasodott emdeni lúd, a dión hízott pulyka, a meszet nem látott friss tojás ugyancsak kelendő portéka.

Nem a belvárosi nagy piachoz tartozott, de mégis jelentős hely volt a »hideg piac« a Klauzál névre átkeresztelt István-téren. Egyik felén ceglédi, kecskeméti gazdák árulták olcsó pénzen a disznóhúst, a remek perzseltszalonnát, a zsírnak való hájat. Ha úgy egy fél disznót megvett a gondos háziasszony, 38—40 krajcárnál nem került többre neki kilója. A tér másik felét — érdekes ellentét gyanánt — a Dob-utca és vidékének zsidó asszonyai tartották megszállva. Itt lehetett a legszebb, legkövérebb libát, a legfehérebb, legnagyobb májat beszerezni, míg az élelmes külföldi üzerek ezt a finom csemegét el nem kufárkodták előlünk a különböző francia és németországi pástétomgyárok számára.

A hideg piac ma a Garai-téren van, de érdekességét, színét és olcsóságát éppen úgy nem tudta megőrizni, mint a központi vásárcsarnokba belezsúfolt dunamenti piac.

Szent Margit szigetén.

Az újlaki parton, a 372. számú ház falán, sűrűn kondul a ladikot hívó kis harang, igyekvő révészlegények szapora evezőcsapásokkal hajtják át csónakjukat a Duna ölében lebegő szigetről az átkívánkozó városi emberekért, újra és újra fordulnak, tódul a sok pasasér, Szent Margit hetének vasárnapján olyan gellérthegyi búcsú-féle népünnep alakul ki az egykori »Nyulak-szigetén, Árpád-házi királyok hajdanvaló vadaskertjében, hol később szigorú barátok és ájtatos apácák élték le várszerű zárdáikban Istennek ajánlott életüket. Az Insula Leporum már régen megkapta szent lakójának, Margit királykisasszonynak nevét, de most jobbára Palatinus-szigetnek nevezi a nép, mert József nádor rajta a házigazda, a török időkben elvadult rengeteget ő kezdi átformálni, hogy fiának kezén világszép park legyen belőle. Nyaralót is épít az öreg palatinus, egyszerűt, zöldzsálgátéretet, odatámasztva egy mohos omladéknak, mely századok előtt fehérreverendás, kékcingulusos premontrei szerzeteseknek nyújtott lakóhelyet.

Budai, pesti polgárok, szolid polgárasszonyok mulatoznak illő ünnepi hangulatban Margit vasárnapján a terebélyes tölgyek, dús hársak, nagylevelű platánok alatt, tejet isznak a majorban, etetik a szelidített szarvasokat és őzeket.

Az északi csúcson, az esztergomi érsekek büszke várának helyén lapos kavicsot ugratnak a víz színén pajkos gyerekek. Egykor IV. Bélát hozta át arra az óbudai palotából a pompázatos udvari gálya a napbarnította, daliás

Ottokárral, a csehek királyával. Leánykérőbe jött a csehek fiatal uralkodója, jó kedvvel, bizakodóan, de szomorú volt a távozása, kosarat kapott, Béla király leánya, a szépséges Margit tudni sem akart róla. Ő Krisztussal járt már ekkor jegyben, kínzó ciliciumot hordott kopott, szegényes ruhája alatt s örömtől csengett kristálytisztá hangja, mikor a kérő távoztával Boldogasszony templomában elénekelhette a Salve Regina-t.

Más királyok és herecegek is jártak erre, a zsolozsma szavába kardesattogás is vegyült, a Nyulak szigetének pázsitos tisztásán vívta véres párbaját Güssingi Henrik gróf Béla macsói hereceggel.

*

Zsigmondy artézi kútjának fölöslege kénköves zuhatagban ömlik a Dunába, odébb az Ybl építette olasz renisszance fürdőpalota nemes frontja áll előttünk; szállók, vendéglők emelkednek, félóránként jár a »Szent István«, a »Mátyás király«, a »Hattyú«, meg a »Fecske« a szigeti kikötőkbe, lóvonat túlköl, evezős-klubok csónakházait erősítik a meneteles parthoz, a budai kis sziget hozzáolvasztásával megtoldott déli csúcshoz szárnyat építenek a Margit-hídról, tövében sporttelepet csinál, terraszos, tornyos házat emel a sárga-kék dresszes, griffmadaras Magyar Athletikai Club. Elegáns dámák tenniszeznek, graciózus mozdulattal ütik vissza a feléjük szálló labdát, izmos fickók a football-téren viaskodnak, a Neptun fehérdresszes evezősei, a Nemzetiek, a Pannonisták gyönyörű hölgypublicum előtt mérik össze erejüket karcsú, hosszúorrú skiffen, double scullben, négyesben és nyolcasban, a bécsi Pirátokkal, Normannokkal, Donauhorttal, zúg az éljen! és a hip-hip hurrah!

*

A rózsaligetben egy kedves, jó magyaros formájú öreg bácsi kertészkedik, aicsuthi parkjából ő telepített

át a Margitszigetre százezernyi új, nagyszerű palántát, vízvezetékét csináltatott, ártézi kutat furatott, fürdőt, szállókat építtetett, az ő alkotása a Nyulak szigetének nagyszerű megújítása. Munkászubbony van rajta, széles karimájú szalmakalap a fején, rövidre nyírt körszakálla, kipödrött mokány bajusza őszbecsavarodott, de egyenes a dereka s foga között keményen szorítja a makrapipáját. Elvegyül az emberek közé, szívesen áll szóba mindenkivel, játszik a gyerekekkel — József főherceg, a nádor fia és örököse, a Palatinus-sziget megértő lelkű gazdája. Elsétál a híd felé

..... s elnézi telve
 Gyönyörrel a kőpartba tört vizet,
 Az ifjú Pestet, »mely bizton ölelve
 Nyujt Corvin agg várának hú kezét«,
 Új partsorát, mely a habból kikelve
 Néz pruttya nénjével farkasszemet:
 Kelet s nyugat, mult és jövő vegyest:
 Szép vagy fonák arcoddal Budapest.

(A délibábok hőse, IV. 18.)

*

A kavicsos út szélén szentjánosbogárka világít foszforo fényével, a smaragdzöld fű között álmodozva hajtja le fehér fejecskéjét a százsorszép, a rózsaligetből fűszeres, mámorító üdvözlét küld a centifolia, halkán zizegve rezg a nyárfa ezüstös levele, borostyán kúszik a Mihály arkangyalról nevezett premontreiek klastromának omladozó falmaradványain, az alsó vendéglő pódiumán Piros Józsi, a főhercegi cigány hangolja hegedűjét a jogász-majálisra, Szent Iván éjjelén, nyári napfordulatkor vágyakozó párok imbolyognak a kígyózó ösvényeken, lázas, szerelmes süttogás hallik, sejtelmesen libben a rózsaszínű selyemszoknya . . .

Valamikor régen királyi szűz testét sanyargató szöges flagellum vértserkesztő csattogása verte fel e hívságos gerjedelmeket fakasztó éjszakák csöndjét a keleti part táján, Szent Domonkos leányainak kolostorában.

Ósbudavárában.

Nem odafenn az egykori »Pestiújhegyen«, hanem ideát a ligetben az állatkertből kihalított területen maséfalakból, kulisszákból épült meg csaknem huszonöt eszten-deje ez az Ósbudavár a mille-niumra, amikortájban mindenféle kiállításnak elengedhetetlen tartozéka volt egy efajta régieskedő műfalu, vagy város egy kis történelmi mázzal, párisi mulatóval és sok-sok pezsgős pavillonnal.

A bécsi Marmorek, aki a császárvárosban megcsinálta Venedig in Wien-t kanýargó lagunáival, a Rialtóval és a Sóhajok hídjával, a dogék palotájával és a Márkus-templommal, elolvasta Károlyi Árpád könyvét Buda visszafoglalásáról és nem kevés művészettel, érdekesen, stílusosan elibénk varázsolta Ósbudavárát olyanformán, amilyen az a török uralom alatt lehetett.

Komor bástyák mögött tornyos, erkélyes, csipke-finom gótikus és reneszánsz palotácskák, mecsetté alakított templomok emelkedtek, a mecset-téren Szulejmán szent kútjánál vallásos mosakodásukat végezték az igazhívők, a minaret körfolyosóján a müezzin éneklő szava zengett, vakbuzgó dervisek üvöltöttek, keringtek a forgatagban, a bazárban kézművesek dolgoztak tarka szőnyegeiken, udvarán nagy üstben főtt a zamatos török kávé, alacsony asztalka mellé telepedve, apró findzsából iszogattuk, vigyázva, hogy fel ne keverjük sűrű cukros üledékét, nargileh hosszú csövét szopogattuk melléje, tűzszemű albán táncosnók hajladoztak körülöttünk.

Szent György terén eunuch őr jár a hárem örökké lefüggönyözött, vaskosaras ablakai előtt, hatalmas sátorban Serly Lajos korhű jelmezes regősei, lantosai, igricei és hegedősei énekelnek, muzsikálnak, Veress Sándor Tinódy Sebestyén maszkjában lép fel, Czinka Panna kesergője hallik, Káldy Gyula kurucnótái szállnak a levegőben. Egy kis házban izgatóan erotikus zene ütemeire csavargatja barnabőrű testét Namunah, az egyiptomi hastáncosnő. A Corvin-téren híven lemásolt várbeli palota udvarába lépünk s egyszerre csak előttünk van a Viziváros, a Duna, a repülőhíd, a régi Pest: Ujváry Náci frappáns hatású körképe. A Templom-téren Mátyás cifratetejű egyházában Jeruzsálemet, Betlehemet mutatja Surdi római professzor diorámája. Üvegkoporsóban tizenöt napos álmát alussza Echina Sema Pratopa, a ravasz indiai fakír.

A stílushoz ugyan nem illik, de annál nagyobb vonzóerő a Parisianában Bob Walter pantomim játéka s a pikantéria varázsával fogják meg a férfiak szemét Madame Dumaine plasztikus pózai. Utcáról-utcára jár, dalos, táncos talián csapatával a »szép Luigi«, pocakosodó termete hízásnak indult, ébenfekete üstöke ritkul, de még mindig tetszik a nőknek, zsákszámra kapja a szerelmesleveleket a »jambók királya«, kórusban harsogja vele a nép a híres nápolyi dalt: »iammo, iammo, funiculi, funicula«. Ziehrer »deutschmeistereit« széles taktusban vágnak bele a legújabb weaner valcerral.

*

Ezeregyéjt hirdetnek a plakátok, jótékony célra Küry Klára is odalibben a »jambók« csapatába, peng a mandolin, csörög a tamburin, csattog a kasztanyett, egy pódiumon Hegyi Aranka éneklie a Lili-keringőt. A következő szombaton »nizzai karnevál« következik fantasztikus díszmenettel, Szekula igazgató kurzust tart az

álmélkodó vidéki publikumnak a konfetti és szerpentin kezeléséből. Záporeső módjára hull a milliónyi apró, kerek, tarka papirosdarab, röpül a szerpentin hosszú széles szalagja, gyorsan megtanulják az emberek, hogy ismeretleneket is meg szabad dobálni s hogy milyen pompás mód az ismerkedésre ez a vidám csatározás.

*

Elmúlik a kiállítás, de Ósbudavára élete nem ilyen rövid, évről-évre meghosszabbítja az előzékeny magisztrátus határozata. A történelmi máz lassankint lekopik, innen is, onnan is eltűnik egy torony, egy erkély, egy filigránabb palotácska, minaretestül lebontják a mecsetet, kell a hely a nyílt színpadoknak, pezsgős tanyáknak, török-magyar dicsőség emlékeztetői foszladoznak, de mulatóhelynek nagystílű és igazán nemzetközi nívón áll Ósbudavára esztendőkön át. A nagy nyílt színpadon a törpe Little Tich csapkodja a groteszk zene ütemeire méternyi papucsait a pallóhoz, a Medvedeff-csoport a komarinszkáját járja, orrlyukaiból tüzet fujó disznón lovagol be, majd hosszú gólyalábon táncol a Toreadorhoz hasonlatos dallamra a népszerű angol excentrikus hölgy. Elsie Leslie, a bájos ausztráliai énekesnő fülbe-mászó melódiákat tanít, rikolt a bolondos »Frau Macska« és a »Herr Macska«, Littke Carlsen, a berlini szalontáncos a »Komm Karlinchen«-t hozza el a pestieknek, gyönyörű összeillő pár mutatja be a Danse Tourbillon tökéletes gráciájú fordulatait. Mlle Therése szerpentint táncol, a legújabb amerikai néger nótákat adja elő Johnson & Dean. Princesse Topaze, a világ legkisebb primadonnája, mint Yvette Guilbert és Loie Fuller mutatkozik be, itt van Eugenie de la Fougère, a gyémántjairól hírhedt Otero »legerősebb versenytársa« is s eljön mr. Stuart, a világ-hírű kanadai nőimitátor.

A Parisianában szépségverseny zsürijében elnököl

Balassa Pista ; Louisenél, a Heidsieck-pavillonban, Duc de Montebello sátrában mulat a pesti legények és szalma-özvegyek öregé, apraja, az Erdélyi borozóban Lantos mester oktat pezsgőslányi pályára tenyeres-talpas józsefvárosi leányokat, Kapy Miklós, Ósbudavára népszerű kapitánya Carmencitát, a bolero és fandango királynőjét manage-eli. Tiszteletére »Carmencita Pommery« felírású vignettát ragasztat a fokhagyma utóízű »Domino Sec« üvegeire. Az öregedő spanyol démon hálás, táncrea perdül a borozó asztalai között, a srammli-kvartett kísérete is jó már ilyenkor, a nyári hajnal kékes világítása szűrődik át a fák között, a bicikli-karusszelen gavallér nélkül maradt kokottok keringnek, egy jókedvű fiatal úr visszafelé hajtja a száguldó masinát, nagy a sikoltozás, a portás a várkapu kulcsait csörgeti, tessék hazamenni! . . .

Evezős élet a Dunán.

Éjfélre jár az idő, sápadt képét mártogatja a telihold az öreg Duna habjaiba, nyolc, villára akasztott, messzire nyúló evező vágódik bele egyszerre a szikrázó vízbe, halkan gördül a mozgó ülés, nyolc, sárga csillaggal díszített, kék dresszbe bujt izmos fiatal derék hajol hátra, szinte hanyattdőlvé húzza meg a lapátot, hatalmas lendülettel suhan lefelé a folyó mentén a Putneyben, Sims gyárában épült karesú hajó.

A szentendrei sziget parti füzesében csodás melódiát csattog a fülemile, távoli pitypalattyszó vegyül belé, a horányi csárda füstölgő petróleumlámpása már beleveszett a messzeségbe, az újpesti hídon tüzes pernyét szór az éjszakába a tehervonat megrakott kocsijait szuszogva vonszoló lokomotív. Valahol fehér virágjában lehet a philadelphus, fűszeres illata körülöttünk lebeg.

Állj-t vezényel a kormányos, a sejtelmesen villódzó széles víztükör közepén csendesen úszik a hosszú csónak. Folyékony ezüst hull kövér csöppekben a lapjukra fordított evezőkről, egy elhajított cigaretta pirosuló parazsa sutorogva fullad az árba.

*

Fáklya lobog a Császárfürdő előtti csónakház tutájának négy sarkán, terített asztal a közepén, háromlábon álló hűtő apróra tört jegében Cliquot özvegye didereg,

Radics Béla huszonötödször húzza rá, hogy »Eltörött a hegedűm«, végre mégis más nótát rendel valaki: »Hát már arról ki tehet, mi tehet, hogy a rózsám engem csak hiteget...«, legénybúcsút tart az egyik atléta-evezős a házasság révpartja felé evezvén. Májusvégi éjszaka má-mora a lelkeken, lágy bosztonra fordul a muzsika, a fantasztikus világításban párok keringenek az ingó-bingó pallón, Laci, az óvatos szolga öblös ladikján cirkál, hogy szárazra segítse, aki a tánc extázisában bele találna lépni a hűvös hullámokba. De csak egy összeázott, vörös-kék szalagos panamakalapot foghat ki, azt is feljebből sodorja a víz — a hunnisták is mulatnak a szomszédban.

Tövig égnek a fáklyák, a hajnal kékes homályából kezdenek kibontakozni ott szemközt a Margit-sziget platánjai, a parti házban ébrednek a regattára készülő tréning-csapatok, egy szorgalmas növendék »kaszlizni« kezd, nemsokára kibukkan a híd alól az első szigeti hajó kéménye — a tutajon még szól a zene — koránkelő hölgyek és urak szent borzalom köntösébe rejtett titkos irigységgel nézik a legénybúcsú utolsó felvonását.

*

Szalonnát sütünk a megyeri szigeten, »tengeri« fürdőt alapítunk Dunakeszivel átellenben a »magyar Ostende« pompás homokzátonyán, elmerülünk az isteni Nirvánába, félmeztelen testtel órák hosszat sütkérezve az eleinte égető, később csudásan megnyugtató forró napsugárban, éjjeli halászatra indulunk a fáklyával megvilágított titokzatos vizeken, — velünk jön faragatlan deszkákból saját kezével összetákolt és »csikónak« keresztelt otromba csónakján »Fetér« (Vetter), a ráncosképpű öreg duna i »bennszülött«, a javíthatatlan orvhalász, — ő tudja a legjobb öblöcskéket, ahol az ízes kárászok, ösztövérv csukák, kövér harcsák nemzetsége gyülekezni szokott. Feketetengeri túrákról szövünk kalandos terveket, a »Néniké«-ben bájos

leányzót csónakáztatunk a hajógyárig és vissza, aranygombos uniformisban vendégségbe megyünk a Neptunokhoz, a Szent Margit zárdája romjainak közelében tanyázó Nemzetiekhez, regatta-majálist rendezünk az alsó vendéglő oszlopos tornácán.

*

Angliát járt mágnásfiúk 1861-ben megalapítják a Buda-Pesti Hajós Egyletet, Waldstein János grótot teszik meg elnöknek, Széchenyi Béla grótot igazgatónak, a választmányban ott vannak Károlyi Gyula és Viktor, Széchenyi Ödön meg Gyula grófok, a modern mintára felépített magyar evezőssportnak ők teszik le az alapjait. A tornászat még bölcsejében ring, az atletikát csak a 70-es években hozza el Pestre Esterházy Miksa gróf — Viator, a szőke Duna hatalmas hátán, Buda és Pest fölséges milieujében már virul az evezés gyönyörű, testet edző, lelket nemesítő sportja.

1864 június 6-án komoly, nagy regattát rendez Széchenyi Béla gróf, Kállay Béni és Thaisz Elek, a nevezetes főkapitány. Nem kisebb urak a bírák, mint Károlyi György és Szápáry Antal grófok, meg Wenckheim Béla báró. A Margit-szigettől a Lánchídig eveztek a versenyzők a Buda-Pesti Hajós Egylet díjáért (200 frt értékű ezüstserleg), a Waldstein-Széchenyi-díjért (egy távcső), s az Asszonyosságok díjáért (100 frt értékű ezüst szelence). Az elsőt a Pozsonyi Hajós Egylet nyerte meg Wenckheim-Czindery Béla báró kormányossal, Teleki Ede, Desseffy Aurél, Wenckheim Frigyes és Zichy Sándor gróf evezősökkel, a másodikat a Buda-Pesti Hajós Egylet Sztáray János gróf kormányossal és Festetics Pál gróf, meg Károlyi Gyula gróf evezősökkel, a harmadikban Keve József kormányos és Rosty Pál, meg Birly István hajója aratott diadalt. Még szandolinversenyt is csináltak, végül pedig — miként a lófuttatáson a mezei gazdák mérkőzése —

humoros elemmel szolgált a sok dunai malom molnárlegényeinek, a halászoknak és révészeknek buzgó versengése.

A »Fővárosi Lapok«, a »Családi Kör«, a »Nefelejts« tudósítói lelkesedéssel írnak az első igazi, nagy pesti regattáról, a lóversennyel hasonlítják össze, amely fölött az az előnye van, — mondja a »Nefelejts« — hogy itt a korszellemhez híven az osztályok is jobban egymásba olvaszthatók, s nem csoda, ha inkább érdekli a két főváros nagyközönségét, mint a lóverseny. Itt emberek mutatták ki erejüket és ügyességüket — toldja meg a »Családi Kör« — és versenyeztek egymással anélkül, hogy kínzóeszközökhöz kellene nyulniok. A »Családi Kör« ír a külsőségekről is ilyenformán :

— Igazán gyönyörű látvány volt a verseny: a Duna mindkét partján 30—40.000 ember (?). A Dunára néző ablakok, erkélyek tele a legszebb női arcokkal, a házak födelei tele kéményseprőkkel és mesterinasokkal, a Margit-sziget felé az ezüsthajókban ringatózó folyam ellepve naszádokkal, csolnakokkal, lélekvesztőkkel és ezekben az emberek tarka változatossága össze-vissza: fényes öltözetű úrhölgyek és rongyos molnárinasok, katonatisztek és molnárlegények, a gőzhajótársaság és a csónak-egyletek tagjai; aztán maguk a versenyzők, az ifjúi erőtől dagadozó karok, a diadalvágytól hevült arcok és a festőileg szép tarka matrózöltönyök: oly látvány volt, hogy még az Akadémia is érdemesnek tartotta rendes hétfői ülését másnapra halasztani.

A Budapesti Hajós Egylet, a »fehéringes mágnások csónakdája«, amelyben íme, a főurak nemcsak propagáló nézői, hanem aktív szereplői is voltak a testedző sportnak, még éveken át mérte össze erejét a sorra alakuló többi egylettel, a »vörösingesekkel« (a mai kék-fehér dresszes Nemzet Hajós Egylet), a »sárgákkal«, »barnák-

kal«, »kékekkel«, amint a nép a klub-uniformis után nevezte őket. Azután lassan visszavonultak a mágnások, de ekkor már erős volt az evezős élet Budapesten, a Nemzetiből kivált a Neptun, híres négyese fényes diadalutát járt itthon és Bécsben, az atléták evezősosztályából megszületett a Pannónia, amely már a messzebb külföldön, sőt Angliában is megcsinálta a magyar evezősök félelmes renomméját, a Margitsziget és a Császárfürdő előtti part ideális otthonává lett egész sor csónakháznak s a tavaszi nagy regattán a szigeti partról, vagy a lehorgonyzott gőzhajókról azóta is a legszebb nők gyönyörködnek, hogyan verik a favorizált magyar daliák a bécsi Normannokat, Piratokat, Donauhortot és Liát.

A lóverseny ugyan ma több embert érdekel a nagyközönség soraiból, de ezt a pluszt a totalizátor számlájára kell írunk, amit irigyelni még sincsen oka az evezősportnak.

Egy játékos, aki az életével fizet.

Két ablak néz szembe egymással a Belvárosban, az 1812 körül megnyitott diszkrét, elegáns, rövidke útvonalon, amely »szabályos és díszesen kiépített voltánál, feltűnést keltő szépségénél fogva« Szép-utcának neveztetik. A Nemzeti Kaszinó palotájának földszintjén van az egyik, az egykori Horváth-, most Pálffy-féle házban (1848-ban Landerer és Heckenast sajtója nyomta itt a Talpra magyar-t) a másik. Amikor tavaszra kelve az első csöngetésre tisztogatják kinn a turfon a mázsáló harangját, frissen kiköltött reményteljes sportsmanfiókák az első szárnypróbálgatásra készülődnek, a ravaszág huszonhétféle zsírjával kikent rókaaggastyánok, holtakat kikaparó, viharedzett foltos hiénák zsákmányt szimatolva, boldogan keringenek körülöttük, a délutáni kapuciner mellett a legvérmesebb kilátásokkal, ötforintos részjegyekkel megalakul a »Belvárosi ménes«, a borbélylegény koronás halmozást küld a zugbukihoz, Rascal László gróf izgatottan ágál a Gránátos-utca szögletén — megállok e két ablak között.

*

Sárgán táncol a hajnalodó éjjelen a csöndes Kammonkávéház szárnyaló pillangóhoz hasonló gázlángja, egy olajbarna képű nyírott feketebajuszú, köpcös kis ember meredt szemmel bámul ki az utcára, a kaszinó szemközti ablakán gyenge fény szűrődik át a leeresztett függönyön,

néha egy árnyék mozdul meg mögötte — nini! most feláll odabenn valaki, papiroslap rezdül a kezében, a »kék szobában« ítéletet hirdet Károlyi Tibor gróf becsületbírósági elnök. Szemere Miklós, Keglevich István gróf, Tisza István, Miklós Ödön van körülötte, egy éjszakán bírái a becsületnek, életnek és halálnak. Pár perc múlva libériás inas szalad át a kávéházba, levelet visz a kis köpcös embernek, az írás az Üchtritz Zsiga báróé, az ítéletet adja hírfül megbízójának és barátjának: »Rohonczy Gedeon Jakabffy Tódornak elégtételt adni nem köteles.«

Tehát halál! Jakabffy Tódor kifelé indul az ébredő Hatvani-utcára, megáll egy pillanatra a kaszinó kapujában, szíves szó hangzik ki onnan. Üchtritz báró, az utolsó barát állítja meg búcsúzóra: tíz darab ezerforintost tart a kezében, mondja, vegye el, menjen ki vele Amerikába, kezdjen új életet.

— Légy nyugodt, tudom, mi a kötelességem! — szól a válasz, az ezresek a jóbarátnál maradnak, Jakabffy Tódor utolsó pár forintjával zsebében tovább megy. Felgyűri a kabátja gallérját, kicsit nedves az augusztusvégi vasárnap reggel. Átvág a Múzeum-körúton, döcögő milimárikocsik között, a technika előtt majdnem belebotlik egy vidáman túlkölő lóvonatba, — ez mégsem volna stílusos halál, — a Sándor-utca sarkán ösztönszerűen befordul a Múzeum-kávéházba, mint mikor reggel galoppra indult a versenytérre. Szellőztetnek, söpörnek, amúgy kabátosan, kalaposan leül a kassza mellé, külön feketekávéfőzet, dupla erőset, három pohár konyakot iszik utána. Ádám, az örökké álmosan pislogó főpincér tipet kér tőle a délutáni versenyre; hozzák a legfrissebb lapokat, keres bennük valamit, idegesen harapdálja egy Flor de Cuba végét, felugrik, kissé bizonytalan lépésekkel siet haza a Szentkirályi-utcába. Kusza vonásokkal levelet ír az ügyvédjének: »A becsületbíróság diszkvalifikált, becstelen élni nem kívánok...«

Vetkőzni kezd, ledől az ágya szélére, az egyik lábán rajta marad a gomboscipő, a hosszú, fekete harisnya. Balkezébe vesz a revolvért...

*

A váci-utcai »Korona« titkos hátsó szobájában, a kártyaasztalnál kezdődött a karrierje, pontosan ott, ahol Péchy Andoré. Pompásan ferblizett. A »besszer« és »blind« birodalmában rögtön feltűnt a tipikus örményarcú csanádi dzsentrigyerek hallatlanul nagyszerű »ánlung«-ja, vakmerő hazardériája. Családi nexusa is volt, a Koronából gyorsan eljutott az Országos Kaszinóba, onnan csak egy ügyes ugrás a »Nemzeti«. Kitünő és mindig kapható játékos, elsőrangú tréfacsináló, mindenki megszereti, »Tógyer«-nek becézik s Tógyer már Bécsben is kártyáz az exkluzív Jockey Club hideg mágnásfejedelmei, zárkózott pénzkirályai között. És mindig és mindenütt nyer, kártyán, turfon, börzén, Pesten, Bécsben, az ostendei cercleben, a montekarlói kaszinó rulett-bankján. Egyszerre csak benne van harmadiknak a zöld gyep eseményeit intéző híres-nevezetes Üchtritz—Péchy-szövetségben. Milne mester trenírozza Tatán az ő telivéreit is, az ezüsttel sujtásozott bordóvörös Jakabffy-dressz réme a bookmakereknek. Day megnyeri a Nyílt-handicapet, Kapitány, a kis Harvest sorra aratják diadalaikat, — a leghasznosabbakat, legfélelmetesebbeket talán Jlyankor, amikor nem is az ő számukat teszik ki nyerőnek a bírói páholyra. Még az is elkövetkezik, hogy egy csikó, amelynek Kisbér az apja, Wehmuth az anyja, a Kupa névre keresztelődik a kis Jakabffy-birtokról, ahogyan büszke oligarchák szokták elnevezni legdrágább lovaikat a primae occupationis dominiumról.

A Stefánia-úton kalapot emel a harminckrajcáros hely népe, ha Péchy Andor vörös szegfűje mellett megpillantja a vágatató számozatlanon Jakabffy Tódornak

a keskenykarimájú fekete keménykalapból kiduzzadó örménykoponyáját.

Felvirrad és elmúlik a turfbotrányok éve, az 1891-iki. *Achilles II.* Smith zsokéval megcsinálja az addig páratlan derby-szenzációt, mindenki veszít, csak Jakabffy söpör be számlálatlan bankót, hogy ráduplázzon a nyereségre a bécsi búcsuhandicapben, ahol csak ő találta el, hogy az Apponyi Antal istállójából nem a favorit Marie Therese, hanem az outsider Judica lesz a nyerő. Totyi és buki csak neki fizetett a verseny után. Egy csomó zsokét és turf látogatót kitiltottak az emlékezetes esztendő végén, Jakabffyt is kihallgatták, de ő készen volt a mentéssel: »Megálmodtam« — felelte nyugodtan a kíváncsiskodó stewardoknak s az ügy ezzel az ő részéről be is fejeződött, a turfmanipulációk szótára pedig egy új szállóigével gyarapodott.

Valahogyan aztán mégis megtörött Tógyer szerencséje. A börzén kezdődött a dolog oly erős iramban, hogy a hidegvérű játékos ijedten kapkodni kezdett. Ötletszerűen dobálta ide-oda a pénzt, erőszakolni kezdte Fortuna kegyét, eszeveszetten szaladt a veszteségei után, a zsebében hordta az egész vagyonát s a legobskurusabb tipre is hajlandó volt odavágni maradék ezreit. A börze után a kártya is elpártolt tőle, a közmondásszerű »ándung« nem jelentkezett többé, hiába utazott Os endébe, Monte-Carlóba, letörve jött haza, itthon a lóversenyen a nála furfangosabbak hamar észrevették, hogy pechje van, nem kapta meg többé tőlük a valódi tipet, sőt sokszor egyenesen felültették. A ring királyából pacemaker lett a bookmakerek beugratására.

Adósságcsinálásra került a sor, váltó-ügyek, kártyatartozások, furesa csekkhistóriák, lehető és lehetetlen pumpolások hullámaiban lavírozott, végre már seholy sem tudott újabb játékalaphoz jutni, a kaszinóból kezdtek kinézni, mígnem egy estén — az 1895-iki augusztusi meeting idején — Rohonczy Gida szemébe vágta, hogy

nem közékük való. Pozitív adatai is voltak, a segédek becsületbírósgát kértek, a becsületbírósgát Rohonczy mellett döntött.

*

A revolver eldördült, a játékos élete elszállott egy kis lyukon a bal halántékon. Megfizetett! Hogy is mondja Sudermann? »A becsület az árnyék, amelyet énünk a közvélemény napjának megvilágításában vet.«

Délután a városligeti gyepen Rohonczy Gida Kezdet nevű lova (kék test, vörös szalag és sapka) megnyerte az Elnöki-díjat — a turfon is az élők ek van igazuk. * Jakabffy Tódor — élt 38 évet — a 687-es számot kapta a morgueban. A bal halántéka körül, a szeme szögleténél lilára színesedett a bőr, négy viaszgyertya fénye vibrált a komor levegőben, egyetlen csinált-virágkoszorú fehér szalagjára rejtélyes ismeretlen »Az öregje« felírás betűit ragasztotta.

Harmadnap egy marólúgot ivott cselédleány eltorzult hullájára tompa kalapácsolással szögezték le a gyatlantlan deszkafödelet, a pap itt dolgát elvégezvén átfordult a szomszédos ravatalhoz is, részvétlenül elhadarta a rituále szavait — *requiescat in pace* — a játékos, aki az életét tette be utolsó tétnek, ércoporsóstul nagy faláába dugták. »Isten veled — Tódor öcsénk«, — búcsúzott a testvérek végszóra megérkezett koszorúja a láda tetején, az oldalára fekete festékekkel rápingálták: »Vorsicht! — Nässe schadet!« A furgon vágat vele a vasútra, haza, Kupára, a hűtlenül elhagyott családi fészekbe.

* Rohonczy megtiltotta, hogy Kezdet ezen a napon startoljon. Vivian trainer mégis indította a lovat. A díj ezután Rohonczy intézkedésére a Mentőegyesületé lett.

A botanikus kert.

Elmúlt már száz esztendeje, hogy pihenni tért a derék, becsületes Winterl Jakab universitatis professor úr, aki Nagyszombatban 1771-ben megcsinálta az első magyar egyetemi botanikus kertet, aztán a vándorló egyetemet követve növényeivel, ritka magvakat őrző papiroszaeszkóival eljött Budára a Krisztinaváros egy sziklás, bozótos telkére, onnan át Pestre, a Hatvani- és Kohlbacher-utca közére, a Barátok klastromkertjébe.

Pár esztendeje centeráriuma volt annak is, hogy munkatársa, majd utóda, az Országútra (Múzeum-körút) történt áttelepítést intéző Kitaibel Pál holttemét kivittek a régi váci-úti temetőbe, a »Gaude Hungaria, quae talem tulisti« felírásos sírkő alá.

A budapesti egyetem botanikus kertje azonban még mindig nem jutott el végleges otthonába, ahol zavartalanul szolgálhatná a tudományt. Ötödik helyéről, az üllői-úti Festetics-kertből hovatovább egészen kiszorítják az egyre szaporodó klinikai épületek, már csak egy kis csücskön, ott Éliás hajdan híres bővízű kútja körül, a Ludoviceum és Illés-utca szögletén folytatja szívós küzdelmét a létért. Winterl, Kitaibel és Haberle hagyományai fűtik a lelkes tudósok munkáját, akik bíznak a jobb jövőben, amikor pénzük és megértő belátásuk is lesz az intéző hatalmaknak az ilyen tudományos intézmény istápolására.

Pénz és belátás, e kettő körül forog a pesti botanikus-kert történetének kereke. Hol egyik, hol másik hiányzott, legtöbbször mind a kettő, egyszerre csak legritkább esetben kerültek össze, hogy ideig-óráig tartó nekilendüléssel vigyék előre a jobb sorsra érdemes ügyet.

Megható és egyben lelkesítő az egykorú adatokban böngészni, — amikből Gombócz Endre doktor állított össze minden figyelemre méltó érdemes munkát — látni, hogyan küzködnek az úttörők a részvétlenséggel, a rosszindulattal, a bécsi egyetem gyámkodásával, hogyan áldozzák nemcsak munkájukat, hanem a vagyunkájukat is azért, hogy az eszme testet öltjön. Az ausztriai származású Winterl az anyagi romlás szélére jut, családi viszályokba keveredik, belepusztul az egészsége is, amíg kiharcol valamelyes kis elismerést s eléri, hogy ne kelljen a magából fizetni napszámosait. A nagymartoni Kitaibel szekéren, meg gyalogszerrel vándorol szerte az országban, hogy megcsinálja a magyar flóra nagyszerű gyűjteményét. Gáncs, akadékoskodás nem tántorítja el egyiket sem.

Nagyszombatban kopár legelődarabon kezdi működését Winterl, mikor Mária Terézia orvosi fakultással egészíti ki a Pázmány alapította egyetemet s elrendeli, hogy botanikus-kertet is csináljanak hozzá. Milyen tragikomikus adat, amikor a következő évben a kancellária pénz helyett figyelmeztető írást küld Winterlnek, hogy igyekezzék »zöltségeladással« jövedelmet felmutatni, mert a királynő hasznot remél a kertből. Tehát csapjon fel zöltséges kofának a botanika és kémia professzora! És mégis halad, fejlődik Winterl műve, hogy rövidesen csaknem előlről kelljen kezdeni mindent, amikor Mária Terézia Budára hozza az egyetemet a királyi palotába. Persze, a botanikus-kert sem maradhat Nagyszombatban, annak a vár alatt, a *Krisztinavárosban*, a »Kéményseprő-kápolna« mögött Afhalter, Kramerlauff és Roth polgárok telkein, a mai Koronaőr-, Márvány- és Pálya-utcák, meg a Déli vasút pályatesté között) találnak 1777-ben helyet.

Bozótos, elvadult ez a térség, talaja nagyrészt egyetlen, sziklás, vize nincs. 3000 négyszögölet vesz belőle művelésbe Winterl, hosszú könyörgéssel kijárja, hogy úgy ahogy bekerítsék, de a végsőkig kell feszítenie a húrt, hogy a kormány némi pénzecskét is engedélyezzen a fenntartására — évi 360 forintot. Azután magára marad, jelentéseire nem is reflektálnak, tudomásul se veszik, hogy emberfölötti munkával tavat ásat s egy régi kocsiszínből három kályhával ellátott melegházat csinál.

1783-ban Budára jön József császár, ő végre mégis érdeklődik a botanikuskert iránt, meg is látogatja s intézkedik, — hogy a következő évben megint csak hurcolkodják Winterl, jöjjön át Pestre, hol végleg megtelepszik az egyetem.

A Ferenciek terjedelmes kertjében talál új hazát a fűvészet tudománya. Határai a Hatvani-utca, a Barátok épületei, az egyetemi könyvtár, a Kohlbacher- (ma Reáltanoda-) utca, belesik a mai Szép-utca területe egészen a Nemzeti Kaszinó mostani palotájáig. Márványoszlopos kapuja az egyetemi könyvtár felől nyílt; a Hatvani-utcáról, amelynek mentén az üvegházak húzódtak, nem volt bejárója. Míg a berendezés tart, Winterl a maga költségén bérel növényeinek kertet a Józsefvárosban s ott tartja hallgatóinak két éven át demonstrációit.

1786 nyarán József császár újra itt jár a magyar fővárosban, megint érdeklődik a botanikuskert iránt, megnézi a munkálatokat, utasításokat is ad egyes szakkérdésekben, sőt pénzt is folyósít a berendezkedésre. Egy évre rá már készen is van egy szivattyúval ellátott nagy márványmedence a vízinövények számára s megépülnek az üvegházak az exotikus növényeknek.

Winterlnek itt már támogatója Kitaibel Pál, aki ott lakik a régi egyetemi könyvtár udvarán egy kis földszintes házbau.

Vállvetve dolgoznak — bár néha egy kis tudományos eltérés merül fel közöttük — s a Linné rendszerére alapított kert szépen felvirul, híre Európaszerte megállapítást nyert a tudományos világban.

Winterl, sajnos, nemsokára elbetegesedett, Kitaibelt kutató utazásai kötötték le, pénz megint csak nem igen akadt s a különben alkalmas s szépen indult kert fejlődése megállott. Építményei romladoxni kezdtek s éppen kapóra jött *Grassalkovich* Antal herceg adományára, aki a későbbi Nemzeti Színház mellett, az *Ország-út* (Múzeum-körút) és Ötpacsirta- (most Esterházy-) utca határai között — a mai egyetemi természetrajzi telep és régi Műegyetem — elterülő telkét 1808-ban odaajándékozta a Nemzeti Múzeum céljaira. A Múzeumot ugyan a Batthyány-telekre építették, de Grassalkovich ajándéka kitünően bevált a — botanikus-kert számára. Rövidesen megkezdtek az áttelepítést s 1813-ra be is fejezték. Ezt Winterl már nem érte meg. A 3260 négyszögöl nagyságú szép földdarabot Kitaibel ásatta fel, munkáltatta meg homokos talaját, látta el kutakkal, az ő utasításai szerint építette Hild a későbbi Nemzeti Színház mentén, stílusosan, szépen a frigidáriumot és caldariumot, tepidariumot és a lakóházakat, meg a szemináriumot (könyvtárral), az Ötpacsirta-utca felé pedig a vizesárkokat és az akváriumot.

1817-ben Kitaibel is meghalt. Utána új erő lépett a küzdőtérre, a Podmaniczkyek révén hozzánk került erfurti Haberle Károly s vele nyílt meg fénykora a régi botanikus-kertnek. Széles látókörű, akkori értelemben vett modern tudású ember volt ez a Haberle, akinek vezetése alatt a pesti egyetem kertje európai színvonalra emelkedett. A legprecízebb tudományos rendszerrel nevelte a növénygéniuszokat, fajokat s főleg az umbelliferaek, meg a havasi, különösen a szibériai növények gyűjtésével szerzett hírt kertjének, amelynek egyetlen nagyobb baja az volt, hogy az Ország-út és Kerepesi-út leszálló pora kellemetlenkedett benne. Tizenkét egyenlő négyszögre oszlott a gyönyörű kert, az öntözésre négy kút szolgált, de a kényesebb növények számára, amelyek nem állották a meszes és sós kútvizet, esővizet gyűjtő ciszterna is volt. Remek fák, szebbnél-szebb, ritkánál-ritkább növények, színes

virágok ékeskedtek Haberle birodalmában, a 18 láb magas üvegházban hatalmas pálmák díszlettek, az orangerieban narancs és citrom virult.

Schams már 1821-ben »Flóra csudaszép templomának« nevezi a fűvészkertet. Akit a tél szomorú egyhangúsága nem elégít ki — úgymond — háza négy fala között, ragadja meg a szerencsés gondolatot s menjen el megnézni a növényvilág csodáit. Szabad a bemenet mindenkinek e paradicsomba.

Haberlét, a hangyaszorgalmú, bámulatos ízlésű öreg tudóst a kerti házban levő lakásán 1832 június elsejére virradó éjszakán három elvetemült rabló meggyilkolta. Utána méltatlan emberek garázdálkodtak örökében, felügyelet nélkül dolgozó, hanyag, lelkiismeretlen kertészek elherdálták tudományos kincseit, az 1838-iki nagy árvíz is sok kárt csinált, 1844-ben vihar döntötte romba az elhanyagolt üvegházakat s 1847-re Haberle tízezer növényből alig ezer maradt meg.

Ekkor a helytartótanács javaslatára a kancellária Festetics Vincétől hatvanezer forinton megvásárolta az Üllői-út vége felé elterülő 28 holdas telket. Az országúti kertet 1848 augusztus 14-én bezárták, de az új területet csak a szabadságharc hullámainak elülése után, két esztendő múlva vette át az önkényuralom egyik exponense, Tognio dékán.

Az országúti elhagyott tanyán, a Hatvani-kapuval szemben Szekrényessy József vállalkozó játszóteret rendezett be gyermekek számára.

*

Messze, a régebben szolnoki országútnak nevezett poros Üllői-úton, pár lépéssel innen az Orczy-kertben épült Ludovikán, Festetics Vince 28.000 négyzetöles telkén, melyet még a minden iránt érdeklődő József nádor közbenjárására vásárolt meg a kancellária, rendezkedik csigalassúsággal az »új« botanikus kert. Stahly, az orvoskari igazgató, a nevezetes bécsi Endlicherrel, aki, amel-

lett, hogy a kínai nyelvnek tudósa, egyben legelsőrangú tekintély a fűvészet rendszerében, több ízben tárgyal, tanácsot kér, aztán Gerenday József ül a kertészeti igazgatói székbe, — a híres Balassa professzor, akkori dékán, szabja meg az ügykörét. Memorandumoznak, tanácskoznak, földmunkákról, planirozásról, növendékház-építésről sok szó esik. Felterjesztés megy, hogy mikroszkóp is kellene, amilyennel büszkén dicsekszik a bécsi egyetem. István nádor csemetéket küld margitszigeti és alocsuthi parkjaiból, ám még 1850-ben, amikor Tognio dékán az abszolút kormány nevében átveszi a kertet, a hatalmas terület túlnyomó része sivár, hepe-hupás pusztaság.

És még nagyon sokáig alig történik odakint valamivel több a semminél. Gerenday, amolyan »patópálos« magyar úr, egykedvűen szívja szép barnára öblös tajték-pipáját a klasszikus szobrocskákkal, reliefekkel ékes főúri kastélyból átalakított igazgatói lakás erkélyén, egy ketrecben farkasokat, rókákat nevel, egy másikban néhány kopott keselyű tollászkodik, az elhanyagolt utakon kacsák, libák gágognak, a növények pusztulnak, ami megmaradt belőlük, annak is rossz a meghatározása. A tudományhoz vajmi kevés a köze ennek a szomorú botanikus kertnek, pedig most már tűrhető a dotációja, megérkezik a hón óhajtott mikroszkóp is, hogy használatlan marja a rozsdasztendőkön át.

A pesti népnek a lassan épülő, kietlen Üllői-úton amúgy is messze van a Festetics-kert, amelynek nevét a környékbeli lakosok svábos idiómája Botanischer Gartenből »Battyáni-Garten«-re formálja át. Bár 1851-ben az »agave lurida« virágzik benne, közönyösen mennek el deszkapalánkja mellett az árnyas, hús Orczy-kertbe törekvő kirándulók. Csak az Illés-utca felé eső sarkán van némi mozgalom. Éliás kútja ontja itt kristálytiszta, hideg vizét. Mária Terézia asztalára is abból vittek már 1751-ben, amikor Pesten mulatott a királyi asszony. E megtiszteltetés emlékezetére fabódét állíttatott a város

tanácsa az addig nyílt kút fölé. A szegények, árvák, özvegyek gyámolítójának, Éliás prófétának szobra állott mellette, nevét kölcsönözvén a kútnak s az arra elhaladó u'cának.

Linzbauer Xavér Ferencre várt a feladat, hogy Gerendaynak 1862-ben elkövetkezett halála után életet öntsön a műbe. Az ő buzgólkodásának hála, csakhamar megépült a máig fennálló nagy üvegház, benépesedik a tepidárium, a caldarium, frigidarium, a szaporítóház, megtörténik a csoportosítás az Endlicher-Unger-rendszer szerint. Az Üllői-út hosszán már kőfal övezi a kertet, közepén a főbejáró, onnan platánok és pinus strobosokból álló szép fasor vezet befelé, két részre osztva a területet. A Festetics-kert régi nagy tava mellé, amelyet a Rákos vize táplált, két kisebbet ásat, van helyük bőven a víznövényeknek. A homályt, nedvességet kedvelők számára sziklabarlang készül, észak felé fordított hátán mesterséges dombon díszlenek az alpesi növények. Az uralkodóház tagjai, főurak, külföldi tudósok figyelme a pesti botanikus kert felé terelődik, munkája nyomán, »legkegyelmesebb és legmagasabb ajándékok, jóakarató és barátságos adakozások« gyarapítják a szépen szaporodó anyagot.

A kegyeletnek is áldoz Linzbauer: kőoszlopot állíttat az első magyar növénytan szerzőinek. Rajta e felírás:

DIÓSZEGI — FAZEKAS

A NÖVÉNYTAN MAGYAR NYELVENI
ELSŐ SZERKESZTŐINEK.
HÁLA EMLÉKEÜL. 1865.

Borostyán futja körül a máig fennálló fehér követ. A derék Linzbauer megcsinálta az alapot, amelyen utóda, Jurányi Lajos tanár Fekete József főkertésszel modern európai színvonalra emelte az üllői-úti fűvészkertet s megnyitotta a magyar növénytani kutatások új korszakát.

A mult század 20-as, 30-as éveinek legtökéletesebb botanikuskertjét megteremtő Haberle és Rochel idejét újítták fel — mondja könyvében Gombocz Endre dr. — a 60-as évek végétől fogva az egymást megértő európai hírű tudós tanár Jurányi és a gyakorlati növénytermesztésben jártas kitűnő kertész, Fekete. Karöltve dolgoznak, meghonosítják a legérdekesebb, legritkább növényeket, külön nagy medencés üvegházat építenek az Amerikából származott csudás tündérrózsának, az angol királynő nevére keresztelt Victoria regiának, értékesítik a növénytan legújabb felfedezéseit, a tudomány igaz, lelkiismeretes művelői ők. Működésük alatt világszerte híre ment a magyar botanikuskertnek, itthon a tanulóifjúságnak, de a finomabb érzékű laikus közönségnek is kedvenc helye lett a poétikusan gyönyörű kert pálmáival, agaveivel, Victoria regiájával s egyéb botanikai csudáival. A mai Balassa-utcára néző fronton egy kis házban 1878-ban helyet kapott a prágai születésű Kratzmann Ede első magyarországi üvegfestő műintézete és iskolája. Szép, színes templomi ablakok készültek itt e hangulatos milióban.

Tudomány, művészi érzék, lelkiismeretesség, szorgalom jellemezték Jurányi és Fekete működését, de mintha Ahasverus átka ülne a pesti botanikuskerten, egyszerre csak szemet vetett a kormány a paradicsommá varázsolt Festetics-telekre. Már 1894-ben kisajátított 4000 négyzetölet az orvosi kar számára, s hiába volt minden ellenvetés, rövidesen határozatba ment, hogy odakint épül fel a modern új külső klinikai telep.

Jurányi 1897-ben meghalt, az utána következő Magocsy-Dietz Sándor professzorra hárult a meddő küzdelem, amelyben egyik darabot a másik után szakították ki a félszázad munkájával megmívelt területből. 1905-ben a bécsi nemzetközi botanikai kongresszus Budapestre rándult tagjai még elragadtatással tanulmányozzák végig a kertet, de ezek voltak az utolsó szép napok, egyik kli ikai

épület a másik után nőtt ki a földből, s ma már csak egy ötholdas sarkon tengődik a magyar botanika az Illés-utca és Ludoviceum-utca szegletén. S hogy mi lesz vele, ha onnan is kiszorul, ki tudná megmondani? Sokat tárgyaltak a jövőendő helyéről, már törvény is kelt, amely a Margitszigetet jelölte ki erre a célra, e terv képtelenségét be is bizonyították a szakemberek, akik elsősorban a Vérmezőt szeretnék megkapni, de beérnék az aréna-úti lóversenyterrel, vagy a Kamaraerdő, sőt szükség esetén a ligettelki dülő egy részével is. Egy idő óta azonban a hatalmon ülő körök már nem is tárgyalnak az ügyről, a botanikusok tudósai pedig tehetetlenül siratják művük pusztulását.

*

Szabó Zoltán doktorral, Mágocsy-Dietz igazgató helyettesével járok a fűvészkert maradványában. Éliás-kútja a földdel egyenlő, bőven áradó vizét elvezették a Ludoviceum-utca 4. számú házba, hogy a Megyeri-Krausz-féle szeszgyárat táplálja. A kapu mellett kerek vörös márványoszlop. Ezt olvassuk rajta :

JÓZSEF FŐHERCEG,

MAGYARORSZÁG FÉLSZÁZADOS NÁDORA,

A HAZA MÁSODIK ATYJA,

A FÜVÉSZET BUZGÓ KEDVELŐJE,

A M. KIR. EGYETEMI NÖVÉNYKERTNEK

E HELYEN MEGALKOTÓJA.

Odább romokban hever az Endlicher-Unger-emlék. Az egykori borospincéből 1840-ben készült címeres magyar téglákat hordtak ki az ott kutatók. Mögötte a dombon bronz-plakett a derék Fekete József (1842—1905) képmását rajzolja elénk. Az emeletes, 13 szobás, márványlépcsős Festetics-kastélyról hull a vakolat. Az igazgató lakik az emeletén, földszintjén a szakkönyvtárt

rendezgeik a kincset érő nagyszerű herbarium százezernyi szárított növényét ragasztgatják diógyőri papirosra. Csüggedetlenül dolgoznak e tipikus magyar sorsra jutott tudósok.

Bemegyünk a nagy üvegházba. Bizony elavult már, az egyik oldala üveg helyett téglafal, a növények mind a túlsó oldal felé hajolva nőnek benne. A király adta híres schönbrunni pálma régen túlnőtt a kupolán, kivágták, a Nemzeti Múzeumban van a törzse. Megesodáljuk a pandanus léggyökereit, a banánokat, a cukornádat, a papirusz-sást, átsétálunk a Victoria-házba, a háború alatt nem lehetett új magvakat szerezni, elmaradt az óriáslevelű csudarózsa felséges ananászillatú virágzása. Elmegyünk az »agave americana«, a legendás »százéves aloe« mellett, amely ha nem is száz, de húsz-harmincéves korában egyszer hajt 2—3 méteres virágot, hogy azután elhaljon. Az illatszert, a gyógyító, mérges, hasznos növények csoportjai közt járunk, előttünk emelkedik három példánya a »ginkgo biloba«-nak, egy kihalóban levő japáni fenyőfélének, melyet úgy őriznek, mint Litvániában az utolsó bölényt. Kis ligetet alkot egy csomó tiszafa; a dioscorea batatas, a kaucsukfa, egy szépséges bignonia, aztán a kert egyetlen szépen tovább fejlődő, értékes gyűjteménye, a sziklai és havasi növények csoportja ejt ámulatba. Bámulatatos, hogy e kis helyen mennyi minden van összezsúfolva.

Részvételt adózom Mágocsy-Dietzéknek, sok munkájuk, fáradságuk vész kárba. Ide-oda kell hurcolkodniok, féltett palántáikkal, nem tudják bemutatni a növényföldrajzi nagy csoportokat, a tiszta fajtípusok minduntalan összekeverődnek. Csak a jobb jövőbe vetett bizalom, a tudomány önzetlen szeretete tartja a magyar botanikusokban a lelket, de egyelőre sehonnan sem jön egy biztató szó a lelkes harcosok felé, csak a betömött tó helyén épült Moravcsik-klinika bolondjainak artikulátlan lármája, rekedt, hátborzongató kacagása hallatszik át a kerítésen.

Budavárának honvédei.

Májusi hajnalon — harmadszor szólalnak meg a kakasok a krisztinavárosi udvarokon — röppentyű száll az ég felé a Svábhegyről, a Heidrich-féle Óra-villa kertjéből.

Nagy Sándor, Aulich, Knezich és Kmetty honvédjei rohamra indulnak, Budavárát kell kiragadni az ártatlan vért ontó, hitszegő osztrák zsoldos, Hentzi kezéből. Hallatlan lendülettel törtetnek fölfelé a barna atillás, piroszsinóros vitézek a meredek hegyoldalon, neki a szívosan védett falaknak. A Horváth-kert tájáról jön a legerősebb roham, a nyárshegyi (Naphegy) ostromágyúk jókora rést ütöttek az udvari lovarda mellett a bástyákon, innen int a siker a honvédek felé. Szilvafák között, virágzó orgonabokrokba kapaszkodva nyomul feljebb és feljebb a magyar szabadságért harcoló csapat, élükön a 47-es és 37-es zászlóalj, meg a Dom Miguel-ezred. A fekete-sárgára festett cölöpakadályok recsegve törnek össze csapásaik alatt, golyózápor söpör végig soraikon, hörögve roskadnak össze a sebesültek, a többi tovább megy előre, reggelre kezükben a diadal, a védőseregből a Ceccopieri-ezred olaszai tűzik ki elsőnek a várfalon a fehér zászlót, pillanat múlva a magyar trikolór lobog a helyén. Szent György terén vad elszántsággal próbálja menteni Hentzi a menthetetlent, haslövést kap, Kristen főhadnagy karjába dől, elviszik, mire éjfélhez érkezik az óra mutatója, elszáll belőle a lélek. Megértő cimborája, Alnoch ezredes,

tehetetlen dühében, mint modern Herostrates, a világ »nyolcadik csudáját«, a Lánchidat akarja elpusztítani. Égő szivarját hajítja a lőporoscsatornába, de az nem a Lánchidat, hanem őt magát tépi darabokra, csak a balkeze maradt épen, rajta a barnára pörkölődött fehér tisztí keztü.

A diadalmas ostrom halottai ott hevernek az utcákon, házakban, a Várhegy lejtőin, tavakban áll a vér mindenfelé, másnap délben hatalmas zápor támad, magával ragadja a vérnyomokat, pirosuló patakok özönlenek alá a völgybe. Délutánra kiderül az ég, parádéba öltözik a honvédsereg, kikíséri halott bajtársait a tabán-krisztinavárosi öreg temetőbe, a Sashegy lábához, zeneszó, ágyúk dörgése mellett adja át őket az anyaföldnek. Hentzi, Alnoch s még 418 császári zsoldos holttestét csendesen kiviszik a zugligeti katonai temetőbe. Fellélegzik az ikerfőváros lidércnyomástól szabadult népe. A pesti polgárok hazatérnek a Városligetben, meg az Orczy-kertben hevenyészett »polgári táborokból«, ahová Hentzi gránátjai elől menekültek. A Vigadó, a Színház-tér, József-tér, Nagy Vásár-tér (Erzsébet-tér) házai, a Trattner-Károlyi-ház romokban hever, sok más középület és magánház erősen megrongálódott, füstös, kormos falak merednek az égnek, hiszen egymagán, az utolsó bombázás május 13-iki rémes éjszakáján harminckét helyen gyulladt ki a város, hullámzó lángtengerhez lévén hasonlatossá. Szomorúan járnak az emberek a romok között, de megvígasztalódnak, üdvözlő küldöttségek jönnek a vidékről, díszfelvonulások vannak napirenden, ünnepi keretben kapják meg kitüntetéseiket a hősök, május 27-én ökörsütéssel, »borcsorgással« s egyéb szokásos tartozékokkal teljes népünnepély tartatik a Vérmezőn, meg a Városligetben.

A hadifoglyokat Szolnokra szállítja a magyar vezér, Buda várának utcáiról eltűnnek a várfogságra ítélt rabok tipikus alakjai is, akik az I. számú rondella pincéiben laktak s napközben békóikat csörgetve haladtak munkára,

többszöri a mai honvédelmi minisztérium helyén állott vízvezetéki táposómalomba.

*

De nemsokára megint elhomályosodott a magyar szabadság napja: megjött Haynau, a bresciai hiéna és természetes, hogy Hentziék előbb kaptak emlékművet a magyar fővárosban, mint a »lázadó« honvédek. A Szent György-téren hosszú, hosszú ideig sértette szemünket a gótikus szégyenoszlop, míg végre — Erzsébet királyné szobrának akarták adni a helyét — át nem vitték a basarétre, a kadetiskola udvarára; alája temették — exhumálva a zugligeti sírkertből — Hentzit, Alnochtot és társaikat. Az áthelyezéshez Lobkowitz herceg hadtestparancsnok szolgáltatta a stílusos császári kíséző zenét, mondván, hogy »az új generációt e szobor alatt nyugvók példája buzdítsa a kötelességtudásra«.

A hős magyar honvédek — ezernél is többen voltak — sokáig pihentek jeltelen sírjukban, míg idők fordultával szürke márványöbelszket emelt poraik fölé 1877-ben a honvédegyletek központi bizottsága. Tizenkét évvel később körül is kerítette a hosszú, téglafarmájú sírhelyet, tetején vasrácsosattal, virágtartókkal ékesített falkerítéssel. A Várban, diadalmas fegyvertényeik egyik színhelyén, a Dísz-téren 1893 óta Zala György honvédszobra hirdeti dicsőségüket, ágyúroncs mellett áll a fején megsebesült ifjú honvéd; jobbkezeiben kivont kard; a szabadság géniusza babérkoszorút tűz a homlokára. A zászló szalagján »Szabadság vagy halál«, a talapzaton »Szabad hazáért, 1849. május 21.« szavak olvashatók. A magyar hölgyek adakozása bronzkoszorúval díszítette fel az emlékművet.

*

A krisztinavárosi plébániatemplomban (a »kéményseprő«-kápolnában) ünnepi rekviemet olvas május 21-én Rostaházy plébános. A »Vérehulló Mária« csodatévő képe előtt áll a komor pompába öltözött katafalk, pálmák, babérfák övezik, sárga fénnel lobogó viaszgyertyák világítják meg, tetején ott a legendás honvédcsakó és honvédkard, alján keresztbetéve két nemzetiszínű zászló. Megtelik a templom a kegyeletes hallgatósággal, eljönnek a nagy napok élő hősei, a honvédegyetek tagjai, a menedékház öreg lakóit parancsnokuk vezeti át a külső Soroksáriútról. Hogy vége a misének, Degré Alajos köszöni meg a sekrestyében bajtársai nevében a plébános szívességét. Majd a temetőbe mennek, oda a Sashegy aljába, Buda hazafias polgárai kísérik őket, piros-fehér-zöld szalagos koszorút tesznek a sírra, Vadnay Károly, Beniczky Miksa beszél a nagy időkről, a híres budai dalárda a Himnusz, a Szózatot, a Kossuth-nótát éneкли...

*

A nagy háború óta az öreg honvédek nem igen tudnak kijutni a régi tabáni temetőbe. Kevesen vannak, nem is nagyon bírják a gyaloglást, a templomig, a Krisztina-térre csak elvillamosoznak a csendes gyászmisére, de onnan már gyalog kellene tovább menni, kocsit nem kapnak, — magyarázza a temetőőr, — hát így bizony alig egypáran keresik fel május 21-én Budavára honvédeinek borostyánnal, thujával beültetett sírját. A budaörsi út és környékének gyerekei labdáznak, hancuroznak az elhanyagolt, de olyan gyönyörűen hangulatos temető ősi fái között, az ölnyi magas fűben; a pintyőke, a cinke, a rigó füttye szól; mindenütt, az utakon is sírok fölött jár az ember, cirillbetűs szerb írások, illir, lengyel, olasz, német epitáfiumok hirdetik a régi Buda lakóinak sokféleségét; egy-egy előkelő konziliárius, tudós professzor (mint Lenhossék protomedikus) sírját latin felírás jelöli

meg, magyarok is akadnak, ott van mindjárt a honvédsírok hátának támasztva Kelemenfy László (1815—1851) sírköve, rajta e misztikus szavak: »Élek, látok, ihletek.« Mellette nagyobb vörösmárványpiramis: tetején egy farkába harapó domborművű kígyó, alatta az írás: »Döbrentei Gábornak, az úttörő és maghintő legjobb magyarok egyikének (1785—1851), tisztelője s háladatos örököse, Döbrentei Antal.« Ezekon is régen lehetett koszorú, úgy mint a honvédek sírján, amelynek kövén pedig ott a figyelmeztetés: »Az 1848/9-es honvédek emléke éljen örökké !«

A krisztinai búcsú.

— Ofner kommt, Mariam ehret!
Da bey ihren Wunder-Bild,
Wer sie ehret, wird erhöret,
Wird mit Gnad' und Trost erfüllt,
Kommet her in dieses Thal,
Ehrt Mariam tausendmal!

Ünnepi áhitattal úszik a levegőben a zarándokok éneke, Havas Boldogasszony napján van a búcsúja a Krisztinavárosnak, a Mátyás-idejebeli »villa solitá«-nak. A Groll Fábián kapisztránus barát buzgó gyűjtéséből épült templomban, amely 1797 óta utódja az ájtatos Franczin Péter Pál kéményseprőmester előtte állott fogadalmi kápolnájának, zúgnak a harangok. Mély a bűgása a huszonkét mázsás Mária-harangnak, harmónikusán vegyül bele a József-, a Donát-, az Ignác-harang (valamennyit a vízivárosi Müller Ferenc öntötte), fokozatosan magasabb hangja, kicsendül belőle vékonyka szava a legkisebbnek — ezt még Czehentner Antal Mihály készítette 1727-ben s a régi Franczin-kápolnában dicsérte az Urat. Processzió indul, lobognak a templomi zászlók, fehérruhás leányok lépkednek komolyan, kezükben tartva a megszentelt zászlók színes szalagjait, egyik egy kis Mária-szobrot emel magasra, a Rózsafüzér-társulat öregasszonyai égő viaszgyertyákat visznek, az »Első Krisztinavárosi Hadastyán Egylet« tábornoki uniformisban pompázó veteránjainak rezesbandája az »Im arcunkra boru-

lunk«-ot intonálja, baldachin alatt — a városrész előkelő urai tartják a négy rudat — halad az Úr testével a szelíd-képű Rostaházy plébános. Végeláthatatlan néptömeg özönlik utána. Buda jámbor svábjai szinte elvesznek a pesti és környékbeli búcsusok áradatában. Megállanak a szomszédban, a Janisch Mátyás üvegesmester adományozta, magas oszlopon álló, kétszáz esztendő »Immaculata«-szobornál, elmennek a Szent János-térre, Nepomuki János nagy viharokat, felhőszakadásokat látott barokk státuájáig.

Aztán visszaözönlik a körmenet népe, be a templomba. A főoltárról bájos mosollyal tekint alá a gyermekét tartó és tápláló Madonna drágaköves, ezüstkoronás kegyképe, másolata a piemonti Vigozzovölgy Ré falucskája híres csodatévő vérehulló Máriájának. Ama derék Franczin Péter Pál másoltatta és hozta magával gyalogszerrel a hátán, hálából azért, hogy családjával együtt megmenekült a pestis veszedelmétől, amely itt dúlt Budán, a törökök kiűzetése után való esztendőben.

A Ré falubeli képet valami Zucchono nevű gonosz suhanc 1494-ben, egy áprilisi reggelen kövel sujtotta homlokra s a kődobás nyomán kicsordult a vér. A csodás vérehullást egyéb csodatételek követték s e csodatévő erő — mondja a legenda — átszállott a két évszázaddal később készült kópiára is. Franczin Madonnája itt a Krisztinavölgyben vigasztalója lett a szomorúaknak, segítője a szegényeknek, gyógyítója a betegeknek s körülötte alakult Szent Pál árkának (a ma már nagy részében beboltozott Ördögárok) partjain, a Nyárshegy (ma Naphegy) és a vár között Buda legszebb, legegészségesebb városrésze. A hálás hívők hordták a sok aranyat, ezüstöt, gyöngyöt, drágakövet a Mária-kép kápolnájába, amelynek főünnepéül, búcsújául 1757-ben augusztus 5-ikét, Havas Boldogasszony-napját jelölte ki Benedek pápa.

Egy poétikus, mesés álom emlékezete a Havas Boldogasszony ünnepe. Ebben az álomban a szent Szűz je-

lent meg a IV. században egy római gazdag házaspár szemei előtt s arra kérte őket, hogy emeljenek templomot neki ott, ahol reggel havat látnak. Reggel forrón tűzött az augusztusi nap, de amint az álomból ébredő polgár és a felesége kitekintettek az ablakon, az Esquilinus halmáról fehéren csillant feléjük a hó. Megfogadták az égi intelmet s az augusztusi hóesés helyén felépítették a Santa Maria Maggiore bazilikát. A Vérehulló Mária és a Havas Boldogasszony gyönyörű legendája kapcsolódott hát össze a krisztinavölgyi Franczin-kápolnában, amelynek utódját, Groll barát szép templomát, ma is Kéményseprő-, másként Vérekápolnának nevezi a budai nép.

*

Az 1739-iki pestis idején engesztelő körmenetben járult Buda lakossága a Vérekápolnához s egyszerre csak felhangzott a harangok szava olyan megragadóan, mintha a szférák muzsikája lett volna. Pedig senki sem nyúlt hozzájuk. Más alkalommal egy barlangba tévedt, halálra rémült kis gyerek vigasztalására szállt alá a kegykép szúze, ismét máskor a rablók karmai közé esett udvari kurir fohászkodására jött segítségül a budai Boldogasszony: magyar vitézek bukkantak elő, mintha a föld alól jöttek volna s széjjelverték a banditákat. Zord, kegyetlen katonák szelidültek meg, parázna nőszemélyek tértek jámbor életre a csudatévő kép szemlélete után, beszélnek Ambrosius atya feljegyzései, a fővárosi levéltár aktái és Schoen Arnold érdekes monográfiája.

Mindjobban terjedt a híre a Krisztinaváros templomának, a fogadalmi és könyörgő misék egymást érték, Mária Terézia is elment a kegykép elé, később Rüdny hercegprimás is misét mondott ott, a főrangúak körében divatossá lett, hogy esküvőjüket a Vérekápolnában tartásák. Orczy István bárót, Desseffy Emil grófot, Batthyány László grófot, Gerliczy Vince bárót említik fel a sok főúri

vőlegény között a plébánia anyakönyvei, arról pedig emléktábla is szól a templom külső falán, hogy — mint a »Rajzolatok« írja — 1836 február 4-én este 7 és 8 óra között Széchenyi István gróf a »nagy hazafi«, néhai kamaraelnök Zichy gróf őexcellenciája özvegyével, Seilern Crescentiával Budán, a Vértápolnában egybekelt.

*

Müller Fülöp 1790-ben alapított európai nevezetességű kocsigyárának nagy négyszögű épülete (a mai Attilakörút 4. számú ház táján), amely bognár-, kovács-, lakatos-, nyerges- és mázoló-műhelyből állott és évente hatvan-hetven kocsit produkált, választotta el a Tabánt a Krisztinavárostól. Ma is ott van a határ, de ma már nemesak északnak az Ország-útig terjed a kegykép plébániájának a területe, hanem messze nyugatra a Svábhegy és a Zugliget is a birodalmába tartozik. A legszebb ékessége a gróf Niczky-féle, később Horváth-kert volt, amely tizennégy hold terjedelemben csaknem a Vérmezőig húzódott. Keresztülfolyt rajta az ott szépen kifalazott Pál-árka, bájos, vonzó »kéjlak« állott benne, narancs- és citromfák virultak a részben francia, részben angol rendszerű parkban, mintha csak Camoens hazájában volnánk, írja róla elragadtatással a mult század huszas éveiben Schams. 1843-ban színház is épült benne (a maig is fennálló budai aréna). Huber igazgató építtette s szerencsés elkészülése örömeire Te Deumot mondatott a Vértápolnában, amelyen a színtársulat tagjai szolgáltatták az éneklő és muzsikáló kórust. A szabadságharc után a fővárosé lett a pompás park, a »kéjlaból« vendéglőt csináltak, zenés, táncos »reuniókat«, jótékony bazárokat, lampionos ünnepélyeket rendeztek a Niczky-kertben. A nagyobbik része aztán áldozatul esett a város szabályozásának, keresztülvitték rajta az Alagút-utcát, déli végébe tornacsarnokot építettek, de ami megmaradt belőle, ma is híres remek fáiról, buja vegetációjáról.

Havas Boldogasszony napján mindig nagy élet volt a Horváth-kertben, de egyebütt is a templom környékén mindenfelé. A remek krisztinai kis kocsmákban szólt a zene a litánia után, a háború előtti időkben esztendőkön át Szebeny Antalék úri házában gyültek össze a kerület s a városháza honoráciorai. A hosszú, földszintes sárga ház, a Krisztina-körút 111. szám alatt, a régi »rana rossa« olasz kocsmá szomszédságában — száz év előtti időkben is ismeretes volt. Cuny Domokos agyagműves és legényei itt festették, égették a szebbnél-szebb budai fayence edényeket. Mostanában Farkas Pali muzsikált a verandáján az aranyszívű, világos elméjű kerületi vezér, Szebeny Tóni »bácsi« vendégeinek. A »Pábé«-nak becézett Szebeny Pál pénzügyigazgató úr volt a pincemester, hordozta a szenzációs somlait, a jókedvre hangoló, »nevető« budai bort. »Kálmán öcsénk« dirigálta a cigányt, több ízben is elhúzatván a »Csörög, csattog a járom« kezdetű szolnoki nótát és kapcsolt részeit. Nemrég volt mindez, alig valamivel a háború előtt. Azóta — a repülés közben halálra zuhant hős Miklós fiával meg »Pábé«-val együtt — a Farkasréten nyugszik a kedves jó, puritán m gyar Szebeny Antal. Farkas Pali cigány is kimult ez árnyékvilágból, a sárga ház is más kézre került, legutóbb bizony csendes volt a krisztinai búcsú. Az özvegyek és árvák halkán imádkoztak a Máriakép alatt.

István-napok.

Gyerekkoromban — úgy emlékszem — sohasem esett az eső Szent István ünnepe körül. Forró nap sütötte a Dunaparton a görögdinnyéből rakott hegyóriásokat — ilyenkor volt a régtől híres pesti augusztusi vásár — utána voltunk már az ominózus Lőrincnek, némi aggodalommal habzsoltuk a pirosbélű, barátmagú gyümölcsét, de újra és újra megállapítottuk, hogy a szegény vértanú sokkal jobb a hírénel és távol áll tőle még a gondolata is a pajzán cselekedetnek, amit ráfog a közmondásaiban tréfás kedvű nép. A Szikszay rondellájában a Kerepesi-út és Ország-út szögletén Géza főpincér már napokkal előbb alig tudott asztalt szerezni a vidéki familiáknak, a »kéjvonatok« szuszogva cammogtak be a losonci »indóházba«, meg a déli vaspályára, öntötték magukból a teli bugyelárissal érkező kékmándlis atyafiakat, fekete ünneplőbe öltözött asszonyokat, a »Magyar király« omnibusza zsúfolva döcögött a Dorottya-utcán, a ujvilág-utcai Arany Sas, meg a Griffből lett Pannónia portásai lakásközvetítő irodát nyitottak. Aki nem fért el a szállókban, olesó pénzért kapott hajlékot a szíves vendégszeretetet a belváros polgári családainál. Eljöttek Szalából, Somogyból, Debrecenből, Szögedéből a dús aratás után sugárzó ábrázatú magyarok, feljött szórakozni és melleleg bevásárolni Popovics, a temesvári rác kereskedő, lerándultak az osztrák államvasúton a pozsonyi kraxelhuberek, együtt volt az ország szeretetben, barátságban Szent István ünnepén.

Aki korábban jött, már a katonai parádét is végig élvezhette, amit a Vérmezőn tartottak Ferenc József király születése napján, megéljenezhette a kis ludovikásokat, a paradicsomos flaskóknak csúfolt, de örömmel üdvözölt honvédeket, a csergallyas huszárokat, Medvey ezredes harsogó zenészővel vezette ki a Nyúl-kaszárnyából a fehérkabátos, népszerű »Eszti«-bakákat, tábori misét celebrált a garnizon plébánosa, dörögtek az ágyúk a Gellérthegyen, Edelsheim-Gyulai báró, a marcona hadtestparancsnok, hollófekete paripáján úgy száguldott zöldtollas generálisaival a csapatok sorfala között, mint Napoleon marsalljaival a wagrami síkon. Estére a vidék tiszteletére félbeszakította nyári vakációját a Nemzeti Színház is. »Az ember tragédiá«-ját adták, Nagy Imre játszotta Ádámot, Jászai Mari Évát, a világoskék bársonnyal diszített nézőtérén lelkesen tapsoltak a piros-pozsgás asszonyságok, a nyakukban aranykeresztet viselő, leeresztett hajjú, krémruhás leánykák, a jovialis falusi jegyző urak, szalonkabátos kántorok.

*

Hajnalban kellett elindulni Budavára felé. A fedélzetükig vízbesüppedt propellereken tengeri betegséget kaptak a turnürös, kényeskedő kisvárosi dámák, az okosabbak a Lánchidat választották, a pesti gyerekek örültek, hogy kivételesen a kocsiuton is szabad volt menniök, órák hosszat özönlött át a tömeg, zászlók alatt vonultak fel a céhek utódai, az ipartestületek, legényegyletek, Schwendtner Mihály apát, Liszt Ferenc barátja vezette az Árpádok korabeli ősi belvárosi plébánia híveit. Megingett a híd s mikor a közepén jártunk, olyan kellemetesen himbált, hogy a ligeti vurstli legkiválóbb hintáslegénye sem tudta volna különben. Odaát a Széchenyi Ödön ördögös siklója szakadatlanul járt föl és alá, úgy állottak az aljában a várakozók, mint ma a krumplisbódék előtt; a Király-lépcső, az Albrecht-út, a rémregényekben sze-

replő ódon Jezsuita-lépcső mindenestre alkalmasabb és gyorsabb módot nyújtott a feljutásra. Az ország összes koldusai, búcsút, vásárt járó nyomorékjai ott ültek az utak mentén, bőven hullott a kalapjukba a rézkrajcár, meg az impozáns susztertallér. A bábossátrakban édes márcot mértek a gyerekeknek, színesüveges mézeskalácpápaszemet, finom mandulás pusszerlit áraltak.

Aztán fönn a Dísz-téren, meg a Tárnok-utcán, soká, nagyon soká kellett várni. A mise, a prédikáció, a könyörgés óraszámra tartó t János evangelista egyházában (helyőrségi templom), ahová a Mátyás-templom restaurálása alatt járt az istvánnapi processzió a királyi palota Zsigmond-kápolnájából. Thaisz Elek lovasrendőrei, e »tapéntatos Mihaszna Andrások«, nem voltak nagyon barátságos legények, mindig félttem, hogy a lábamra léptetnek, siettem is meghúzódni a spalirt álló Albrecht-bakák háta mögé, ha feltűnt a közelben az árvalányhajás kalapjuk.

Annál célirányosabb volt a várakozási idő a várbeli kocsmárosokra nézve. Ámon gazda a »Kranzliban« másfélezer pár tormás »frankfurter«-t, ötven akó sört is eladott egy-egy ilyen reggelen, Bauer János az »Ágyúban«, a kremsmünsteri papok házában (ma Klotild főhercegnő palotája), Hackl János a róla elnevezett ismeretes »Hackli«-ban, Buchinger a szentháromság-utcai »Fehér galamb«-nál, Fischli az Országház-utcában hasonló jó üzletet csinált s hogy jutott vendég a várakozó népség asszonyaiból Ruszwurm bájos biedermeier-cukrászdájába is, nem szorul bővebb bizonyításra.

Végre felhangzott a díszszázad »szalvé«-ja, a gellért-hegyi ágyúszó beleveszett az egész város harangjainak zúgásába, az Űri-utca felől megmozdult a zászlóerdő, lassan-lassan közeledett felénk a nagyszerű menet.

— O dichewseegees Zent Job keez,
Mejet magiar ohaitwa neez.
Draaga genche neepünknek,
Nagi eöreöme ziwuncnek.

A katonabanda fújta a régi magyar ének melódiáját, négy kispap verejtékezve hozta vállán a súlyos, gótikus, vert arany ereklyetartót, amelyet a magyar püspöki kar csináltatott 1862-ben. Piros bársony vánkoston pihent benne a gyermekkacsóvá zsugorodott, elfeketedett szent jobbkéz. Oldalt a pesti univerzitás aranynyakláncos, díszmagyaros rektora és dékánjai mentek, méltósággal vitte előttük az alma mater címeres, nagy gombos botját kifent bajszú, szikár Rima Gábor uram, »rektori főpedellus és futár«. Az egyetemi tanács mellett ősi jogon a főváros tanácsurái haladtak, élükön a »Károlyok«, a kackiás Ráth Károly főpolgármester, a száraz Kammermayer és a köpcös Gerlóczy. A királyi palota plébánosa, a Szent Jobb őre lépdelt közvetlen a klenódium mögött. A korona-őrök ezüst sisakos, piros ruhás, alabárdos csapata foglalta festői keretbe a szent ereklyét és szoros környezetét, amely után Simor János bíbornok-hercegprímás, a körmenet vezetője jött súlyos lépteivel, hozontos szemöldökei alól szigorúan jártatva körül tekintetét; Haynald Lajos, Kalocsa bíbornok-érseke ment az oldalán egy francia abbé könnyed járásával, finom metszésű arcán az elmaradhatatlan derű, az élet megértő szeretete.

A mokány, magyaros vágású József főherceg képviselte szárnysegédeivel, generálisaival az udvart, folytatva apjának, a palatinusnak hagyományait. (József nádor 1818-tól kezdve, amikor Buda városa kérésére Ferenc király elrendelte, hogy a Raguzából Mária Terézia jóvoltából 1771-ben hazakerült ereklyét évente István napján ünnepélyesen körülhordozzák, rendszeren ott volt a körmenetben. Fia, majd unokája megtartotta a kegyeletes szokást.) Tábornokok, miniszterek — Tisza Kálmán is hazajött ilyenkorra Ostendéből — egyéb főrangúak sokasága tette még színesebbé a menetet, amelynek azonban az adta meg az igazi fényét, hogy valósággal az ország népét tudta maga köré gyűjteni.

Hogy visszavitték a szent Jobbot a Zsigmond-kápolnába, vándorútra kelt a vidéki sereg szerte a nagy városban. Mária Teréziának Hillebrand építette palotájában német szavú lakáj vezette az embereket a piros damaszkos audiencia-szobában, az aranyozott fehér trónteremben, a sárgás márvánnyal borított tánc-szálában, a tarkavirágos, samoa-alapszínű kis szalonban. Erzsébet királyné ezüstszürkén kárpitozott írószobájában. Azt már csak messziről mutatta meg, hogy a déli szárny első emeletén van a királyné violaszínű selyemmel tapétázott hat-szobás lakása, melyből falépcső vezet fel a második emeletre, Rudolf trónörökös apartementjébe. A királyi kert árnyas fáit, művészi virágágyait, csobogó szökőkutait között is szabad séta volt ezen a napon.

Délután sokfelé oszlott a vidéki sokaság; bőven lehetett válogatni a mulatságban; az állatkertben a sioux-indiánok viaskodtak a cowboyokkal, a városligetben Atzél Bél báró rendezett léghajófelszállással, ökörsütéssel, póznamászással, szépségversennyel (Szekely Kornélia nyerte az első díjat) és zsákfutással egybekötött népi ünnepélyt, a Margitszigetre különhajók vitték a publikumot, aki pedig a szerencsejátékkal akart megpróbálkozni, annak ott volt a Százház mögött nemrég megnyílt pályán a lófuttatás. Konstatálni kell azonban, hogy nem voltak sokan az utóbbi kategóriába tartozók, a totalizátor akkor is inkább a telivér fővárosiakat vonzotta bűvkörébe.

Másnap megkezdődött az apostolok oszlása; a vendégek dús ebédek keretében búcsúzkodtak a pesti házigazdától, a Kommer-féle Blumensteckliben, Löffelmann pilzeni sörcsarnokában és egyebütt. Magam is voltam egy ilyen ebéden: Elefánthy esperes úr adta a Pannóniában. Szalonnában sült fogolypecsenyét és lekváros omlettet ettünk, s még mi gyerekek is kaptunk egy gyűszűnyit a főtisztelendő úr magahozta felséges tokaji aszújából.

A Normafa.

»Hic mortui vivunt, et muti loquuntur« hirdette még nemrégiben az emléktábla, amit Sigray Pál, a budai hegyvidék lelkes apostola szögeztetett a Normafára, »itt életre kelnek a halottak és megszólalnak a némák« — fordítottuk magyarrá a felírást latin tudományunkra büszkén, ha május elsején majálist tartottunk a Svábhegyen és megtelepedtünk a magányosan álló öreg fa tövében.

Vén kódís síró talián-verkljén elnyikorogta a »Casta Diva« áriát Bellini »Normá«-jából, valamikor Schodelné tüneményes hangja szállott tova bércen és völgyeken át a természet e csudás szinpadáról. Normanapokon, a katolikus egyház nagy ünnepein, amikor nem volt előadás a pesti kőszínházban, ide jártak üdülni a teátrista urak és asszonyságok.

Szigeti bácsi volt a rendező, ő szervezte a kiránduló csapatot, buzdította a lustákat, kicsinyhitűeket, kik vissza-riadtak a meredek, kőgörgeteges út láttára s már a Déli Vaspálya mögött szívesebben fordultak volna be egy kis budai borra, valamelyik közeli kocsmába. A »fogas« még nem pöfékelt, nem szuszogott, nem rontotta kénköves füstjével a levegőt a végtelenbe terjedő szőlők között, a vizet egy-két jámbor, szürke csacsi hordta széjjel az oldalára akasztott puttonyokban a Nádor- meg a Béla király kútjából. A bort és elemózsiát maguk cipelték a gyalogszerrel járó kirándulók, nagyritkán akadt valami kopott féderes kocsi, a kényes asszony nép számára. Zsörtölődtek, bosszankodtak Tháliának a kávéházi élethez szokott

papjai, de felderült a kedvük, amint odafönn voltak Szent Anna kis kápolnája közelében, a Hármas-kút-tető szomszédságában. Pompás, terebélyes fa állott a meredek szélén, a tisztáson, egymagában, olyan volt az alakja, mint a »Norma« opera híres díszletfájáé. Hivogató az árnyéka s a kilátás, ami az árnyékában megpihenők szeme elé nyílt, igazán elragadó. A Tündérhegy, a Remeteszikla, a Csillagvölgy, a Disznófő tája, a Laszlovszky-dombnak is nevezett Hunyadi-om, a Zugliget rejtett szépségei, a távoli város házai megkapó panorámába olvadtak össze. »Józsi bácsi« egy csapásra ünnepezt férfiú lett, vállukra kapták a színész urak, a becézett Schodelné hirtelen ötlettől megkapva elénekelt a »Norma« nagy áriáját, s innen kezdve »Normafa« volt a neve a gyönyörű fának, amely büszkén emelkedett az egész vidék fölött.

Ez a rövidre fogott legendája a Normafának, Jókai is, mások is megénekelték. Ágai Adolf egy régebbi, komorabb história emlékét fűzi hozzá. Remellay Gusztáv, érzékeny biedermeier-novellák írója, nemzetőrkapitány volt 49-ben s erre cirkált legényeivel Budavár ostromának idején. Görgei, a fővezér a homlokzatába illesztett nagy óráról ma Óra-villának nevezett svábhegyi oszlopsoros, klasszicizáló Heidrich-nyaralóban tartotta főhadiszállását. Nagy Sándor generális odafenn tanyázott Budakeszin egy kis házban a templommal szemközt. Vigyázni kellett a spiókokra, nem csoda, ha Remellay kapitány úrnak gyanus volt mindenki, aki idegen elébe került. Egyik napon szegény vándorlegényt fogtak el emberei s a batyujában összevissza csomózott szíjdarabot találtak. A rejtelmes lelet elegendő volt arra, hogy a gyanakvó Remellay kémet lásson a jövevényben és se szó, se beszéd, felhuzatta a legközelebbi fára, ez pedig nem volt más, mint a későbbi Normafa. Gyorsan jelentést is írt az esetről, tudatva a fővezérrel, hogy egy gyanus embert »utólagos jóváhagyás reményében« felakasztatott.

Az Ágai—Remellay-féle história egészen kiveszett

a köztudatból, a Normafa egyre szaporodó látogatói sohasem emlegették, de Szigeti József és Schodelné normanapi kirándulásai élénken élnek a Svábhegy régi lakóinak emlékezetében.

1866 nyarán fejedelmi vendégei voltak a Normafának. Erzsébet királyné akkor, a porosz háború napjaiban odalenn lakott a tízéves Gizellával és a nyolcéves Rudolf-fal a Szép Juhászné mellett, a Zugliget Ferenthalma révű részében, a Kochmeister-villában. Gyermekeivel együtt nap-nap után nagyokat sétált a felséges asszony, csak a társalkodónő kísérte őket, szóbaállottak a parasztgyerekekkel s a főhercegkisasszony és a kis trónörökös vidáman hancuroztak az erdőben. Egy ilyen sétán jutottak el a Normafához is. A királyi látogatásnak gyorsan híre ment, természetes, hogy a Normafa híre, népszerűsége még jobban megnőtt s a környéke nyaranta, különösen vasárnapokon, muzsikaszótól, énektől, játék zajától volt hangos.

Jégeső verte, szélvész tépte lombját, ágait, vészben, viharban rendületlenül állott a terebélyes fa, a 90-es évek közepén villámcsapás hasította ketté a derekát, a kertész összedródoztatta, vaspántokkal megerősíttette, cementtel betömte a repedéseit, aztán egy másik vihar letörte a legnagyobb ágát, ennek a helyét agyaggal tapasztották be, sövényt ültettek köréje, hogy a szerelmes párok ne tudjanak beléje több monogramot és tőrrel átdöfött szívet vésní. Az ős életerőből új hajtások sarjadztak a régi törzsből, ám lassan, lassan mégis erőt vett rajta a vénség. Korhadni kezdett, esztendőik óta már csak a csonkja volt meg, egy augusztusi éjjelen, 1917-ben óriási orkán tombolt a Svábhegyen, reggelre a csonka törzs nagyobbik felét is kidöntve találták a csószök. A jó öreg Normafa elmúlt, jobbra és balra egy-egy lépésnyire tőle ott virulnak már az utódai, az előrelátó kertész gondoskodott róla, hogy magva ne szakadjon. Sigray Pál tábláját beviszik a fővárosi múzeumba.

Tűzveszedelem a Tabánban.

Szent Flóriánus, a sisakos, kardos római vitéz, tűzoltók és kéményseprők pátrónusa szerepelt a csillagkoszorús, kanonoki galléros Nepomuki János mellett minden időkből a legtöbbet a budaiak és pestiek jámbor könyörgéseiben. Régi kőfaragók és piktorok primitív fantáziáját egyaránt foglalkoztatta a feladat, hogyan örökítsék meg földi alakját a fogadalmi emlékeken, miket pusztító tűzveszedelmek után sűrűn rendeltek a megrendült szívű ájtatos hívők. Szobra áll manap is az ősi belvárosi főplébániatemplom szentélyének külső fülkéjében s 1740 óta az óbudai Flórián-téren; Kristen pékmester 1750-ben külön kis barokk templomot építtetett a tiszteletére a Víziváros északi végén az azóta már lerombolt »Bürger«-, később »Militär-Spital« telkén, hogy a lábadozó betegek hathatós fohásza is kérje a szent férfiú menyeyi közbenjárását. (A finom, kedves kápolnát hosszú, szomorú elhagyatottság után most renoválták végre a főváros jóvoltából.) Festett képe jóformán annyi van, ahány szentegyház épült különösen a budai részeken, de egy sem beszél olyan megrázó katasztrófáról, mint az a rózsásarcú, nyájas tekintetű, ifjú legionárius a tabáni Katalin-templom jobbkez felőli első oltára fölött, aki nemes buzgalommal önt egy csöbör vizet a lángban álló rácvárosi házsorok tűztengerére.

Hej, sok-sok csöbör víz kellett volna akkoron, a Buda történetében örökké emlékezetes napon, 1810 szeptember

5-én, hogy fékezni lehessen a pokol felszabadult ördögeit. Belzebub és alvilági legényei ezen a napon bizony erősebbek voltak a kitűnő szent Flóriánus igyekezeténél s rettentő kazánná változtatták a törökök idején Tabánnak (a. m. a hegy talpa) nevezett Rácvárost. Vakmerő kézzel támadtak rá az Isten házára is, döbbenetesen kongtak a harangok, mígnem elégett a tartó gerendájuk s megolvadva zuhantak alá a megsemmisülésbe.

Nevezetes tüzeket sűrűn jegyeztek fel Buda évkönyvei. A boldogtalan 1526-iki esztendő nyitja meg a sort, Mohács után Budára vonulván a török, háromszáz »gyújtogató katoná« munkálkodott a magyar fővárosban. Kézük nyomán három napig égett a vár és »mind az alsó város«. Hogy 1541-ben másfélszázados uralomra jutott Mátyás rezidenciájában a félhold, beköszöntőül ismét végigröpült a vörös kakas a házak során, aztán jöttek a megismétlődő ostromok, mindegyik elhozta a maga pusztító tűzveszedelmét, a legnagyobbat az utolsó, az 1686-iki felszabadító, amikor felrobbant a törökök puszkaporostornya, a várfalakkal rombadőlt Mátyás palotája, leégtek a büszke mecsetek, a kaszárnyák, a basák és polgárok házai.

Vége szakadt a félhold dicsőségének, de nem lehetett lezárni a tüzek krónikájának lapjait : még össze se szedte magát nagy sanyargattatásai után a város, 1723-ban egy robbanás, melynek a fehérvári völgyben (Krisztinaváros) álló »Kéményseprő kápolna« is áldozatul esett, tüzet támasztott a várban, kigyúlt és elhamvadt tőle a Vízi-város egy része is.

Szent Flórián most csaknem száz évig örködött sikerrel budai híveinek életén és vagyonán, mígnem egy szerencsétlen pintérlegény ügyetlensége egy szeptemberi délben újra szabadjára bocsátotta a tűz démonait.

Gierlnek hívták e gyászos hírnévre vergődött pintérlegényt. Gazdája, Schuler mester udvarán foglalatoskodott 1810 szeptember 5-én délben, a Rácfürdő (hajdan Mátyás király kertjéhez tartozott, fődött folyosón járt le ide fürdeni

a nagy király, egykorú címerét ma is őrzik a nemrégiben újrászületett épületben) szomszédságában, a hegynek meredő Hosszú- (ma Hadnagy-) utcán. A Tabánból lett pittoreszk Rácváros körül, amely a lejtőkre fecskéfészkek gyanánt ragasztott házacskáival olyan volt, akár csak a Bethlehem-panorámák a karácsonyi vásáron, javában érett a gőhér és a kadarka a meleg, édesítő szeptemberi napfényben. Küszöbön volt a szüret, Buda lakóinak életet adó nagy ünnepe, elő kellett készíteni a taposókádakat, hordókat, legyen mibe beleszűrni a mustot. Gerl éppen ilyen hordókat égetett, mikor hirtelen nagy erőre kapott a reggel óta lengedező szél, szikrát sodort a pintérmester fazsindélyes háza tetejére, pillanat alatt lobbot vetett a száraz tető, a másik pillanatban már lángban állott a szomszéd ház is, mint gyújtózsínóron szaladt tova a tűz az egymás mellé tapasztott viskókon, már az egész utca égett, az egyre erősödő szél szárnyain röpült a veszedelem, egy óra sem tellett bele s négy helyen lángolt a Tabán, a hajdan való Kis-Pest, Buda első települése.

Otthon jobbára csak az öregek, meg a gyerekek tartózkodtak, csekély erejük dehogy tudott volna gátat szabni a pusztulásnak, a munkabíró emberek a gellérthegyi, sashegyi szőlőkben dolgoztak, vagy távolabb a Burgerbeigen, a sasadi dülőben. Láng és füsttenger, messze földön érezhető szédítő hőség tudatta velük a katasztrófát, rohantak hazafelé, de hiába, a tűz már átcsapott a mai Attila-körúton a Krisztinába is, a Döbrentei-, akkori Fő-utcán a Halászvárosba (Víziváros), csaknem a csuklyás (kapucinus) barátok klastromáig. A szűk utcákon, apró tereken, melyeket a »Wurstbraterin«-ek laaikonyhái tettek még zsúfoltabbakká, meg se lehetett állani a lángoló házsorok között. Égett, pusztult menthetetlenül minden, lakóház, istálló, műhely; az utcára hordott bútor és egyéb ingóság sem kerülte el sorsát. Az orkánna lendült szél Pestre is átraagadta az izzó zsarátnokot, ott is csak nagy nehezen tudtak ellene védekezni. A partokon horgonyzó szénás

hajók rakománya is lobbot vetett, elszabadulva, óriás fáklyák gyanánt úsztak a Dunán, vakmerő halászok életük kockáztatásával tudták egyiket-másikat útjában elsáklázni. A hajóhíd budai feje elégett, a pestiek segítsége nem jöhetett át rajta.

Vágtató lován jött le a várból József nádor, az Esterházy-ezred gránátosait vezette mentő munkára, — hiába, vízük sem volt a tűzoltóknak, a pincékből boroshordókat görgettek elő, patakzott a drága nedű, de hol van a világon annyi bor, amennyivel ez égő pokol szomját csillapítani lehetett volna?

Késő éjjélre járt az idő, mikor végre enyhülni kezdett a tobzódó elem dühe, a szél elállott s lassankint nyugovóra tértek a lángok. Ekkorra azonban már négyszáznál több házból egyéb sem maradt, mint az összeropedezett, bedőlt, csupasz falak s egy csomó hamu. Megsérült a lóval hajtott vízvezeték is, amely a híres sakkozógép-csináló Kempelen Farkas tervei szerint a várba pumpálta a Duna vizét, elpusztult több katonai raktár, megsemmisült az óhitű rácok fényes temploma a Rácfürdővel szemben, omladozott s másnap újra kigyulladva, teljesen összeomlott a tabáni katolikus templom is. Harmadnap kezdhettek csak a romok eltakarításához és vagy száz öreg ember, asszony és gyerek megszenesedett csontjait szedték össze a borzalmas veszedelem helyén.

A Szarvas-tér 9. számú emeletes házon, amely hogy Kersch vaskereskedő volt, az erkély vasrácsozatának fonott betüiről is le lehet olvasni, ugyanennek az erkélynek két rövidebbik oldalán, két rozsdás vastábla szól a szomorú napról. Ezt mondja az egyik :

DAS FEUER RAFFTE
400 HÄUSER
INS DÜSTRE GRAB
DEN 5. SEPT., 1810.

Vigasztalóbban szól a másik :

ERZHERZOG JOSEPH
RIEF AUS DER ASCHE
TABÁN ZUR BLÜTHE,
ZUM DASEYN MICH.

Most újra pusztulnak a tabáni házak, csákány bontogatja őket, a főváros sorra telepíti ki az apróbb viskók lakóit, akik között már hírmondó is alig van a rácok közül.

»Dána vósz!«

Még látom a Dunavizes embert, amint csacsik húzta kordéja mellett bandukol a belváros szűk utcáin, minden kapu alá bemegy és elnyújtva, énekelve kiáltja, hogy »Dána vósz«. Vele van a felesége is. Ha visszhang jön a kiáltására, nagymosásra készülő cseléd lányok invitálják szíves szóval, lekap egy puttonyt a kordéról, hátára akasztja, görnyedve cipeli a sötét, síkos csigalépcsőn fel a második-harmadik emeletre. Az asszony odalenn marad, őrzi a rozoga fogatot, rajta a Dunáról hozott drága kincsel.

Már működik az angol Lindley vízvezetéke a Tömőtér fölött a mai Országház és Margithíd között, de a konzervatív pesti burgerek csak lassan szánják rá magukat, hogy házukba huzassák a vizet szállító csöveket. Hisz jóformán minden udvaron ott nyikorog a szivattyuskút — gyakran Dunaiszky László faragta szoborral ékes — igaz, hogy többnyire közel van hozzá a csatorna, kellemetlen, salétromos a vize, ivásra veszedelmes, mosásra, főzésre alig használható, nem habzik benne a szappan, kemény marad a fazekakban a bab, a borsó, a lencse, de akinek olyan nagyok az igényei, hogy mindeme jókban részesülni kíván, segít rajta a dunavizes ember. Egy puttony »Dána vósz« ára annyi krajcár, ahányadik emeletre viszi fel a szorgalmas sváb atyafi, azaz hogy eggyel több, mert hát a földszinten sem lehet ingyen adni. Kicsit zavaros, iszapos

ez a víz is, különösen nagy nyárban, amikor a költőt travesztálva így énekelt a pesti vicclapszerkesztő :

— Buda, Mohács, Nándornál elfolyó,
Híg csokoládé vagy te nagy folyó! —

Hogy inni lehessen, előbb alkalmas, likacsos kőedényben meg kellett szűrni, aztán lehűteni egy kicsit, ha volt mivel. Ám szűrve és lehűtve versenyzett a Libasinszky-ház, meg a Lloyd-épület vizével, vagy akár a híres Éliás-kútéval, amely ott bugyogott fel az üllői-úti fűvészkert sarkában, a róla elnevezett Illés-utca végében. Ennél pedig talán csak a várbeliek ittak jobbat, akiknek nem sokkal a török világ lezajlása után Schreckendorf tudós jezsuita páter a svábhegyi három forrásból öntöttvasból készült s deszkával burkolt csöveken vezette fel a vizet a Krisztinavároson, Vérmezőn keresztül a Mátyás-templom és a Városháza között a Szent Háromság-téren levő ciszternába.

Pest és Buda lakói különben ama blodogabb időkben nem nagyon kívánták és méltányolták az ivóvizet. »Kevés nálunk az úgynevezett vízivó« — írja egy helyütt szemrehányóan a vizet prédikáló, de valószínűen szintén bort fogyasztó Jankovich doktor, József palatinus udvari orvosa. A férfiak jóformán kizárólag, de legnagyobbbrészt az asszonyok is bort ittak az ebédhez, a vacsorához s azonkívül is a nap minden szakában. Csak a leányok tettek »dicséretes kivételt« az általános szokás alól.

A jobbmódúak pincéje tele volt borral, a többinek pedig ott volt a rengeteg apró csapszék, ahol olcsó pénzen jutottak a jófajta budai vöröshöz. »Ezért látunk az utcán olyan sok kivörösödött ábrázatú, rezesorrú embert« — fejezi be elmékedését a szemforgató doktor. Budán egymagában átlag évente 250.000 akó bor termett s ebből vagy hetvenezeret maguk a jó budaiak fogyasztottak el. Pesten is sokat produkált a kőbányai öreg és új hegy s ha nem volt elég, hoztak a híres pesti borvásárookra (a mai Boráros-

térre) bőségesen a vidékről. Csak amikor csökkenni kezdett ez a nagy dúskálás a szőlő nemes nedvében, nagy lassacskán csak akkor hódított tért igazán a pesti vízvezeték, a dunavizes emberek mind kijebb szorultak a periferiákra, egyik-másik a krajcárokból vagyont szerezve vasárnaponként aranyláncosan, valódi lovaskocsin parádézott élete párjával a városligeti rondóban. Mire eljött a 85-ös kiállítás, nyugalomba vonult az utolsó is. »A vizes csasi«-hoz címzett józsefvárosi kocsmá őrizte meg az emléküket egyideig, ők maguk eltűntek, úgy mint a zsuppszalmát áruló, »Strókauf«-ot kiabáló budakesziek, a mozgó virslisek s a régi pesti utca egyéb tipikus alakjai.

Néha visszakívántuk őket, amikor a vízvezetékéből víz helyett időnként egy-egy ficánkoló pióca, döglött egér, meg egyéb efféle jószág pottyant az alája tartott edénybe. Ilyenkor goromba levelet szoktunk volt írni a jó Wein János igazgató úrnak, a piócát, egeret pedig üvegbe zárva a lapok szerkesztőségének küldtük be »pesti ritkaságokból« álló múzeumukba.

A 90-es évek közepére végre kiépült a káposztás-megyeri nagy vízmű. Most már csak nem szorulunk többé a dunavizes emberre, a bécsi »Hochquellwasser« sem ér fel a mienkkel — mondogattuk büszke önteltséggel, s íme, ma gyakran hiába csavargatjuk a csapokat, még pióca sem hull belőlük. Budára is csak hadseregszállító mehet egy kis jó borra; bizony még megörülnénk neki, ha a Hatvani-utcán egyszerre csak felhangzanék a »Dána vósz« kiállítás.

Magyarok a Szikszayban.

Magyarok, ha Pestre jöttek a múlt század utolsó negyedében, Szikszay Ferenc vendéglőjében találkoztak a Kerepesi-út és Múzeum-körút sarkán, szemben a Zrínyivel, meg a Hatvani-utcával, a Nemzeti Színház bérházának renaissance kupolája alatt.

Istvánnap táján, amikor már a búza ára duzzasztotta az alföldi, meg a túladunai gazda bugyellárisát, pirosképű, hegyes bajuszú vidéki atyafiak fogyasztották megfontolt lassúsággal a rondellában Szikszay gyönyörűen hábzó híres »Udvari« sörét (a kőbányai Részvényserfőzdeből), szúrták villára a nem kevésbé híres székelygulyást (a gránátos-utcai Komló-kertben kapta egykor a nevét Székely Józsi főlevéltáros úrtól), hogy végezetül egy pohár igazi tokajival öblítsék szomjas torkukat.

A veszprémi kanonok, a jászberényi apátplébános, a szalavármegyei antiszemita követ, a bácskai nábob, a somogyi kisgazda, a tiszántúli szolgabíró, a jegyző úr és a jegyzőné ténsasszony Pesten járván nem mulasztották el betérni a Szikszayba, hogy híven beszámolhassanak otthon sógoroknak, komáknak, milyen is a főztje a nevezetes vendéglőnek, melyet országszerte emlegettek, mint a gasztronómikus élvezetek eldorádóját.

*

A beszámoló láthatóan kedvező volt, amit leginkább abból lehetett következtetni, hogy a Szikszayban csak elvétve látott üres asztalt az ember.

Valami sajátságosan magyar levegője volt ennek a modern európai kényelemmel berendezett elegáns helyiségnek (74.000 forintot költött rá 1873-ban a gazdája). Ugyanakkor, amikor a Népszínházban Blaháné magyarosította a külvárosok népét, a belső részek megcsontosodott purgerei többnyire Szikszaynál szoktak magyar szóras még a medvecukor ízű és színű dupla márciusit s a »Frankfurter«-t is (így hítták akkoriban némi licentiával Pesten a bécsi tormásvirslit) magyarul igyekeztek megrendelni az élénkzavú, lelkes vidéki urak társaságában.

Magyar volt itt a vendéglős, a debreceni születésű Szikszay Ferenc, magyarok, vagy azokká lettek a vendégei, magyar az étele, itala. Ha Karikás Miska bátyánk szervita-téri »Kispipá«-ja képviselte az intranzigens, meg nem alkuvó, szilaj, könnyfakasztóan paprikás, mondhatni nyereg alatt puhított magyarságot a koszt terén, a Szikszay konyhája tulajdonképpen az európai hatások alatt finomodott, de egyéniségét el nem veszítő magyar ember ízlelő érzékét és kényesebb gyomrát volt hivatva kielégíteni. A debreceni fiú Frohner Jánosnál, a »hotelkirály«-nál (a későbbi Continentálban) járta ki a francia szakács-és cukrászművészet magas iskoláját és nem felejtette el a magyar főzés tudományát sem. Éppen hogy elvetett belőle olyan túlzásokat, amikkel pesti kocsmárosok szokták körülteremtétni a magyar gulyásokat és pörkölteket. Az ő halpaprikásának leve nem volt vitriolszerűen maró folyadék, hanem az ízek és illatok harmónikus egyesülése, borjúpörköltjét nem tette émelyítően édessé a beledobott rengeteg vöröshagyma, a nyers zsír nem úszott ujnyi vastag rétegben a disznópecsenyéjén, meg a töltöttkáposztáján, — tudta, hogy a fűszerszámnak csak az a hivatása, hogy az étel alapanyagának ízét kiemelje, hangsúlyozza, de nem az, hogy tolakodóan megmásítsa.

Szikszay finom magyar kosztja után ilymódon a király is megnyalhatta a száját, aminthogy meg is cselekedte azt Károly Tivadar bajor herceg, Erzsébet királyné

öccse, akit Esterházy herceg vitt el egyszer a Szikszayba. Nagy étvágygal és egyre fokozódó csodálkozással ette végig a fejedelmi vendég a rostos ropogósra sült balatoni fogast, a nyáron forgatott vesepecsenyét, a rózsapaprikás, tejeles csirkét, a gyenge, kapros túrósrétest, a havasi füvektől illatos friss májusi liptait — aztán odahivatta a vendéglőst és így fejezte ki elismerését :

— Odahaza is, Bécsben is óva intettek, hogy meg ne kóstoljam a magyar ételeket, mert rögtön útnak indulhatok Karlsbad felé. Félttem is nagyon, de most már látom, hogy nem volt igazuk : ezt a kosztot ártalom nélkül ehetné meg — akár egy kinézer is.

Szikszay meg volt hatva. A hercegi szellemesség egy kissé németesen nehézkes volt — a derék kinézerek a cserebogár-pástétom, meg a fecskefészekleves terén lévén inkább szaktekintélyek — a jóakaratan azonban nem lehetett kételkedni : a tálak üresen kerültek vissza a konyhára.

A nagy Bismarck fia Herbert is ellátogatott a Szikszayba valamikor a 80-as években. Dicsért mindent ő is, de hercegi és grófi dicséreteknél többet jelentett a franciák hódolata a magyar konyha előtt. A 85-ös kiállításra jött el a francia írók, művészek, tudósok nagy társasága, a csatornafúró Lesseps, a nagy poéta Coppée, a zseniális komponista Delibes és a többiek. Elvitték őket a Szikszayba is. Az udvaron terítették nekik, oleanderek és babérfák között. Csupa magyar étel került színre — Szikszay átiratában. Elragadtatással ettek-ittak Brillat-Savarin honfitársai, a hatásosabb piéceket megisméltették s a boldog szerzőt sokszor szólították a lámpák elé. A magyar konyha hallatlan dicsőséget aratott, — Szikszay neve messze földön vált ismeretessé a gourmandok nemzetközi világában.

Egy esztendővel későbbben idegen úriember ül le a rondella középső ablakához, gyönyörködik a kilátásban, amely odanyílik a »tüntető négyszögre«, majd névjegyet

vesz elő a zsebéből, int Szabó Gézának, a »gentry főpincér«-nek (össze nem tévesztendő utódával, Neusziedler Gézával) s átadja neki a vizitkártyát. Egy indiai angol nagy úr neve állott rajta, mellette ez a néhány szó: — »Szikszay, Budapest, nyárson sült vesepecsenye«. Géza persze rögtön szerviroztatta a pompás eledelt, amelynek híre íme Bombayba is eljutott.

*

Az igazi kedves vendégei mégis csak a magyarok maradtak. Munkácsy mindig fölkereste, valahányszor hazajött. Az emeleti különszobában akárhányszor produkálta intim társaságban — füttyművészetét. Az Irók és Művészek Körének s a Gentry-kaszinónak az urai — a klubhelyiségük ott volt a házban — a képviselőasztal látogatói, meg persze talán legelsősorban a vidéki magyarok voltak a Szikszay közönségének a őrzse.

A Nemzeti Színház tagjai mind odajártak, az öreg Szigeti József, Náday, Halmi, közülük került ki a Cox és Box-társaság Ujházi Edével és Vizvári Gyulával az élén s rendezett sok intim estét az egyik szeparéban. Szerelmi regények, házasságok szövődtek ezeken a pompás kis multságokon, — itt ünnepelték Vizvári Gyula és Szigeti Jolán eljegyzését is. A Nemzeti-hez a hála külön kötelékei is fűzték Szikszay Ferencet. Szigligeti direktor fedezte fel őt tulajdonképpen első kis kocsmájában — a »Szöllőlevélhez« — a mai Múzeum-bazár helyén (ide Izsó Miklós is járt valamikor) s vitte át a színház akkor épült bérpalotájába. No nem vallott szégyent vele.

Egy negyedszázadig volt kellemes, meleg tanyája a magyar úri világnak a Szikszay. Ha színház utáni vacsoráról, ha délelőtti randevuról volt szó, szinte magától értetődött, hogy a »Szikszayba megyünk«. Magyar úriember mindig talált ott pesti és vidéki ismerőst egyaránt. Érdekes, hogy ezen a színmagyar helyen cigány nem játszott soha, harsogó duhajkodások nem estek benne,

diszkrét, finom volt, mint a gazdája, a mindig előzékeny, udvarias, elegáns Szikszay Ferenc.

Hatalmas, ragyogó konyhája híres látványosság-számba ment: négy szakács és egy cukrász vezetésével sürgött benne a szolgálattelvők hada. A legjobb pesti familiák leányai versengtek, hogy Szikszay mester elvállalja őket tanítványnak s megtanulhassák, hogyan kell hártavékonyra nyujtani a rétestészta (töltelékjével együtt valóban rétegesen összehajtogatott magyar étel készült ebből s nem az a töltött ágyúcső, amit Pesten szoktak — jogtalanul — rétesnek nevezni), pattogósra gyúrni a túróscsuszát, hétféle halból (a vérét is beleeresztve) szolgálán lógó bográcsban főzni a paprikást, de amellet ezer ízből összeszűrni a Morny-szószt, olajjal bedörzsölve rózsaszínűre sütni a beefsteaket, gusztusosan tálalni az oeufs à la cardinalt.

*

Eljöttek a millénium emlékezetes napjai, az egész ország megfordult a Szikszayban, a kongresszusok nemzetközi sokadalma is végigkóstolta magyar ételeit, a következő évben azonban csapás-csapás után érte a naivan becsületes vendéglőst. Át kellett adnia helyét másnak.

Nyugodni nem tudott még, ősz fejjel újra kezdte, nemsokára megvett egy elhanyagolt kocsmát a Vámház-körüton, kifestette a firmatáblára a régi cégért, a szőlőlevelet s szívós magyar őseréjével talpra állt újra. Még tizenkilenc esztendeig dolgozott ott is, — szűkebb keretekben, szerényebb viszonyok között, de a vendégeinek élő magyar kocsmáros igyekezetével. Családjában az egyik gyász a másikat követte, felesége, nagy jövőre hivatott fiai — Ferenc a festő, Elemér a gazdász — költöztek el az élők sorából, ő rendületlenül állott a helyén.

A bolsevizmus bizalmi rendszere és gerstli-korszaka azonban megtépte az idegeit, a Vámház-körüton új név

szerepel már a régi táblán : Szikszay bácsi fehér bajuszú, fehér hajú tisztes szép öreg úr, hetvenhét éves korában nyugalomba vonult.

A rondella, az oktanul ledöntött színházzal együtt elpusztított bérpalota csonka romja egyideig még ott áll a Rákóczi-út szegletén. Szép, nagy ablakait, amelyekből olyan sokat néztünk bele egy becsületesebb Pest színes forgatagába, félig befalzták, 1919. szomorú nyarán vörös őrség tanyázott és garázdálkodott benne.

Piros kabátban a farka után.

Novemberi reggelen, a köd lustán terpeszkedik a rákosi réteken, olyan sűrűn és olyan fehéren, mint az ideális tejszínhab, mit cukrász keze vert keményre, odatapad a csokoládészínű nedves földhöz, a Paskálmalom elé fogatok robognak, piroskabátos urak, lovaglóruhás dámák szállanak ki belőlük, lovászyerekek kezén türelmetlen paripák toporzékolnak, Carter huntsman is megjön Megyerről a falkával és a zölddresszes whipekkel, Gödöllő felől udvari hintó közeledik. Esterházy Niki gróf, a tatai várúr — master of the hounds — előveszi a kronométerét, még két perc a híja a meet idejének, de már itt is van a felséges úr, piros redingotében, fehér szarvasbőrnadrágban, csizmásan, cilinderesen, lesegíti a kocsi párnái közül Erzsébet királyasszonyt. A fejedelmi hölgy karcsú természetéhez feszesen simul a hosszú, fekete lovaglókosztűm, kis, kemény férfikalap ül barna hajkoronáján.

Pillanat mulva nyeregben van mindenki, a pórázon ficánkoló kopókat szabadonbocsátják, a vezérek a szomszédos nádasba iramodnak, mint ütközetbe vitt zászló lobog az égfelé emelkedő farkuk, orrukat szimatolva szorítják a földhöz, a scent kitűnő, alig telik el néhány perc, vidám csaholás hallatszik, kiugrik a covertből az első róka, eszeveszetten menekül, viszi a vörös bundáját jobb bűvőhely felé. A huntsman és a whipek suhogó ostorral terelik rá a falkát a felvert vad nyomára, kürtjébe fuj a master, felhangzik a »taly ho !«, megindul a hajsza.

Lassacskán a nap felé szívódik a köd, a párás levegőben, az útszéli kopasz fák között egész pittoreszk szépségében bontakozik ki a parforce vadászat grandiózus képe, csupa szín, csupa nagyszerű akció. Negyvenötven tarka kopó kergeti a rókát, az ostoroslegények buzdítják a netán csüggedő kutyákat, mögöttük a bársonysapkás masterrel élén fergetegként száguld a vadászok lovascsapatja. A piros és zöld kabátok közé egy-egy huszárattila kékje vegyül, a nők kalapjáról hosszú fátyol úszik.

Vargabetűket csinál az űzött vad, kertekben, tanyaudvarokon próbál szerencsét, a főthi szőlőknek veszi útját, hiába, e remek vadásznapon a kopók nem vesznek el a szimatot, a lovasok árkokat, kerítéseket ugratnak át, mocsarakon gázolnak végig, lassan elmaradnak a gyöngébbek, de erős, bátor, kitartó a többi. Erzsébet királyné sárga irlandiján, Ferenc József király angol telivér pejlován végig ott vágat köztük. Végre jó másfél óra után lankadni kezd a róka, a kutyák mindjobban megközelítik és egyszerre csak megszólalnak a kürtök: hallalít fujnak a vadászlegények. Összegyűl a társaság, megtörténik a kill, s a master hódolattal ajánlja fel a brush-t, a diadaljelvényül levágott bozontos rókafarkat, a legjobb, legszenvedélyesebb lovasnak — Erzsébet királyasszonynak.

*

Széchenyi István gróf és Orczy Lőrinc báró honosították meg Magyarországon a múlt század harmincas éveiben az angol mintára szabályozott falkavadászatokat és ők állottak az élére az első magyar parforce vadásztársaságnak, amelynek kopóit Szentlőrincen, majd később Megyeren helyezték el. Esterházy Miklós herceg eszterházi, Batthyány Kázmér gróf kisbéri falkái voltak az utána következő nevezetesebb ilyen alapítások, majd az ötvenes évek elején Wenckheim Béla báró indítványára Batthyány László gróf csákói pusztáján megalakult az

Alföldi Vadász Társulat. Híres »politikai« vadászatok voltak ezek a csákóiak, ahol a sport címén találkoztak legjobbjaink, hogy az ország ügyes-bajos dolgát vitassák meg az elnyomatás szomorú éveiben.

Fóthot is nevezetes falkavadász-központtá fejlesztette Károlyi István gróf; »Fóth a magyar Melton«, mondta Wenckheim Béla báró, a kiváló státusférfiú, aki olyan szenvedélyes sportember volt, hogy végrendelete értelmében a falkavadászok piros kabátjában kellett őt eltemetni. Egy ivótülöknek használható ezüst masterkürtöt is hagyott barátaira, amelyből 1879-ben bekövetkezett halála óta Hubertus napján (nov. 3.) a Nemzeti Kaszinóban rendezett vadász-ebéden évről-évre tokaji bort isznak az emlékezetére a Budapesti Falkavadász Társaság tagjai.

Rz »Angol királyné«.

Mihalek szervita-téri szállodája, a váci-utcai »Hét választó«, a hajó-utcai »Fehér hajó«, a dunaparti »Európa« és az »István főherceg« után rákerült az elmúlás sora a régi Pest és az új Budapest egyaránt legnevezetesebb vendégfogadójára, az »Angol királyné«-ra is. Felmondtak a szálló vendégeinek, becsukták a kapuit s mire újra kinyíltak, más világ támadt emléktáblákkal, nagyúri címerekkel ékes falai között.

Uralkodók koptatták a küszöbét, a születés, a szellem, a politikai világ legmagasabb arisztokráciája zsidongott benne majdnem egy évszázadon át, itt járt Ferenc József király és Erzsébet királyné, II. Dom Pedro de Alcantara, Brazília később detronizált császára, a boldogtalan Obrenovics-család, Milán király, Natália és Sándor, walesi herceg korában a vidám VII. Edvárd, Carmen Sylva, a finom lelkű költőnő, a tragikus sorsú Rudolf trónörökös, Ferdinánd, a nagyratörő bolgár cár, a pompázó Nazreddin Sah Kadsar, Perzsia első »utazó« uralkodója: az első-emeleti 8. és 9. sz. szobák biedermeier-milíójében találtak szállást.

A második emelet 54. és 55. számú egyszerű szobáiban pedig tizenöt esztendeig lakott Deák Ferenc. Itt látogatták meg őt 1874-ben Ferenc József és Erzsébet, minekutána itt született meg a kiegyezés. E két szobában, meg az első-emeleti kis ebédlő-teremben magyar és osztrák miniszterek, horvát bánok, homo regiusok, designált kormányelnökök

intézték országok sorsát. Mindjárt az ebédlő ajtajától jobbra, a fehér eszerékálya mellett, a zöldposztós, görbelábú, négyszögű »Deák-asztalnál«, mit azután a munkapárt körébe vitetett át Khuen-Héderváry, az »öregúr« trónolt hosszú esztendőkön át, idősebb Andrassy Gyula, Eötvös József báró, Csernátony Lajos, Jókai Mór, Beöthy Alzsi, Kemény Zsigmond báró, Pulszky Ferenc, Gyulai Pál, Podmaniczky Frici báró ültek s vitáztak körülötte. Haynald bíborkappája tűnik fel a folyosón, tábornokok, admirálisok uniformisa, diplomaták himzett frakkjával keveredik, dámák nagy taolettben jönnek haza az udvari bálból, a kávéházban, a Deák Ferenc- és Mária Valéria-utca sarkán (utóbb az Úri Club tanyája volt) fiatal mágánások mulatnak és nemzetiségi követek konspirálnak. Az udvaron csobog a szökőkút vize, az emeleti terraszfölött monstruózus óra dübörögve üti a »hora canonicát«.

A Dunasorra nézett nyugati frontjával a három utcára terjedő erkélyes nagy épület, míg elébe nem építették a korzó fényes palotasorát s vele a Mária Valéria-utcát. Valamikor, vasút nem járta időkben »Einkehergasthof« is volt, négyes, ötös fogatokkal hajtottak be udvarára a vidéki és külföldi urak, az istállókból lett szerszámkamrákban ma is ott a régi jászol, a szénatartó rostély. A vízvezeték hat darab húzóskút helyettesítette, a rézedényekben tobzódó pazar konyhába is kerülközött belőlük egy, vörösmárvány a foglalatja. Vörösmárvány a lépcsője a fehérfalú ősi lépcsőháznak is, aranyozott farudakból van a rácsa, kényelmes a járása, de most már lift is van mellette, telefon és villamosvilágítás s no, persze, vízvezeték is mindenfelé.

A modern időkhöz azonban még mindig nem tudott elég modern lenni az »Angol királyné«, legalább a gazdája nem ; szállójában üres szoba most is elvétve akadt, de egy szép napon azon vette észre magát, hogy — ki-steigerolták : az »Angol királyné« háza ezentúl más célok szolgálatában fog állani, a születés és a szellem helyett

a pénz lesz benne a kizárólagos úr. Történelmi szerepének aktái lezárultak.

*

Stenitzka úrral, az érdeemes főkönyvelővel, ki szomorú szívvel búcsúzik az öreg falaktól, régi írásokban lapozgatunk.

1789-ben Hillmayer Mátyás timár vásárolja meg négyezer forintért a Kishíd- és Nagyhíd-utcák (ma Türr István- és Deák Ferenc-utca) közt lévő dunaparti telket, amelynek egy részén már akkor is kocsmáépület állott: a Brückenstadl Wirtshaus (Städtisches Schankhaus). Hillmayert kegyeletes emlék köti e helyhez, mikor hajléktalan vándorlegény korában Pestre vetődött, itt talált szállást az első éjszakán. Két esztendővel ezután bizonyos Kremnitzer, akinek neve később Kemnitzer és Chemnitzer formában fordul elő, alkudozik az értékes objektumra. Egyben mindjárt építési engedélyt kér a hatóságtól, hatvan ezer forint költséggel monumentális házat akar építeni, feltéve, ha megengedik, hogy kávéházat is nyithasson benne. Terve ellen óvást emel az akkor két tagból álló kávésiipartestület, kifejti, hogy mind a két régi kávéháznak tönkre kell mennie, ha megnyílik a harmadik. Az óvás nem használt, Kremnitzer némi huzavona után megkapta az engedélyt, meg is vette a telket, két emeletes nagy sarokházat épített reá kávéházzal és vendéglővel, mely utóbbi még mindig a Städtisches Schankhaus nevet viselte.

Egy 1800-ból maradt feljegyzés azt bizonyítja, hogy akkor már készen állott a kétemeletes új épület. Patzko »Wegweiser durch Pest« című, 1804-ben kiadott munkájában úgy emlékezik meg a Chemnitzer-házról, mint amely egy rondella helyén, annak köveiből épült. A Dunasoron áll, — mondja — ez a szép külsejű kétemeletes palota, két kapuja van, egyik a Kishíd-, a másik a Nagyhíd-utca felől (mint ma is). A kávéház bérlője Lechner és »csinos«

felesége. 1818-ban azonban a kávéházat is a saját kezelésébe veszi át Kemnitzer Károly. A Fővárosi Múzeum egy 1817-ből való kis olajfestményt, a szálló irodája pedig egy 1819-ből való metszetet őriz, mind a kettőn ott látható a Kemnitzer-ház — éppen olyan volt, mint ma, a harmadik emelet híjával. Franz Schams »Vollständige Beschreibung der königl. Freistadt Pest« címet viselő kalauzában ír Kemnitzer előkelő és kellemes nagy kávéházáról a Dunasoron s azt mondja, hogy az külsejére és belső berendezésére nézve is »egész Németországban« a legszebb.

1838-ban a pestvárosi vigadók történetében jól ismert Bartl J. vásárolta meg a házat, a következő évben nagyszabású szállót rendezett be benne, s ő címezte az »Angol királyné«-hoz. Az épület 1844-ben csere útján a Szén-téri (ma Deák-tér) házáért Wodianer Móric tulajdonába ment át, bérlete azonban továbbra is Bartl kezén maradt.

1849 május 13-án Hentzi ágyúí a Dunasor több más palotájával, a reduttal, a Dunafürdővel (később Dianafürdő), az Emmerling-házzal együtt az »Angol királyné«-szállót is összebombázták, teteje leégett, falainak egy része bedőlt, de szép empire-lépcsőháza megmaradt. 1851-ben újból felépítették, harmadik emeletet is húztak rá s megkapta mai alakját.

Mint Häuffler 1854-ben megjelent könyvében írja, az akkori Dunasor egyik legszebb épülete, az óvárost az újvárostól (Lipótváros) elválasztó határon, az »Angol királyné« szálló, e nagyszabású, kényelmes, igen elegáns, de amellet barátságos, kellemes fogadó. 1859-ben költözött belé Deák Ferenc s ezzel kezdődött meg a tulajdonképpeni fénykora. 1869-ben kapriorai Wodianer Albert a ház tulajdonosa, 1900-tól kezdve pedig mindmostanáig báró Huszár Károlyné, született Nemes Mária grófnő.

A szálló, vendéglő és kávéház bérlőinek sora Bartl után ez : Steininger, Schalek Lipót, Slova József, Marschall József, Palkovics Ede. Valamennyien jóhírnevű szak-

emberek, kik többnyire a Nemzeti Kaszinó éttermében kezdték karrierjüket.

*

Az aranszegélyű, fekete ekrazé-bőrbe kötött »aranykönyvet« forgatom. Kár, hogy csak az utolsó gazdának, az 1897 óta működő Palkovicsnak jutott eszébe a megalapítása. Azóta is sok érdekes név, értékes autogramm került bele. Külön-külön lapon az uralkodók és uralkodóházbeliek, egymásután sorakozva a »közönségesebb« halandók: bíbornokok, hercegek, grófok, miniszterelnökök, egyéb állami főméltóságok, világhíres művészek, írók, generálisok.

Szép öreg betűk hirdetik, hogy *Ferenc József* látogatást tett a Rudolf-szobor leleplezése alkalmával menyénél, Stefániánál, egy egész lapot tölt be »Stefánia belga kir. hercegnő, Lónyay Elemérné grófné« impozáns, szabályosan megrajzolt aláírása, »Victoria Eugenia, Königin v. Spanien«, »Alfonzo XIII.« és »Maria Christine, Königinmutter von Spanien« (Frigyes főhercegeket keresték fel 1908 őszén), autogrammja ötlik szemembe. Frigyes főherceg, Izabella főhercegné, Mária Krisztina főhercegnő, Albrecht Ferenc főherceg — gyakori lakói a szállónak — magyarul írják alá a nevüket, Jenő főherceg is. Török ákom-bákomok, a szerencsétlen öngyilkos török trónörökösről, Abdul Aziz fiáról, Jussuf Izzeddinről beszélnek. »Dom Miguel Herzog von Braganza«, »Gaston d'Orleans Comte d'Eu«, »Erzherzog Joseph Ferdinand«, »Alfonso de Bourbon Y Austria d'Este«, »Hedvig Prinzessin in Bayern«, »Maria Pavlovna, Grossfürstin von Russland«, »Grand Duc Vladimir de Russie«, »Le Comte de Murány« (Ferdinánd cár), »Duke of Teck«, »Princesse Helene de Serbie«, »Prince Paul A. Karageorgievits«, »Windischgrätz Erzsébet hercegné« (Rudolf trónörökös leánya), Windischgrätz Ottó herceg, Hohenlohe Gottfried herceg, Skrbensky, Seulauch, Hornig, Taliani bíbornokok, Thun, Körber, Beck, Stürgkh

osztrák miniszterelnökök, Lobkowitzok, Liechtensteinek, Esterházyak, Dietrichsteinok, Auerspergek, Montenuovók, Rohan hercegek névaláírást kapja ki hirtelen szemem a kápráztatóan fényes nemzetközi sokadalomból, amely hosszabb, rövidebb ideig ott élt az utolsó két évtizedben az »Angol királyné« falai között. Belgiumi (Coburg) Lujza is, Mattasich Géza is ott lakott egyízben negyvenhárom napig, az ő nevüket hiába keresem az aranykönyvben.

A könyvet jó volna elhelyezni a múzeumban, a névsor most már nem gyarapszik tovább, az »Angol királyné« megszűnt, biedermeier-, barokk- és empire-bútorait, régi metszeteit szerte hordták, Huszár bárónétól öt esztendőre a Pénzügyi Központ vette bérbe a nagymultú palotát.

Vendéglő »Buda városához«.

Vörös harcsabajusz impozáns szárnyai még vörösebb orr alatt lengenek boltoza os, mély kapualjában. Johann, a kékkötényes pincér, egy cinikus böles tántoríthatatlan, fölényes nyugalmaival hordozza széjjel az asztalokhoz öblös, talpas poharakban a gyöngyöző spriccert vagy halbszejtlit. Amint kilép a söntés ajtaján, nagyot törül a bajszán, jeléül annak, hogy nem mulasztotta el odabenn kivenni a részét a nagyszerű földi jóból, mit Noé apánk hagyott örökül reánk. Sokat jár ki s be, sokat törül a lángszínű szőrpamacson, mindig jobban világít a horgas orra, mindig akadozóbb a szava, recsegőbb a hangja, amint odaszól a türelmetlenebb vendégnek, hogy »bolondság az egész«, e lesújtó nyilatkozattal nyilván magá a a világrendre célozván, mely több vizet produkál, mint bort.

Ime, itt ezen a becsületes kocsmai helyen is szomorú memento hirdeti a víz szörnyű sokaságát. A f rácsos ajtóval elrekesztett lépcsőház mellett embermagasságban ott van a régi Pest egyik speciális látnivalója, a falba illesztett kis márványtábla, rajta kinyújtott mutatóujjú aranykéz, alatta a szépen újra aranyozott betűs, emlékezetes felírás :

Wasserhöhe von 15-en
auf 16-en März, 1838.

Hát bizony akkor itt is győzött a víz s Johann titokban alighanem sokszor hálálkodik, hogy nem a rémes. özön idejében pincérkedett itt, Kriszt Ferencnek »Buda

városához» címzett vendéglőjében, oly közel a Dunához, a Kötő-utcában, amely a jeles harisnyakötőmester és háztulajdonos, néhai való Háger János mesterségétől nyerte nevét még valamikor a XVIII. században.

A víz győzött, de uralma rövid volt e hatalmas falak között, hogy utána ragyogó renaissance-a kezdődjék Bacchus szellemének. Pest borozó-kocsmáinak egyik legnevezetesebbje talált otthont a Grabovszky nemesi család egykori kuriájában, amelynél szebb, stílusosabb barokpalotát nem építettek nálunk, hanemha a Grassalkovich hercegét a Hatvani- és Gránátos-utcák sarkán. A vaskosar-as ablakok, a faragásos zöld kapu, a fölötte félköralakban húzódó kőerkélyt tartó szakállas titánok, a kiugró timpanon ötágú koronája és címer-reliefjei, az oromzat csúcsán nagy virágkosár körül játszadozó amorettek, a cifrálnakodó, hatásvadászó barokk szobrászati és építészeti érdekességei, hogy úgy mondjuk, ornamentális quodlibetje, adnak csudálatos miliőt a »Buda városához« adresszált vendéglőnek.

Kispolgári családok, bort ismerő és méltányló nagy urak ülnek a kapualjában; egy mézárósbolt ablaka is odanyílik, a nyers hús párolgása nem túlságosan étvágygerjesztő, de a kőbe vágott promontori pince itala ezt is feledteti. A finnyásabbak legfeljebb előbbre húzódnak, a hosszú, hosszú keskeny udvar felé. Itt elől már a harisnyát, zsebkendőt, kést, gombot és egyébnemű jószágot kínálgató vándorárúrok sem igen alkalmatlanok. Legfeljebb a »salamucci« ajánl tisztelettel pár szelet ízes »veronézét« s mindjárt fel is szeleteli a magával hozott kis vágódeszkán, vagy az öreg, becsületes »Wie gewöhnlich« javasol egy kis borsos süteményt borkorcsolyának; példáját követte néha »Cserebogár Jóska«, aki a rejtelmes »futva vagy röpítve« kiáltással »százon aluli« játékra hívta fel — kucséberkosarának értékes tartalmával csábítva — a publikumot, míg el nem érte a rettentő vég, amiről hasábokat jegyzett fel a bűnügyi

krónika. Szegényt két rablógyilkos gazember darabokra vagdalta s pálinkás üstben kocsonyává főzte.

A ház lakói, mintha csak a kocsmához tartoznának, ott sétálgatnak, üldögélnek a nagy dézsákba ültetett, fehéren és rózsaszínűen virágzó oleanderek között az udvaron, meg fenn az emeleten, a kovácsolt vassal kerített végtelen körfolyosón. Két könnyed, keceses függő híd szeli át a levegőt az udvar közepe táján; a folyosó két ágát kapcsolják össze, csitri-lányok hemzsegnek rajtuk, az imént jöttek haza a masamód-üzletből vagy a virágosboltból. Vágyak, sejtések dagasztják a keblecskéjüket, összesúgnak, nevetgélnek, a merészebbje kacérkodik is egy kicsit odalennülő fiatal urakkal; nem lesz-e hamarosan sóhajok hídjá az, ahol most állanak?

Nyurei, a szőke, bimbózó kis virágoslány most szalad keresztül az udvaron, sok volt ma a munka, valami nagy primadonnának kötötték a csokrokat, töltötték a pompázó kosarakat a »Violához« címzett boltban, már várja is a mamája, de a kis gonosz mégis megáll egy percre a legszélsőbb asztalnál. Dióbél-ízű szamorodnit kóstolgatnak ott ismerős gavallérok. Már nyújtják is feléje a poharat, gondolkozik egy pillanatig a kis leány, aztán elkapja, fenékig üríti, kipirul az arca s riadtan szalad haza. A mama nem látta meg, de meglátta más s az udvar homályba vesző mélyén, már ott valahol a Régi postautcánál szomorúan kezdi pengetni valaki a citerán: »Az asszony ingatag!«

Johann deliriumos lánggal a szemében, eszelősen mondja rá: »Bolondság az egész!«

A »Piszkos«.

A félig bedeszkázott utcai ablakon pörög a szellőztető. Apró kis jószág, nagyobb a lármája, mint a szele, de egy kevés kis illuziót mégis csak ad. Kisigényű, sör mellett üldögélő, meghiggadt embernek nem is kell több. Elfelejtí, hogy az alacsony, bolthajtásos szobában a szemét marja a füst, áporodott szagot áraszt a sörtől ázott palló, csak hallja, hogy milyen szorgalmasan kelep a ventilátor. Tél van, nem is volna nagyon alkalmas, hogy valami sok hideg levegőt sodorjon befelé. Elég abból, ami a vasrácsos, szűk kapualjából nyíló kocsmaajtón betódul, amikor egy-egy új vendég érkezik.

Felgyűci ingujját, hatalmas hasábot lök a kályhára Szepl, a dagadó izmú csaposlegény, aztán jelentőségének teljes tudatában lódít fel a söntés pultjára egy jó hasas söröshordót. Hangos kopogással veri bele a csapot, sietve ürülnek szerte az asztalokon az öblös kriglik, a friss csapolás ígérete megszállja a lelkeket. A nyitott gázláng is szaporábban pislog az ágas luszteron; Irma, a kényeskedő kiszolgálólány kimért, himbálódzó léptekkel hordja széjjel a stammgasztok ólomkupakos, monogrammos korsóit, a »frankfurter«-nek tisztelt, párolgó tormásvirslit (Geiszner hentestől való, a Sebestyén-tér és Lakatos-utca sarkáról) s alig észrevehetően, de mégis elfintorítja hosszúra nőtt orrát, amint mind sűrűbben hangzik fel a rendelés Olmütz gyöngye, ama kvargli néven népszerű, nemes, kerek tallérhoz hasonlatos sajtproduktum iránt.

Scholtz uram, a gazda, maga emeli fel az üvegburát, szinte kéjelegve válogat az illatárban úszó, szaftos halomban, szakértő kézzel emel ki kettőt — olyan pompásan érettek, hogy már-már járni is tudnak — s elhelyezi a nagyszakállú »Herr Professor« tányérjára. Nagyszerű sörkoresolya, de kell is, mert az átkos kormány éppen most emelte fel a söradót és Scholtz bácsi konzervatív vendégei bizony azzal az elhatározással jöttek ma, hogy egy snittel leszállítják a napi adagot. Hanem hát vendég tervez, Olmütz remeke végez, s már hallom, amint az a hegyesre fent bajszú, potrohos platzkommandó-kapitány ott az ablaknélküli benyíló törzsasztalánál dohog, amiért Szepel rosszul mérte meg az — ötödik snittet. Hullámszik a sűrű hab föl-le a krigli szélén. Végre megállapodik, hát egy kicsit csakugyan alatta marad a három decit jelző vonásnak, holott mindenki tudja, hogy a jó snittnek a négy deci körül kell járnia. A gazda fogadkozik, hogy rendet csinál és a vitézlő kapitány megbékélve ereszti le torkán a hús árpalevet. Az utolsó csöppeket, hogy »hazli« ne legyen belőle, oda önti az asztal közepén húzódo, bádoggal bélelt és ráccsal borított folyókába, amely direkte erre a célra szolgál ősi hagyomány gyanánt.

A hét órát már elharangozták a barátok tornyában, ürülni kezd a »Piszkos« — ez volt a csúfolódva becéző neve annak a tipikusan bécsies és mégis annyira pesti sörpeizlinak, ott a Kígyó-utcából a Sebestyén-utcába átnyúló durchhausban. Hazafelé kászolódnak az öreg városháza tiszteletreméltó beamter urai, a nagyszakállú tanár, a belvárosi káplán, a tekintélyes szűcsmester, aki üres óráiban operaénekes, a bursok dicsőségére áhító diák, az éjjeli inspekcióna készülő gyógyszerész, aki átszaladt a félelmetesen gyűrűző anakonda jegyében tetszelgő Kígyó-patikából. Árván maradnak a helyükből el nem mozdítható, mázsás súlyú, szürkésre kopott fekete bőrszékek és kanapék, a falraszögezett sóskiflis kosarak, a rácsos asztalok.

A kapitány úr is indul, kilép a Sebestyén-utcai kapun, a Két huszár-kávéházban most kezd stimmelni a cigány, idébb egy esztergályosműhely ajtajában cifra kuglibábot ráz a szél, az öreg Stampfel fűszeres auzlágjában fáradhatatlanul forog a gyermekszíveket sajogtató csodavilág: felül a fehér mennyország, hozsannázó angyalokkal, szelíden mosolygó kis Jézuskával, alul a vörösen lángoló, tüzelő pokol valamennyi belzebubjával és luciferével. Kapitány uram a Károly-kaszárnya felé tartván, balra fordul, pillanatra betér Neugebohren cukrosboltjába: ama híres, krónikákban megénekelt Janka aszszonyság pogácsájából visz haza a gyerekeknek.

A jó öreg »Piszkos« igazi vendégei nyole óra tájban békésen vacsoráznak odahaza családi körben.

*

Jóideje, hogy az utcáját is lebontották már, de utódaiban megszorodva él ma is a régi Pest e nevezetes lokalitása. Az új Belvárosban egész sor sörözőhelyet csináltak az ős mintájára. Az egyik még a tréfálózó becéző nevét is felvette s egypár karakterisztikus bútordarabját is megőrizte és cégtábláján ott ékeskedik, hogy ezt a sörházat a »Kis piszkos«-hoz címezte tulajdonosa, néhai Scholtz mester jogutódja. Persze modern, stilizált »piszkosok« ezek az epigonok, a közönségük, a bennük divatozó erkölcsök, szokások azonban nagyjából sokáig a régiek maradtak.

Egészen addig, amíg reánk nem köszöntött a háború világfelfordulása. Hogy az első háborus télen betévedtem az egyikbe a hagyományos időben, azaz hat óra körül, siralmasan üresnek találtam. Hát ezeket a szerény helyecskéket is tönkretette a háború? Csöndben, magányosan ittam a sörömet és elmélkedtem az idők forgásán. De megkondul a barátok tornyában a hétórai harangszó és íme egyszerre csak telni kezd a helyiség. Ugyan kik

jönnek ide ilyen késő éjjelen? Hát bizony köztük voltak a régi, megszokott sörös-típusok reprezentánsai is, ám a társaságukban — bár az édes Szalvátor szezonja még messze volt — asszonyok, gyerekek, az egész család. A régi uzsonnázóhelyre, amely arra szolgált, hogy a családfő hivatal után és vacsora előtt egy kicsit elsörögessen a barátaival, a régi vendég ma familiástól vacsorázni jár. A gondos családapa lemond az uzsonnáról, az ecettel, olajjal, karikára vágott makói vöröshagymával fűszerezett braunschweigi, a tórmásvirslit, az olmtüzi sajtocska a vacsora-menü rangjára emelkedett, amit együtt költ el a család. Az »olcsó« sörpezli, a háborús viszonyokhoz alkalmazkodva, missziót teljesít.

A régi »Bátori«.

Valami »csipkekirály« tanyáz a helyén a terjedelmes Geist-házban, a Szénapiacból lett Kálvin-tér és a Kecskeméti-utca szegletén. Cifra dámák válogatnak a hosszúra nyúló pulton halomba rakott toalett-holmiban, ragyognak a tükrök, az alacsony boltívek is mintha magasabbra nőttek volna, pipafüst helyett parfüm illat szállong, a régi becsületes »Bátori« halkán, diszkréten morajló életét vásári nyüzsgés váltotta fel.

A pesti kávéház ősi típusának legjobban kifejező példánya, mondhatni utolsó képviselője mult el a »Bátori«-val. Még áll a »Szabadi«-ból lett »Fiume«, még nyitva van a »Múzeum« ajtaja, de a régi kávéházi világra már a falak is a'ig emlékeztetnek bennük. Maga a »Bátori« is előbb halt meg, mintsem a csipkeüzlet kisteigerolta volna, hogy kimulta után még egy darabig ott tengődjön a Kálvin-tér közepén egy furcsa, tetőtérasszal hivalkodó bódében, tőszomszédságában egy másik, nem éppen étvágygerjesztő, kis épületnek. Haldokolni kezdett már akkor, mikor a régi gazda kezéből a máséba került s a homlokára írott Bátori név a tulajdonos helyett csak az üzleti cégért jelentette. Lassú haldoklását nem tudta megállítani, hogy ezekben az esztendőekben esett meg vele életének leglármásabb szenzációja, a Sacelláry—Dungyerszky kártyacsata, amelynek háromszázezer koronás differenciája sohasem jutott el a nyerő zsebébe. A vesztes fél, illetve az apja, az öreg rác nábob Dungyerszky

lefizette ugyan a hozomra vesztett impozáns summát, de nem a »szerencsés« nyerőnek, hanem valamilyen kulturális jótékony intézménynek a pénztárába. Kissé szokatlan volt az elintézés, a kártyaadósságok története nem tud hasonló esetről, ám apellátára úgylát hiába került volna a sor s a felzaklatott kártyásvilág végre is lecsillapodott, napirendre tért a változhatatlan felett.

A régi »Bátori« nem volt szenzációk termőhelye, nem volt igazi hazard kártyabarlang. A két kis különszobában a tartli, a preferánsz, a tarokk uralkodott s ha fékezhetetlen vérű jogászgyerekek elseje táján meg is eresztettek egy-egy kis »csöndest«, csak nagyritkán ment végre az ügy. Általában valami családias intimitást, levendulás hangulatot talált a pesti ember ebben a kávéházban. A jóságosarcú, kedves, bi-dermeyer-asszonyság, Bátori mama naphosszat ott ült a kassza melletti kerek asztalkánál és szorgalmasan sodorgatta selymes, hosszúszájú kirból, purzicsánból a jófajta cigarettát, kis porcellántányérokra rakosgatta, Ferenc, a vén házibútor, a csoszogó lépésű, fogatlan főpincér pedig, aki minden krajcár borraivalót külön köszönt meg, széjjelhordta a billiárdozó uraknak — ingyen, ráadásul az öblös pohárban gőzölgő, eikóriamentes feketekávéra. Mintha nem is lett volna meg a »Bátori«-nak az a privilégiuma, amivel akkoriban még csak a Váci-utcai »Korona« dicsekedhetett, hogy olcsó pénzen specialitás-szivart és cigarettát árulhatott.

Öreg megyei meg városi urak, nyugdíjas bírák, professzorok és az Egyetemi Körnek s az előkelő sportkluboknak fiatal óriásai vegyest alkották a »Bátori« publikumát. Délután az öregeknek állt a világ: Ferenc előkereste a pipatóriumból a stammgasztok szépen kiszítt — bajuszmentes — tajtékipipáit, fidibusszal is szolgált s úgy ebéd után a rózsaszínű muskotály édes, megnyugtató illata úszott a csendesesen politizáló »polgárasztal« körül. A billiárd birodalmában a képviselőház főterembiztosa, kopogóssarkú, huszáros tartású Latzkovich bácsi

»piramidlit« játszott, lankadatlan buzgalommal bökdösve a háromszögű keretből széjjelguruló töméntelen színes golyót, másutt szelíd viták adódtak a »pacika«, a »nagy kégli«, vagy a harcias nevű, de annál békésebb »alagér« (à la guerre) rejtelmi körül. Csattogtak a golyók, potyogtak az apró bábok s némi boszúságot csak egy-egy reccsenő gixer szított fel, gáncsot vetve a pacika óhajtvá várt 31-ik poénjének. Ezt a kis izgalmat is gyorsan lehűtötte egy pohár frissen csapolt ászoksör, amit a ház magyarutcai sarkán lévő kocsmából küldött át a pátriarkaszakállú, jó öreg Elked Antal, aki később egy spanyolországi kincskereső csalóbanda üzelmeinek lett naivan beugrott szomorú áldozata. A sör mellé omlós, finom töpörtyűs pogácsát, Menschel cukrosboltjából, a Bástya-utca szögletéről hozott Emil, a szolgálatkész pikkoló.

A fiatalság szerény volt: beérte az éjszakával. Hosszú ideig nem mult el bál, táncos zsúr, vagy egyéb muri, amely után társaságbeli ifjúnak be ne kellett volna térnie a »Bátorkába« egy — expedícióra. Ez az expedíció nem valami felfedező utazás volt, hanem igenis egy félliter saját termésű fájn »zöld« bor a hozzávaló szódavízzel, valamint egy jókora darab, gusztusos, kis kockákra bevagdosott, ívalakúra hajlított sült szalonna, hatalmas karéj huszárrostélyossal, vulgó pirítós kenyérral, amely mellett fogpiszkálóra tűzve illatozott egy gerezd fokhagyma. Dörzsölje be vele, akinek úgy kívánja az appetitusa! Csekély ötven vagy hatvan krajcárba került ez a nagyszerű lakoma. Igaz, hogy a jó zsíros koszt után gyakorta nem volt elegendő az öntözésre a »sződike szódikával«, bizony elsúszott arra egy kis »laprezsán« (a szilvórium tréfásan franciáskodó elnevezése), vagy egy korty »koporsó« (a borovicska becéző neve), de hiszen ezek is igen olcsó italok voltak. Nem erőltette meg nagyon a mindenáron virtuskodni akaró ifjú zsebét még az sem, ha éppenséggel »rittmeistert« vagy esetleg vanília-likőrbe ütött s »knikebájnna« keresztelt nyerstojást, vagy pláne »strumf-

pandlit« kívánt meg az akkori divatnak hódolva, amely utóbbit piros vaniliából, fehér allasból, meg zöld sartrózból öntötte összenemkeverődő rétegekben szép nemzeti színné a ravasz Károly, a modernizmus felé hajló éjjeli fizetőpincér.

No, a strumpfandli után már igazán csak pezsgő következhetett. A pezsgőhöz azonban cigány is kell. Hajnalfelé hol lehetne ilyen másutt találni, mint szemközt a Kálvin-tér másik felén, a Ringerben, ahol munkája végeztével »valódi bécsi« hölgyzenekar mellett szórakozik cigányország elit-társadalma. Staféta szalad át s pár perc múlva a szeparéban zokog a ripacsos Dajna Bandi világhíres kisbőgője, sír a pocakos Oláh Lajos kuracok keservét zengő fölséges tárogatója. A kipárnázott ajtón csak szordinóval szűrődik ki a muzsikaszó az alvásra készülő kávéházba. Üveggúlái, cukortornyai között bóbiskolni kezd a kaszírosné, javarkorbeli tisztos hölgy: a »Bátori«-ban romlatlanok az erkölcsök, az éjjeli pillék másfelé vígadnak: valahol az Újvilág-utca és Rostély-utca vidékén, a hírhedt »Fereneci« tájékán; talán nem is igaz, csak úgy beszélnek, hogy egyszer mégis erre a biedermeyer helyre is belibbent — hogy egy-két könnyen lelkesülő, kapatos legénykével parázs skandalumot csináljon — a híres orfeumi démon, selyemben suhogó, otkolonban fürdő, uram bocsá' — cigarettázó Rienzi Maresa.

Ha igaz is, csak egyszer történt, csak egyetlen egyszer, valamint hogy sohasem ismétlődött meg többé az a példátlan história sem, hogy kékes világítású májusi pitymallatkor asztalt, székeket és sok-sok fehér kupakos Veuve Cliquot-t vitessen ki a »Bátori«-ból egy kicsiny, de annál spiccesebb kompánia, egyenest a szökőkút talpához, rá a lóvásúti sínekre. Evezős urak voltak a Margit-szigeti csónakházból, mint ilyenek hivatalból rajongói a víznek, — persze csak külső használatra — hát először szépen megfürödtek a tágas medencében, aztán engesztelősül pezsgő-lábfürdővel kedveskedtek a magasban álldo-

gáló mogorva Danubiusnak, meg a hajnali rózsafényben piruló — de szerencsére kőbe faragott — najádoknak s végre folytatták ott, ahol a szigeten elhagyták, az asztal köré telepedve szorgalmasan fogyasztották Champagne gyöngyöző borát. Minden koccintás után a kútkávához vágódtak s csillogó szilánkokban röppentek széjjel a poharak — rókaképu Károly mosolyogva hozta az újat, nem-sokára egy jószimatú cigány is pengetni kezdte a Ringerből jövet a hegedűje húrját.

Valami frappirozó hatása volt a groteszk jelenetnek: a Thaisz-éra már régen véget ért, nagy szigor dúlt a hatósági berkekben, de multak a percek s rendőri »intézkedésnek« nyoma sem volt. Előkullogott régi idők kísértete, az alabárdos éjjeli bakter, de csak azért, hogy szépen felköszöntse az ifiurakat, kapott is érte kravátlis szivart, meg kéjesen csiklandozó francia pezsgőt. Egyszerre csak nagy húhóval, csengőszóval közeledett, Újpest felé iparkodva, egyenest neki a társaságnak egy emeletes alkotmány, az első lóvonat. Kétségbeesetten fújta kanásztülkét a zsozásapkás kocsis, visítva sípolt a konduktor, a mulató kompánia nem mozdult a sínek közül. Meg kellett állni, pohár került a kocsis, a konduktor, meg a korai pasasérok kezébe, még a félszemű, rokkant lovak is sampuszt ittak, talán most is innának, ha a Szerb-utca tájáról végre mégis elő nem bukkan a lószőrkalapos, komoly rendőri patrul. Jókor jöttek, hogy felhörpintsék a maradékot. A duhaj társaság hazaszédült, az újpesti lóvonat virágos kedvben, imbolyogva nyikorgott tovább a felszabadult sínen.

Ma villamos jár arra s a vidám reggeli csatáról, a régi »Bátori« fénykoráról talán csak Danubius bátyánk elmélkedik magányos posztján.

Gerstli bácsi.

A világosság felé tartotta a poharát, gyönyörködött tartalmának tiszta, töretlen, zöldessárga csillogásában, lassan a szája bal szögletéhez emelte, egy kortyra valót óvatosan végigcsurgatott belőle ferdére húzott ajkán a jobbsarokig, megforgatta a nyelvén, kicsit gurgulázott vele s csak aztán eresztette le a torkán a pompás italt. »Wie Mülch« — mondta áhitattal és szeretettel simogatta a literes üveget, amit az imént töltött meg a pincében, hébérrel szíván ki a hordóból a sasadi szőlő 901-es termését, a híres »ánzer«-t. »I möcht alle selber trinken« — folytatta az őszinte vallomást; határozottan fájdalom rezgett a hangjában, amiért oly gyarló az ember, hogy időnkint mégis csak szünetet kell tartania a boroska élvezetében.

Gerstli bácsi nem tartozott azok közé a kocsmárosok közé, akik kálváriát járnak, amikor a maguk borából kell inniok. Kéretlenül is a vendégekkel tartott, ha már másnak is juttatni kell a kincsből, legalább kivegye belőle a részét ő is. Becézte, dédelgette a borát, minden literért külön ment le a pincébe, jól tudta, hogy a budai bor hamar megtörik, ha odafönn áll a sötét kannáiban.

Minden évjáratnak ismerte a lelkét, az egyik síma, szelíd, mint a tej, de azért csupa vulkanikus tűz, a másik az a vörös, még a filloxéra előtti időkből, — a vesszejének az őseit Mátyás király telepítette a Sashegy déli lejtőjére

Burgundiából — az valóságos orvosság. »Wie Medicin« — konstataulta, miközben hűvösebb estéken forralt állapotban, citromhéjjal, szegfűszeggel, fahéjjal fűszerezve, egy kis teával megszaportíva szürcsölgette influenzának és egyéb alattomos nyavalyáknak ellenszeréül. Ilyenkor szaporán pislogott különös rövid szemhéjjaival, ezer ránc támadt a halántéka körül, meg az alacsony, hátradúló homlokán, sűrű tüskével benőtt arcán valami csodálatos túlvilági boldogság fénye ragyogott.

Tágas, szép kertjében, a Naphegy szélén, a Czakó-utca sarkán, ahova a kör-utcai lebontott kis ház szűk udvarából költözött kocsmájával, sorra járta az asztalokat. Kibicelt egy kicsit a preferánszot játszó tabáni atyafiaknak, az alszó pesti uraknak, mindenütt kocintott s ha szombat este eljött citerájával a görög-utcai hentes, gitárjával az aranykakas-utcai grájzleros, harmonikájával a szarvastéri pékmester, megalakult a »srammlizenekar«, Gerstli bácsi pajkos stancnikat énekelt idegen fülnek érthetetlen budai sváb dialektusában. A hold teli szájjal mosolygott, az öreg Gellérthegy is (sok száz pislogó méceses szemével olyan volt, mint egy óriás karácsonyfa) láthatóan odafigyelt a pajzán mulatságra. A szőke Lujzi, a barna Ilus, az öreg sváb szőlősgazda magyar leányai — a szemükben az »Anzer« és a »Medicin« egyesült tüze lobogott — pironkodva hordták a csillapító szódavizet.

A kerítés mellett, ahonnan a rácvárosi templomtornyok között messzire látni át a Dunán Pestre, azontúl is a kőbányai lámpasorig, csendesen filozofálgat egy kis társaság. Imponáló körvonalaiban, beretvált képében veszprémi kanonokhoz hasonlatos, életbölcösségre nézve vén, éveire fiatal férfiú Madách nyilatkozatait emlegeti az »arasznyi létről«, mit nem szabad engedni, hogy kihasználatlanul röppenjen el, majd Csokonaira tér át, a »Búkergető«-ből citálván:

— Hej vízivók! be sűrű
 Pocsolyába foly világtok!
 Szép volt Filéta s ifju,
 Szerelem s dalok barátja;
 De béka módra zengett,
 Csigaként tudott szeretni.
 Bámulsz-e? — Vízivó volt. —
 Hej vízisszák! be sáros
 Elmétek és világtok! —
 Kancsót fiú! veszendő
 Ez élet és előlünk,
 Mint egy palack bor elfogy.
 Hát kurta napjainkból
 Hányat lelopnak a bűk!
 Mért bokrosítsam a bajt?
 Miért fogyasszam életem,
 Míg a gohér virágzik?
 Iszom, ha szívem örvend,
 Iszom, ha bánat éri;
 S ha szíhatok borocskát,
 A gondjaim csucsúlnak.

Összecsendülnek a poharak, éppen jókor érkezik Gerstli bácsi, kezében lobogtatva a friss töltésű »Änzer«.

*

Egy szeptemberi estén zárva találtuk a naphegyi kertet: Gerstli bácsi visszavonult az »Änzer« és a »Medicin« maradványaival a magánéletbe. Félt, hogy a sok szakértő vendég csakugyan megissza előle az erősen megfogyatkozott isteni nektárt, aminek pótlására a háború alatt nem volt kilátás.

Hát eggyel megint kevesebb lett a nevezetes budai kis kocsmák száma. A fehérfőkötős, kedves »Frau Godl« Eberhard, akinek rózsaszínű leandervirágos csöppnyi udvarán a Holdvilág-utcában generálisok és kúriai bírák ették a földteke legropogósabb idei libáját, régen elköltözött e pusztulásra szánt világból, elmúlt Kabon mester, az Attila-utcai »Burgzsandár« gazdája, aki egy pengő

forintért valódi »udvari ebéddel« szolgált Ferenc József konyhájának maradványaiból a pesti notabilitásoknak, becsukott a gellérthegy-utcai Romlehner, akinél napokkal előre kellett jelentkezni, ha részesülni akart az ember a paprikás csirkéjéből és káposztás réteséből, meghalt az óbudai Thaler, akinek pincéje a nagyszerű ürömihegyi »nyolevanas« mellett pókhálós tokaji asszút is rejtegetett, nemrégiben követte a becsületes »Zöld hordós« Leikam, a hattyú-utcai, később kútvölgyi-úti korcsmáros, zárva a szép lányairól ismert újlaki »Háromhuszár« (boldogult Grum Iván szerint »Trois Huszár«) A retek-utcai otromba bérkaszárnya falára mázolt sváb trombitás hirdeti, hogy valamikor ott egy árnyas kertben szolgálta fel eszményi pörköltcsirkéjét a »Trombitás«, eltűnt a »Kék sündisznó«, után ment Kriecányiék találkozója: Csizék János-téri Aranyszarvasa s a tabáni hajósok gyűlhelye: az öreg Preisler kereszt-utcai kocsmája, hol a plafondra akasztott üvegládikában kedves kis evezősgálya beszélt az egykori »Bruckenarendátor«-ok dicsőségéről, régen megszűnt a várbeli »Kranzli« is; a »Márványmenyasszony« még megvan, de nem az öreg Wágner dirigál benne, a »Politische Greisler«-ben sem Gürsch papa mesébe illő, illatos waldmeisteres májusi borát isszuk. A Tabánt nemsokára egészen elsöprik, a Krisztinában, Újlakon és Óbudán is mind több a modern elem, ősszel és télen hiába várják a régi emberek, hogy kidugják a kis házakra a saját termésű mustot és »heurigert« jelentő borókabokrétát, vagy gyaluforgácsot, a rác ürmös, a frissen sült csája (rác húsos rétes-féle) lassan egészen a legendák birodalmába tűnik.

Szüret Budán.

A sasadi kis kápolnán túl, ahol Budaeórs felé ereszkedik alá a Farkasvölgyből induló ösvény, 1761-ből való Szentháromság-szobor emelkedik. Magas oszlopon ül a hosszúszakállú Öreg Isten, térdei közé szorítja a feszületet, tiarás feje fölött galamb képében lebeg a Szentlélek. A három-egy-Isten nyájasan tekint körül a tájon, a sziklás hegyormokon, erdőkoronázta domboldalakon, a szelíd lejtőkön. Lágyan simogat a szeptembervégi verőfény, szinte megható, milyen szelíd, milyen kedves, milyen bocsánatot kérő, amiért még a minap is olyan perzselő hőséggel árasztotta el a földi téreket. Vékony, fátyolos fehér párázat emelkedik az égnek a Duna hosszan elnyúló tükréből, ott úszik a kékesszürke levegőben, megtörik rajta a ferdén jövő napsugár. Az ősz sajátos melankóliája ömlik el a tájon. A hervadás egész édesbús, megkapó színskálája olvad egybe a néző előtt. A sárgába hajló zöld, a rozsdavörösbe átmenő barna, minden színárnyalatával ott pompázik a fűvön, a pirosgyümölcsű borbolya- és vadrózsabokrokron, a hulldogáló lombokon, a szőlő levelén. Folyékonyá olvasztott aranyat pettyez rájuk a nap. Az út szélén még eleven a sárga oroszlán-száj, a lila guzsalyvirág.

A mesgyéken hordók, kádak, lajtos szekerek sorakoznak, kékszoknyás, pirosblúzos sváb lányok, asszonyok vagdossák szorgalmasan fehérvári bicskával az érett szőlőfürtöket, a kékesfekete kadarkát, oportót, szagos

otellót, a vörös dinkát, a zöld »kecskecsöcsűt«, a sárga gohért, az átlátszó héjú, mézédés »hóniglit«, nagyszerű a termés a Sashegy déli lejtőjétől (most Saxlehner »herceg« elzárt birodalma) Budaeörsnek húzódó vidéken, a sasadi dülőben, a »Burgerberg«-en, a Magas-út, a Kakukhegy (Csillebérc) környékén, ahol a filloxéra dúlása után újra hatalmas szőlőkultúrát teremtett az emberi kéz és értelem. A must édes illata csiklandozza az orrot, a Bösinger-major körül (a XVIII. század elején Buda város bírájának volt a présháza) kocsmárosok szekerei várakoznak, hogy hazahordják a szőlőskadakat.

Csendben halad a munka, itt-ott nótába kap egy duzzadó kedvű leányzó, de elhallgat, amikor látja, hogy visszhangja nem akad. Legényember nem incselkedik az asszony nép körül, férfit alig is látni, egy-két ráncosképű öreg képviseli az erősebb nemet. Háború van, már az ötödik csöndes szüretet csinálják végig a budaiak, muzikaszóval csak az Albertfalváról fölszálló repülőgép motorbúgása, légesavar kattogása szolgál.

Rége a hegedű, a trombita, a duda szólott ilyenkor mindenfelé, ebéd idején bikkfanyárson, venyigeparázon szalonnát csordítottak a pihenő vincellérek és hegyesterek, estére kelve színes rakéták szállottak a hegyek ormán, a présházák előtt szolgafán lógó bográcsban rotyogott a birkagulyás, a vízben szűkölködő budai hegyvidéken borból volt a leve a fölséges eledelnek. A rácvárosi, krisztinai, újlaki, óbudai utcákat vidám, táncos menetek járták késő éjszakáig, rokonok, ismerősök heted-hét országból csődültek össze a budai szüretre.

*

Buda lakóinak ősfoglalkozásuk volt a szőlőművelés. Mióta Probus, a vitéz és okos, de szerencsétlen véget ért római császár, aki Syrmiumban, a mai Mitrovicán született, a Krisztus utáni harmadik században átplántálta

Pannóniába az itáliai szőlővesszőket, a mai Buda és környéke mindig nevezetes bortermőhely volt. Árpád-házi uralkodóink, főleg II. Endre idejéből írásos emlékei is maradtak ennek. Mátyás királyról is följegyezték, hogy új fajtákkal gyarapította a budai szőlőket s pátronusa volt a sasadi hegyközségnek, mely jóféle borokkal adózott az uralkodónak. A törökökről is tudjuk, hogy nem nagyon háborgatták a nemes nedű termelését, sőt a próféta tilalmával dacolva, el-eljárógattak a budai kocsmárosokhoz egy kis jó vörös borra, a magyar menyecske sütötte lágykenyérre.

Igazi virágzására azonban Mária Terézia idején a betelepített sváb lakosság emelte Bacchus kultuszát. Az ő munkájuk nyomán a XIX. század elején már több mint hatmillió négyzetöl területű (az akkori számítással csaknem nyolcezer »viertel«) szőlő fogta körül Buda városát legyező alakban s hozott átlagosan esztendőnkint 230—240.000 akó bort, nagy részében vöröset. Ehhez járult a távolabbi környék, úgy hogy Nagytéténytől fel egészen Szentendrétig szakadatlanul szőlők között járhatott az ember. S ennek a jókora földnek a Sashegy és a Burgerberg (a Sasadi-hegy) voltak a koronái. »Dionysos igazi gyönyörűségeinek« nevezik az egykori írók ezt a két hegyet, amelyek mellett a Gellérthegy (itt és nem a Sashegyen volt a 70-es és 80-as években híressé vált Kerkápoly-féle dominium), a Naphegy, a Svábhegy s feljebb az újlaki és óbudai hegyek is sok és jó bort termettek.

A tehetősebb polgárok »viertlijét« a legnagyobb számmal a Rácvárosban és Óbudán lakó kapások (vincellérek) művelték, akiknek rendesen maguknak is volt egy kis szőlejük s akiknek felügyeletére a városi tanács a hegyestereket rendelte. Ez írni-olvasni is alig tudó kapások a maguk munkakörében elsőrangú szakemberek voltak, jól tudták, hol, milyen fajtát kell kultiválni, hogyan kell kezelni a bort, hogy méltó maradjon régi jó híréhez. Nagy neve is volt a budai bornak a külföldön is, ahova

tekintélyes mennyiség jutott belőle, bár derék termelőik és pesti szomszédaik ugyancsak szorgalmasan fogyasztották. Nem csoda, ha féltékenyen őrizték a hamisítók elől s a városi határokon külön csőzők ügyeltek arra, hogy idegen bort budai cégér alatt be ne hurcoljanak.

Tüzes, erős, hangulatot adó, kedvderítő, »nevető bor« a budai, közmondás is támadt róla; ha Pesten különösen virágos kedvű embert láttak az utcán, azt mondták rá, hogy »megjárta a fejét a budai török vér«, vagy hogy »vérét vette Budán a vörös korsónak«.

*

A világ sorsát intéző bécsi kongresszusról Budára rándultak 1814 október havában a Napoleont buktató fejedelmek. Ferenc császár és király lehozta magával Sándort, az oroszok cáriját és Frigyes Vilmost, a porosz királyt. A kongresszus, amelyről megírták, hogy igen sokat táncolt, Budán is kivette részét a vigasságból. A Kramerlaufból megmagyarosodott Kalmárffy Ignác, a városbíró (híres, nagy háza volt a Karátsonyi-palota helyén) szüreti ünnepre invitálta meg a hatalmas urakat. A krisztinavárosi plébániával szemben a Naphegy oldalán szülő volt még akkor szép présházzal, ide kocsiztak le a várból szíjon lógó parádés hintókon a fejedelmi vendégek. Durrogtak a tarackok, a bíró vezetése alatt zászlókkal vonult fel a »Bürgermiliz« és szalvét adott. A Tabán felől a mai Attila-utcán fantasztikus menet közeledett. Fehér és piros zászlót lobogtató páncélos vitéz lovagolt elől, utána álarcosok és különböző fuvóhangszereken muzsikáló zenészek haladtak. Ezeket zöld bársonysapkát viselő, színes szalagokkal felcifrázott, apró zászlócskákat vivő hat fiú követte táncolva. Ugyannyi leány ment mellettük borosüveggel és pohárral a kezükben s időnkint hörpintettek egyet a nézők egészségére. Magyarruhás, pörgekalapos ifjak virágos vőfély-

botot forgattak a levegőben, bokkrétás nyoszolyólányaik — piros pruszlik a derekukon — haladtak mellettük. Nyomukban párosával nyolc-nyolc legény és leány lépdelt, szőlőlevéllel, virágból, szalagokból kötött koszorú a fejükön, aranyos pásztorbot a jobbkezükbén.

Most jött a menet klúja: a város legszebb négy leánya fehér ruhába öltözve, két rúdon emelte a szőlőfürtökből kötött, harangformájú »szüreti koronát«. A pesti legjobb cigánybanda zárta be a menetet, melyet ujjongó sokaság táncolt, énekelt körül; a színes, festői kép nagyon megtetszett az uralkodóknak, akiknek a négy piruló szép leány hódolattal ajánlotta fel a »szüreti koronát«. Kegyesen fogadták, sőt ha hinni lehet a budai pletykának, a cár, a mindig komoly Alexandér követte a vidám Ferenc császár példáját s megsimogatta az egyik szépséges leányzó orcáját. A Naphegyen és a távolabbi ormokon kigyúltak az örömtüzek, a vendégek megittak egy pohár mustot, elismerésüket fejezték ki Balási polgármester és Kalmárffy városbíró uraméknak s visszahajtottak a királyi palotába.

A nép tovább mulatott, táncoltak, társasjátékokat játszottak, harsogott a zene késő éjszakáig, mintha csak ekkor írta volna Hagedorn:

O höret! welch ein Freudenfest
Auf jenem traubenvollen Hügel.
Man jauchzt, und singt, und alles lässt
Der Freiheit und der Lust den Zügel,
Es ist die Lese! . . .

Ugyan, lesz-e még ilyen szüret Budán?

Karnevál.

Sokezerméteres mozifilmjén az emlékezésnek vibrálva kavarog millió farsangi kép. A Hétféltől-ban daliás magyarok mulatnak, sarkantyúpengés közepette, az Európá-ban, a Lloyd-teremben egy letiport nemzet emelgeti öntudatra ébredt fejét politikai bálokon, a nagy redutban a Korcsolya-bálon Strauss János, a keringőkirály dirigálja az »An der schönen blauen Donau«-t, a Polgári lövöldében, közel a stadtvaldlihoz, purgerek járnak a langauszt, a Széchenyi-téri kioszkban egy szakállas, mozgékony, csupa ideg emberke, Dubez József 32-es karmester úr ágál a dobogón, a legújabb polkamazurját mutatja be, a Buzalkában befagyott a gázvilágítás, a masamód-lányok és varrónőcskék pislogó gyertyafénynél teszik le zajos sikerrel a táncvizsgát. Az Operaház tündöklő csillárai alatt, az egyéolvasztott nézőtér és színpad pálmaligetében Jókait jubilálja az ország virága, a kőbányai régi sörházba emeletes lóvonat szállítja a publikumot a Veterán-egylet jelmezestélyére.

Száz esztendő krónikája keveredik össze, Bihari és Lavotta, Ruzicska és Cibulka, Josef Lanner és a Straussok népes családja, k. k. Capellmeister Hulka és a kollégája Philipp Fahrbach, Waldteufel, Morelly és Ivanovici sorjázik előttünk. Patikáros Ferkó Konkoly-Thege Miklós tudós asztronómus ropogós csárdásait játssza, 36 éves öreg Rác Pali, Berkes Lajos ifjonti tűzzel hajladozik a banda előtt, Radics Vilmos fia, Béla, a szaloncigány, aranyérmét kap az atlétáktól, juristáktól. Mintha egy-

szerre hallanók a Denevér-valcer hatalmas taktusát, a pajkos Lustige Pester-t, az ünnepies Pflingst in Florenz-et, a kedves Pester Mädl-t, az édeskés Valurile Dunari-t s a hetyke alkalmi csárdást ama szomorú estére, amikor hirtelen, váratlanul megbukott a dicsőséges Jogászbál, a Vigadó bérlője nem is gyújtatta meg a nagy lusztert, amíg a rendező úrfiak pénzért nem szaladtak haza a papájukhoz, hogy a jelentkező tíz pár eltáncolhassa az első és egyben utolsó négyest.

Thè dansant-ra robognak a fogatok a Várszínházba, az Andrásy-úti VI—VII. kerületi kör Lotz-freskói között Kalikó-bált rendez Károlyi Sándorné Bancalari Hedvig segédkezésével, méltóságteljes matróna Damjanicsné Batthyány Gézánéval a gazdaasszonyok árvái javára sorsjegyeket árul a redutban, Pest vármegye a gránátosutcai görög-oszlopos házban táncol, István nádor és Kossuth Lajos portréja tekint le reájuk, kardos, tarsolyos nagybajszú hajdúk spalirt állanak a lépcsőn. A MAC tagjai a csattos cipő, hosszú selyemharisnya, térdnadrág divatját akarják meghonosítani, Cserhalmay vezérhadbiztosné korhelylevesre invitálja a Patikus-bál reggeli 8 óráig kitartó gárdáját, a terrorista-társaság pofozkodó körútra indul a Korona-kávéházból, fiatal és örökifjú mágnások télikabátban, vastag bottal állítanak be a nőegyleti maskarás vigalomra. Herr von Rück (Jesszasz ná!) símára borotvált tokáját hordozza körül a Somossyban és kapcsolt részein, trabális szépségének teljes birtokában ring a karján dragonyosjárású, csillogó vörös hajkoronás Carola Cécilia.

*

Fel-alá hullámszik a farsang kurzusa szeizmográfus kilengésekkel. A házi multságok örökös versengése a nyilvános nagy bálokkal, hol egyik, hol másik részére juttatja az efemer diadalt. Divat dolga ez is s a báli refe-

rens, aki keserű könnyeket hullat, elparentálván a bálók fénykorát, egy-két évnek multán új, nagy, zajos farsangi ünnepélyek életrekeléséről zenghet dicséző éneket. Fény, pompa, ékszerek ragyogása, pazar toaettek bemutatása, míg asszony s vele hiúság él e földön, szükséges eleme marad az életnek mindörökké. Csak az álarcosbálók tűntek le régi alakjukban Buda és Pest nagyranőttével végleg a nyilvános úri mulatozások sorából. Ezek féktelenségeit Mária Terézia is kemény rendelettel igyekezett már korlátok közé szorítani.

— Minden emberfia tisztességesen viselje magát a maskara-bálokon, — izente az erkölcsök szigorú őre a helytartótanács útján — mert ellenkező esetben minden irgalom nélkül kivezettetik a teremből. Kiki tisztos és illő lárvát öltön. Mindazok, akik utálatos alakot vagy lárvát öltenek, vagy pedig olyatén formát vesznek, amely által testük alakja teljesen elváltozik, nemkülönben a talján színjátzó házakban szokásos alakok határozottan kitiltatnak. Ha lárvás személy az utcán nyilvánosságosan jelenik meg, akárki feltartóztathatja s az árestomba vezetheti, ahol különös büntetést mérnek reá.

Vagy száz évvel későbbben, 1864-ben így ír egy báli tudósító :

— Végbement a jótékony nőegylet álarcosbálja is. Azért nevezem én ezt bálnak és nem táncvigalomnak, mert itt nem volt se tánc, se vigalom. Oh, hova lettek azok a régi szép álarcosbálók, hogy megváltottunk ebben is. A régi szép jelmezek után sáros lábbelik, a szellemdús »Stranierák« után — szolgálók.

Sáros lábbeli és konyhaszolgáló, kell-e kifejezőbb jellemzése az álarcosbál lehanyatlásának? És ebből a

hanyatlásból nem volt többé tartósabb életű fölemelkedés a régi nívóra. Gyermekekmenhely-egylet, Gazdaasszonyok Egyesülete és a többi jótékony társaság, majd maga az Operaház is, legfeljebb múltó sikert tudtak produkálni, jövedelem csak került, de az úri dámák hovatovább mind óvatosabb távolságból nézték az egyre jobban eldurvuló tivornyát. Az »Ismerlek, szép maszk« megszólítás — mint fölösleges — kiveszett a szótárból, a barátkozás ilyen sallangos bevezetés nélkül drasztikusabban, kézzelfoghatóbban kezdődött s került gyors lebonyolításra a Vigadó vasárnapi maszka-bálgájain, akárcsak hajdan a Király-utca végén, a »Thalia-színház« deszkabódéjában, ahova »Debardeur«-bált hirdetett a direktor, s amely után másnap megállapította a farsangi krónikás: »sikerült megtudni, hogy »debardeur« az olyan hölgyet jelenti, aki gardedám nélkül járkal éjszakának óráján.« Ide bizony nem vittek hordószéken libériás inasok parfómös delnőket, mint Mária Terézia »báli rendje« idején.

*

Somossy Károly, a modern pesti éjjeli élet zseniális alapvetője, a »műintézete« csillagait vitte ütközetbe a mágnás-vivőrök jóindulatú támogatásával az orfeum álarcos multságain. Carolával ezek is elmúltak. Eltűnt a farsang éjszakai világából az öreg Steinitz is, a Neue Welt, a Flora-Saal s az Amor-Saal egykor híres táncmestere. A pohos, selypítő, típusosan artistaképeű ember a 60-as évek külvárosi lumphagyományait elevenítette fel kis időre a 90-es évek legelején, jámbor zsidó lakodalma színhelyén, a Károly-körúti Orczy-ház udvari traktusában a Wassermann-féle emeleti teremben.

Háromszor hetenként jelmezbált rendezett. Plakátokon tudatta a város népével, hogy éjfélkor kezdődő bálgájain reggel 5 órakor nagy »clodoche quadrille« lesz. Ügynökei végigjárták a santánokat, a Kék macskától

kezdve lefelé, s ha ezekből nem akadt elég jelentkező, felkeresték a régi Belváros szép számmal található utcai leányait, ingyen kosztümöket adtak nekik s hamarosan biztosítva volt a siker legfőbb kelleke, a változatos hölgy-publikum. Éjfélkor Steinitz öblös landauerei szállították a dámákat a Wassermann-szálába. Belépődíjat csak az urak fizettek. A galérián megszólalt a zenekar, az orfeumi előadások végeztével csak úgy özönlöttek a mulatókedvű férfiak, pontban 5 órakor megcsillant az ajtóban Zichy Jenő aranyszőke szakálla, Steinitz a rejtelmes »elodoché quadrille«-ra sorakoztatta a párokat. Az utolsó figura a legvadabb, legpárisibb kankánba fült... az attrakció pompásan bevált, a Steinitz-bálok örökre emlékezetesek maradnak a pesti farsang történetében.

*

Félig fehér, félig skarlátvörös bugyogóba öltözött csörgősapkás klaunok óriási fehér doggot vezetnek, nagy fodros gallér a nyakán, kúpalakú süveg a fején, bigofonos, bizarr kosztümös zenebanda a nyomában. Beethoven gyászindulóját fujja. Négy bohóc Szent-Mihály lovát cipeli, Karnevál herceg szalmával kitömött teteme fekszik rajta, búsuló lumpok követik megtépett frakkban, betört, borzas cylinderben, kómikusan abajgató cigányok a némaságra kárhoztatott nagybögőt viszik, örült üvöltözéssel járja körül a menet a redut termeit, a »seufzer-alléet«, a karzatokat, büfféhelyiségeket, lépcsőházat. A farsangot temetik »Bolond-estélyen«, húshagyó kedd éjjelén... temették — a háború előtt. Azóta sokáig meg se született nálunk Karnevál herceg.

Krakéler-világ.

Keményet suhint a nehéz magyar kard Keresztessy Józsi bácsi vívótermében a zöldfa-utcai Mocsonyi-házban, dördül a pisztoly a palotai erdő varjak-lakta akácá-fái között, Lisznyay Elemér doktor szorgalmasan öltögeti össze a tátongó folytonossági hiányokat, komolykodó segédek írják az árkusos jegyzőkönyveket, óvatos késéssel a rendőrség is megérkezik, farsang szezonján, böjti piknikek évadján, majálisok idején nem lankadó buzgalommal párbajoznak a pesti aranyifjak...

Nem múlik el bál a hivatálosan vigardának címzett impozáns nagyredutban, a finom Európában, piknik a kedves Frohner-szállóban, majális a városligeti Klemensben, a svábhegyi Eötvös-villában, a szigeti alsó vendéglőben, hogy tömegével ne teremne belőle az affér. Pofonok csattanása adja meg a ritmust a cigány muzsikájához, már indulnak a kartellvivők, éjnek órájában felverik Pacholek mestert, a híres kardművest az Űri-utcában, élesre köszörültetik a pengét, pisztolyt töltenek és pecsételnek le lapos kazettába, aztán robognak a fiákerek, hajnali pirkadásra áldomást isznak a győztes fél és segédei.

— Szabad kérnem egy túrra? — szól a terrorista ifjú a Jogász-bálon a szende leányzóhoz. — Én vagyok soron! — vág közbe az izgatott udvarló. — Nem magát kérdeztem! — hangzik a megvető válasz, izmos kar nyúl a fehérruhás derék felé s az immár bálkirálynővé előlépett leányka kissé ijedten, de boldogan járja a dreisrittet az újonnan érkezett daliával; a mellőzött régi provokálásra küldi barátait.

Groteszk, sőt hóbortos, vad fogadások történnek, megannyi alkalmas magja egy-egy duellumnak, a véletlenül érintett tyúkszem is vért kíván, hallatlan fölháborodást okoz egy fixírozásnak minősített kíváncsi pillantás, egész nagy rendezőbizottságot szólít ki verekedésre Hellner Kálmán, a »Cseber«-nek becézett Kammon-beli vezér, hogy másnap már egy katonatisztet inzultáljon a hírhedt Ferenczi-kávéházban.

Folyik a vér, szegény Tamásffy holmi krajcáros kártyadifferencia miatt halva roskad össze Kosztka Emil golyójától, Vidats Jancsi Kovács József vasúti tisztviselőt lövi agyon, Ráth Karsci Batthyány Elemérrel áll szembe, Andreánszky Jenő Bergl Sándor mérnökkel vív véres párviadalt, Máltás Hugó rendőrkapitány is párbajoz egy kollégájával, utcán, kávéházban, zengerájban, bálteremben, tombol a mindenáron való lovagiaskodás virtusa.

*

A Kammon-kávéház a Hatvani-utca és Szép-utca szögletén, hol valamikor Landerer és Heckenast kézi sajtóján »elsőt lélekzett a magyar szabadság«, meg a váci-utcai Korona volt a 70-es és 80-as években a hangadó pesti fiatalság hadiszállása. Amott Kosztka Emilék, Hellner Kálmánék, itt Ráth Karsciék, Tóth Miskáék tanyáztak s alakították a maguk képére a vidékről felkerült gentry-gyerekeket.

A ferblizés nemes tudományát már magukkal hozták a reményteljes vidéki ifjak, pezsgő és cigány sem volt előttük ismeretlen fogalom, a makaót és fáraót könnyű volt megtanulni, a nyakkendőkötés művészete kissé nehezebben ment, de pár hét múlva ezen a téren is korrekt pesti »stutzer«-rá (a »dandy« előde) alakult az új nemzedék.

A város, amely akkor kezdett hétmérföldes csizmával előre törtetni, maga is a testet öltött hazardéria volt, izzó az atmoszférája, sebesen lüktető a vére, kiforrat-

lan, mint egy tagbaszakadt kamasz, aki nem tudja eléggé fitogtatni az erejét, szilajságát, nem tudja határokba szorítani a túlaradó temperamentumát. A levegőjében hordta a fegyelmet nem tűrő, mindenkivel versengő — krakéler-szellemet. Ez a levegő tenyészttette Pesten a duhaj, féktelen, a nyugateurópai ruhájukban, cilinderezen, monoklisan is még tagadhatatlanul pusztai, hogy ne mondjuk, balkáni »terrorista társaságot«.

*

A Király-utcában, a Laudon-pincétől a Valeroudvarig viharzik Pest éjszakai élete. A Berger-pincében a bűbajos Málesi trónol, az Ámor-saal, a Viktória, a Kunstädter, a Flóra-terem zsúfolva, a Blaue Katzban Jeanette Waldau pikáns kuplét énekel az »Oberhaus« és »Unterhaus« ügyeiről, a tüzérfőhadnagyból Jálics pincemesterévé, azután chantantdirektorrá lett Oroszi a »Verlobung am Turf« című, aktuális bohózatot rendező, a bretli előtt ülnek a mágnás habitúék, a Deák-tér felől pihegve jön posztjáról a konstábler, jelenti, hogy Ráth Karesiék elindultak a Koronából. Készülni kell a fogadtatásukra, nagy murira van kilátás a Király-utcában és kapcsolt részein. Feichtinger gazda ábrázatja mosolyra derül, az ócska tükrök, kicsorbult poharak kelendők lesznek az éjszaka, holnap vadonatújat vehet helyettük a Ráth nagyságos úr pénzén, s még egy kis polgári haszon is marad.

A »Kék macska« után sorra járja a féktelen kompánia a többi mulatót, Ráth Karesi kifogja a fiákerből az egyik lovat, azon vágdat vissza be a Koronába, halálra rémíti a jámbor biliárdozókat. Másnap a palotai erdőben, az Ott-féle vendéglőben áll a bál, szigorúan zártkörű, hölgyek csak a Kék macska tájáról nyernek meghívást s éjfél után a ruha viselete egyáltalán nem kötelező. Felvonul a rendőri készenlét — hogy avatatlan meg ne zavarja a fölséges mulatságot.

*

A Kammon és a Korona éjjél után rendesen egyesült terroristái uralkodnak Pest éjjeli világában, megteszik azt is, hogy valami okvetetlenkedő »mihaszna« elől a meredek láncon fölmásznak a Lánchíd oszlopának szédítő magasába, ételt, italt visznek, ott töltenek egy napot s csak Thaisz Elek, az előzékeny főkapitány hosszas könyörgésére, teljes bűnbocsánat kikötésével szállanak le újra. Néha ők húzzák a rövidebbet, mint pl. egyszer a Váci-utcán, ahol pechjükre egy váratlanul igen erősnek bizonyult idegen járókelőt inzultáltak, de a párbaj elintéz mindent, s tovább folyik a vidám, terrorista élet . . . Míg körülöttük lassan meg nem változik a város képe, levegője, hangulata, míg el nem jön az idő, hogy lassankint megszűnik imponálni a krakéler-virtus.

A terroristák — ez egyébként nagy többségükben derék, jó fiúk — félreállanak, van, aki belepusztul az idők változtába vagy az évekig tartó szakadatlan tobzódás következményeibe; van, aki megházasodik, magas hivatali polcra jut, ma hasznos tagja a társadalomnak s »terrorista« korára talán csak akkor emlékezett, mikor Ráth Karsai haláláról olvasott hírt az ujságokban. Ekkor föléledt az emberek előtt alacsony, erőteljes termete, barna arca, angolosra vágott bajusza, kissé csúcsosodó koponyája a néhai hatalmas főpolgármester mindig páratlanul elegánsan öltözködő idősebbik fiának, e minden túlzásaiban, szertelenségében is jóérzésű, úri gondolkodású embernek. Az anekdoták, mulatságos stiklik tömege kelt újra szárnyra róla, aki, hogy idehaza lezárult a kor, melynek egyik legtipikusabb képviselője volt, Bécsbe költözött. Ott élt már több mint húsz esztendeje, csöndesen, nyugodtan. Korán feküdt és korán kelt, egyetlen szenvedélyének a löverseny maradt. Egy kora tavaszi hideg, esős napon odakünn szerezte végzetes tudógyulladását a Freudenauban.

TARTALOM

	Lap
Előszó	3
A piaristák öreg házában	5
A Pilvax- és a Líbasinszky-ház	11
Szálloda az »Arany Sas«-hoz	20
Az Univerzita	27
Uraságod, úgy látszik idegen	32
Búcsú a Gellérthegyen	38
Pünkösd hétfőjén a Svábhegyen	43
Tavaszi kocsikorzó	47
Májusi bor	53
Fejezetek a vurstli multjából	57
A sugár-úti vurstli	64
Az állatkert	67
A nagy árvíz.....	74
Nepemuki Szent János	79
Felhőszakadás Budán	83
A pesti piac	87
Szent Margit-szigeten.....	93
Ósbudavárában.....	96
Evezős élet a Dunán	100
Egy játékos, aki életével fizet.....	105
A botanikus kert	110
Budavárának honvédjei	120
A krisztinai búcsú	125
István-napok	130
A Normafa	135

	Lap
Tűzveszedelem a Tabánban	138
»Dána vósz«	143
Magyarok a Szikszayban	146
Piros kabátban a falka után	152
Az Angol királyné	155
Vendéglő Buda városához	161
A »Piszkos«	164
A régi Bátori	168
Gerstli bácsi	173
Szüret Budán.....	177
Karnevál	182
Krakéler világ	187

ZILAHY LAJOS

AZ EZÜSTSZÁRNYÚ
SZÉLMALOM

NOVELLÁK

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1924

R
2

826.821

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
B 842/1989
FELTÁJÁZÁS

A MAGYAR REGÉNYIRODALOM UJDONSÁGAI:

- Abonyi Árpád*: A vörös Regina. 2. kiadás
Ambrus Zoltán: A kém és egyéb elbeszélések
Babits Mihály: Kártyavár
— A gólyakalifa
— Timár Virgil fia
Biró Lajos: Vízözön. 2. kiadás
ifj. Bókay János: A gyémánt
Ferenczi Sári: A vörös daru. (A Magyar Tudományos
Akadémia Péczely-díjával jutalmazott mű.) 2. kiad.
— Ágneszka elment
Özv. Feszty Árpádné: Akik elmentek
Gaál Andor: Lejtőn. (Pályadíjnyertes mű)
Gáspárné-Dávid Margit: Liselotte. 3. kiadás
Gellért Mária: Dávid
Hatvany Lily: Ők. (Kalandok és kalandorok)
Heltai Jenő: A 111-es. Regény
— Magyar humoristák
— Kis meséskönyv
Kabos Ede: A Rubin-gyár
Kádár Endre: Balalajka
Karinthy Frigyes: Így írtok ti. Két kötet
— Nevető dekameron (100 humoreszk)
Kálnoki I. Apa és fia
Kosáryné-Réz Lola: Álom
— Ulrik inas
— Pityu
-

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

Kaphatók minden könyvkereskedésben és elárusítónál.

**A M A G Y A R
R E G É N Y I R O D A L O M
U J D O N S Á G A I :**

Krúdy Gyula : A betyár álma

- Álmoskönyv
- N. N. (Egy szerelemgyerek)
- Hét bagoly
- Ál-Petőfi

Lengyel Menyhért : Amerikai napló

Magyar Elek : Pesti históriák

Méray-Horváth K. : Két primadonna

Özv. Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései

Molnár Ferenc : Andor. 2. kiadás

Móricz Zsigmond : A fáklya. 5. kiadás

- Sárarany. 8. kiadás
- Tündérgert. 2. kiadás
- Házasságtörés
- Egy akol, egy pásztor
- Árvalányok
- Harmatos rózsza
- Isten háta mögött
- Kerek Ferkó
- Jószerencsét
- Vidéki hírek
- A tűznek nem szabad kialudni
- Karak szultán
- Nem élhetek muzsikaszó nélkül

A Z A T H E N A E U M K I A D Á S A

Kaphatók minden könyvkereskedésben és elárusltónál.

A MAGYAR
REGÉNYIRODALOM
UJDONSÁGAI:

Móricz Zsigmond: Hét krajcár

— Tavaszi szél

— Szegény emberek

Oláh Gábor: Deák György

Pártos Zoltán: Fekete ködök alatt

Pásztor Árpád: Kelemenék

Réty Ödön: Zorka

Sebők Zsigmond: Elbeszélések

Somlay Károly: Könnyű lelkek

Szederkényi Anna: A végzet és egy rongybaba

Szemere György: Ronthó Böszörmény

Szép Ernő: Lila ákác. 3. kiadás

— Sok minden

Szikra: Tabu

— A nagy-nagy kerék

Szilágyi Géza: Az ördög nyája

Szomory Dezső: A pékné. 2. kiadás

Szőllősi Zsigmond: Párbaj a korzón

Takáts Sándor: A régi Magyarország jókedve

— Régi idők, régi emberek

Tersánszky: A repülő család

Vándor Iván: Balassa Bálint szerelmei

Zilahy Lajos: Az ezüstszárnyú szélmalom

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

Kaphatók minden könyvkereskedésben és elárusítónál.

OSZK

